

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

№16

2 июнь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 16-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
1-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
16-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-1**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
16-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-1**

ТОШКЕНТ-2020

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 16-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрел 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 156 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжонова (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазилидин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазилидин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Ниёзова Саломат Сапаровна ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ЖИНОЯТ - ИЖРОИЯ ҚОНУНЧИЛИГИДА ЖАЗОНИЖРО ЭТИШДА ТАТБИҚ ҚИЛИНАДИГАН ПРИНЦИПЛАР ТАҲЛИЛИ.....	8
2. Madumarov Talantbek Tolibjonovich, G'ulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li FUQAROLIK JAMIYATIDA HUQUQIY MADANIYATNING SHAKLLANISHI.....	13
3. Madumarov Talantbek Tolibjonovich, G'ulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNCHILIGI FUQAROLAR HUQUQ VA ERKINLIKLARINING KAFOLATI VA XALQARO MUNOSABATLAR TAKOMILINING OLIY TIZIMI SIFATIDA.....	15
4. Karabekova Mahbuba To'uyboyevna JAMIYATDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH	17
5. Абдусаламова Махфуза ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ОСНОВЕ ОПЫТА ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН.....	19
6. Абдусаламова Махфуза ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ИННОВАЦИОННОМ СЕКТОРЕ.....	22
7. Тўраев Эгамберди Исмоилович ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ЖИНОЯТ УЧУН ЖАЗО ВА БОШҚА ТАЪСИР ЧОРАЛАРИ.....	25
8. Ҳажиев Улугбек Қўзибоевич КОРХОНАНИ, УНИНГ МАҲСУЛОТИ, ИШЛАРИ ВА ХИЗМАТЛАРИНИ АКС ЭТТИРУВЧИ ХУСУСИЙ АЛОМАТЛАРГА БҲЛГАН ҲУҚУҚЛАР.....	28
9. Azimova Gulnora, Mamatkarimov Sardorbek O'ZBEKISTONDA YURIDIK TA'LIM ISTIQBOLLARI.....	31
10. Boymurodova Maxbuba O'ZBEKISTONDA PROKURATURA VA PROKUROR NAZORATINI AMALGA OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	34
11. Ergashova Odinaxon No'monjonovna PENSIYA VA NAFAQA: FARQI NIMADA?.....	36
12. Hamdamova Nafisa Baxtiyorovna TEMIRNING TABIATDA TARQALISHI, ISHLATILISH SOHALARI VA UNING TIRIK ORGANIZMLAR DAGIANAMIYATI.....	38
13. Karimova Shahribon Hakimjonovna BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HUQUQ VA BURCH TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH.....	41
14. Дусмуродов Анвар Тураевич ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ.....	43
15. Kim Natalya Dek-khenovna ABOUT THE POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF DISTANCE TEACHING).....	46
16. Курмантаева Норсулув Амангельдиевна, Аъзамжон Исакович СТРОЕНИЕ ЧЕРЕШКА НЕКОТОРЫХ ВИДОВ РОДА PHLOMIS.....	48
17. Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна СИЁСИЙ - ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАРДА ДАВЛАТ, ҲУҚУҚ, АХЛОҚ ВА МАЪНАВИЯТНИНГ ЎЗARO БОЎЛИҚЛИГИ ЎОЯЛАРИНИ ИЛМИЙ ЎРГАНИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ.....	50
18. Usmanov Quvonchbek Muzaffar o'g'li ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR FORCED LABOUR IN NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.....	53
19. Ҳамдамова Дилрабо Равшанбек қизи ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ ВА ИЖОБИЙ ТАЖРИБАЛАРНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	56
20. Л.А. Гафурова, Р. Турдубоева КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА МАҲКУМЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ ҲИМОЯЛАШНИНГ ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИ ВА ОМБУДСМАН.....	59
21. Очилов Самариддин Камолитдинович КАФИЛЛИК АСОСИДА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	66
22. Отакулова Ёқутхон Сулаймоновна КОНСТИТУТЦИЯ-ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ ТАЯНЧИ.....	69

23. Shomatova Zulfiya HUQUQSHUNOSLIK FANLARIDA NO'ANANAVIY DARSLARNI TASHLIK ETISH.....	72
24. Yunusov Davronbek Bekmirza o'g'li HUQUQNING VUJUDGA KELISHI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.....	74
25. Марданов Жасурбек Хусниддин ўғли МОЛИЯВИЙ ВА КОРРУПЦИЯГА ОИД АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ ВА ТИЗИМИ.....	76
26. Гулбаданбегим Раҳмонова ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИ ЎРГАНИШ.....	80
27. Азиза Ходжаева ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР ДОИРАСИДА ОЗИҚ ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ (БМТ ВА ФАО МИСОЛИДА).....	83
28. Бекзод Ражабов ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ИШ ЮРИТУВНИ СОДДАЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАДРИЖИЙ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	86
29. Музаффар Боқижанович Абдуллаев ТЕЛЕФОН: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ.....	93
30. Марданов Жасурбек Хусниддин ўғли НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА.....	96
31. Murodova Ruxsora Otabek qizi THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN RAISING THE LEGAL CULTURE OF YOUNG PEOPLE.....	101
32. Nizomitdinov Muxsiddin Muxiddin o'g'li O'ZBEKISTON XALQ DEMOKRATIK PARTIYASI YOSHLAR NIGOHIDA.....	105
33. Qahhorova Nargiza Baxtiyorovna "YUKSAK MA'NAVIYAT -YENGILMAS KUCH".....	107
34. Xo'janiyozova Donogul O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	109
35. Номозова Баҳоргул Исмоиловна АЙБСИЗЛИК ПРЕЗУМПЦИЯСИ" ТУШУНЧАСИНИ ЎЗБЕКISTON РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИ ВА ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ФАНЛАРИ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ.....	111
36. Нозимжон Жабборов АКТИВЛАРНИ ҚАЙТАРИШ МАСАЛАЛАРИДА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА.....	115
37. Бекзод Ражабов ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ИШ ЮРИТУВИНИ СОДДАЛАШТИРИШ ТУШУНЧАСИ, МАЗМУН ВА МОҲИЯТ.....	119
38. Раҳманова Сабрина Шухрат кизи МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА: КРАТКИЙ ОБЗОР, ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	122
39. Фарход Хусанович Ахмедов ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШГА ОИД МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИКНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ.....	125
40. Равшан Хақимов СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УЗБЕКISTANE В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ.....	130
41. Ходжаев Алишер Абдурашидович ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО, КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКISTAN.....	134
42. Эшимбетова Дармон Уразбаевна КОРПОРАТИВ НИЗОЛАР ТААЛЛУҚЛИЛИГИНИНГ ПРЕДМЕТ ВА СУБЪЕКТ МЕЗОНЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	137
43. Алижонов Саид Али Анваржон ўғли ГИЁҲВАНДЛИККА ҚАРШИ КУРАШ БОРАСИДА ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	143
44. Авлиякулов Суннатилла Холмурод ўғли ҲУҚУҚ ШАКЛИ (МАНБАИ) ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ.....	147
45. Эгамбердиев Хасан Хамза ўғли ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ДАВОМИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИ.....	150

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ЖИНОЯТ - ИЖРОИЯ ҚОНУНЧИЛИГИДА ЖАЗОНИЖРО ЭТИШДА ТАТБИҚ ҚИЛИНАДИГАН ПРИНЦИПЛАР ТАҲЛИЛИ

Ниёзова Саломат Сапаровна

**Тошкент давлат юридик университети Жиноят ҳуқуқи ва криминология
кафедраси профессор в.б., ю.ф.н.**

телефон: +998 (93)5523056

s.niyozova@tsul.uz

Аннотация: Мазкур мақолада хорижий давлатларнинг жиноят-ижроия қонунчилигида жазони ижро этишда татбиқ этиладиган принциплар таҳлили баён этилган. Шунингдек, бу борада тегишли фикр-мулоҳазалар юритилиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия қонун ҳужжатларини такомиллаштириш бўйича тегишли таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Жиноят-ижроия, жазо, жазони ижро этиш, маҳкум, принциплар, жиноятчилик, озодлик, муассасалар, қонунчилик, ҳуқуқ.

Ўзбекистонда бугунги кундаги криминоген муҳит, рецидив жиноятчиликнинг ошиб бориши жазо институтини такомиллаштиришни, тайинланган жазодан кўзланган мақсадга эришишни ҳамда маҳкумни ахлоқан тузатишга эришишни янада самарадорлигини ошириувчи усул ва воситаларни топишни талаб қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 11 августдаги ПҚ-3200-сон "Ички ишлар органларининг озодликдан маҳрум этиш билан боғлиқ бўлган жазоларни ижро этиш соҳасидаги фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 ноябрдаги "Жиноят-ижроия қонунчилигини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4006-сонли қарорлари ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сон "Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Фармонида ҳам бу масала хусусида сўз юритилади.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 ноябрдаги "Жиноят-ижроия қонунчилигини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4006-сон қарорида "Замонавий халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибани инобатга олган ҳолда жиноят-ижроия қонунчилигини тубдан такомиллаштириш" мақсадида, шунингдек, 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ, жинойи жазоларнинг ижросини таъминлаш соҳасидаги норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари этиб қуйидагилар:

- жиноят-ижроия қонунчилиги нормаларини унификация қилиш, тизимлаштириш ва уйғунлаштириш;
- маҳкумлар ҳуқуқларига сўзсиз риоя этилишини, уларнинг шаъни ва қадр-

қиммати ҳурмат қилинишини таъминлашнинг сифат жиҳатидан янги механизмларини жорий этиш;

- маҳкумлар онгида қонунга итоаткор хулқ-атвори, инсонга, меҳнатга, ижтимоий турмуш қоидалари ва анъаналарига ҳурмат муносабатини шакллантириш тизимини такомиллаштириш;

- умумэтироф этилган халқаро стандартларга мос равишда маҳкумлар ҳуқуқлари доирасини янада кенгайтириш;

- маҳкумлар, биринчи навбатда, вояга етмаганлар ва ёшларнинг таълим олиши, касбий тайёргарлигини ташкил этиш ҳамда бандлигини таъминлаш тизимини ривожлантириш;

- озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларни ижро этиш механизмларини тубдан қайта кўриб чиқиш, шартли ҳукм қилинган ва жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинган шахсларнинг хулқ-атвори устидан назорат самарадорлигини ошириш;

- жазони ижро этиш муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини кучайтириш, уларнинг озодликдан маҳрум этиш жойлардан озод этилган шахсларни ижтимоий мослаштиришда фуқаролик жамияти институтлари билан узвий ҳамкорлигини таъминлаш белгилаб олинди.

Шунингдек, жазодан кўзланган мақсадга эришиш учун жиноятчиликка қарши кураш усулларини такомиллаштириш, жазони ижро этиш муассасаларида маҳкумларни ахлоқан тузатиш воситаларини самарали қўллаш, маҳкумларга уларнинг содир этган қилмишининг оғирлик даражасидан, жиноятчи шахсидан келиб чиқиб ёндашиш лозим. Мазкур масалани ҳал қилишда, принциплар, жумладан, жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш принципларини тўла қонли татбиқ қилиш орқали эришиш мумкинлиги назарда тутилди.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлатнинг ҳуқуқ институти муайян принциплар асосида шакллантирилади ва ишлаш механизми яратилади. Бир қатор хорижий давлатларда жиноят-ижроия қонунчилиги принциплари муҳим аҳамияга эгадир.

Жазони ижро этиш жиноят-ижроия қонунчилиги принциплари асосида амалга оширилади. Хорижий давлатларнинг жиноят-ижроия қонунчилиги таҳлил қилинганда бир неча давлатларда жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар бир хил эканлиги аниқланди. Жумладан, Россия Федерацияси, Туркманистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Беларуссия Республикаси Жиноят-ижроия кодексларида жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар бир хил.

Ушбу давлатларнинг кодекслари (РФ ЖИКнинг 8-моддаси, Беларуссия Республикаси ЖИКнинг 6-моддаси, Қирғизистон Республикаси ЖИКнинг 2-моддаси, Туркманистон Республикаси ЖИКнинг 3-моддаси) га мувофиқ, мазкур давлатларда жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар қуйидагилар: қонунийлик, инсонпарварлик, демократизм, жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш, мажбурлов воситаларини оқилона қўллаш, маҳкумларнинг қонунга итоаткор хулқ-атворини рағбатлантириш, қонун олдида тенглик, жазонинг ахлоқ тузатиш воситалари билан уйғунлиги принциплари.

Мазкур давлатларни Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси принциплари билан қиёсий таҳлил қилганда кўришимиз мумкинки, мазкур давлатлар, яъни Россия Федерацияси, Туркманистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Беларуссия Республикаси Жиноят-ижроия кодекслари принципларида адолат принципи мавжуд эмас. Лекин бу дегани бу давлатларда

жиноят-ижроия қонунчилиги адолат принципига риоя қилмайди дегани эмас, албатта. Россия Федерацияси, Туркменистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Беларуссия Республикаси Жиноят-ижроия кодекслари Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодексларида мавжуд бўлмаган икки принцип: қонун олдида тенглик принципи (умумий принцип); жазонинг ахлоқ тузатиш воситалари билан уйғунлиги принципи (махсус принцип) мавжуд.

Қозоғистон Республикаси ЖИҚда жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар сифатида қуйидаги принциплар белгиланган: қонунийлик, инсонпарварлик, демократизм, ошкоралик, жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш, қонун олдида тенглик, жазонинг ахлоқ тузатиш воситалари билан уйғунлиги принциплари .

Япония ЖИҚда жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар сифатида қуйидаги принциплар белгиланган: адолатлилик, жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш, мажбурлов воситаларини оқилона қўллаш, маҳкумларнинг қонунга итоаткор хулқ-атворини рағбатлантириш принциплари .

Хорижий давлатлар жиноят-ижроия қонун ҳужжатлари принципларини ўрганиш жараёнида айрим давлатларда жиноят-ижроия қонун ҳужжатлари принциплари бошқа қонун ҳужжатлари билан тартибга солинишини кузатдик. Жумладан, Францияда жазони ижро этишда татбиқ қилинадиган принциплар Франция ЖПКга мувофиқ тартибга солинади. Франция ЖПКга мувофиқ, Францияда жазони ижро этишда қуйидаги принциплар татбиқ қилинади: инсонпарварлик, мажбурлов воситаларини оқилона қўллаш, маҳкумларнинг қонунга итоаткор хулқ-атворини рағбатлантириш принциплари .

Швейцарияда жиноят-ижроия қонунчилиги принциплари жиноят кодекси принциплари билан тартибга солинади. Швейцария Жиноят кодексига мувофиқ, жазони ижро этишда қуйидаги принципларга амал қилинади: қонунийлик, адолат, инсонпарварлик, жазони ижро этишда индивидуализация, мажбурлов воситаларини оқилона қўллаш .

Адолат принципига кўра жиноий жазо ва бошқа жиноят-ҳуқуқий таъсир чораларни ижро этиш тартиби ва шартлари одилона бўлиши талаб этилади. Шуни таъкидлаш лозимки, кўплаб ривожланган давлатлар (Франция, Германия, Финляндия, АҚШ, Япония, Швейцария)да одиллик принципи жиноят-ижроия қонун ҳужжатларининг принципларидан бири сифатида белгиланган.

Хорижий давлатлар жиноят-ижроия қонунчилиги принципларини ўрганганида, Ўзбекистон Республикаси ЖИҚда учрамайдиган бир қатор принципларни куришимиз мумкин. Аксарият давлатларда, жумладан, Россия Федерацияси, Беларуссия, Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистон, Қирғизистон, Украина, Молдова, Латвия, Грузия, АҚШ Жиноят-ижроия қонунчилигида қонун олдида тенглик принципи учрайди. Мазкур принцип Жиноят-ижроия қонунчилигининг умумий принципи сифатида баҳоланади. Энг кўп учрайдиган кейинги принцип - бу жазонинг ахлоқ тузатиш воситалари билан уйғунлиги принципи. Мазкур принцип РФ, Беларуссия, Қозоғистон, Туркменистон, Қирғизистон, Украина Жиноят-ижроия қонунчилигида учрайди.

Қозоғистон жиноят-ижроия қонунчилигида ошкоралик; Украинада жазонинг ўталиши ва ижро этилишининг муқаррарлиги, давлат ва маҳкум жавобгарлигининг уйғунлиги; Молдовада жазони ижро этиш функцияларининг суриштирув, тергов, давлат айблови функцияларидан холислиги; Финляндияда рецидивизмни камайтириш, жазони ижро этиш тизимининг хавфсизлигини таъминлаш; Германияда маҳкумларни ахлоқан тузатиш принциплари учрайди. Мазкур

принциплар Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-ижроия кодексига кўрсатиб ўтилмаган.

Кўриб турганимиздек, турли давлатларда жазони ижро этишда татбиқ этиладиган принциплар бир-бирига ўхшаш жиҳатлари бўлса ҳам, фарқли жиҳатлари ҳам мавжуд. Айрим принциплар фақат биргина давлатда учрайди. Масалан, рецидивизмни камайтириш (Финляндия), ошкоралик (Қозоғистон) ёки жазони ижро этиш функцияларининг суриштирув, тергов, давлат айблови функцияларидан холилиги принциплари (Украина) каби принциплар фақат бир давлат қонунчилигида учрайди, бошқа давлатлар қонунчилигида мазкур принциплар учрамайди.

Швейцария ва Грузия жиноят-ижроия қонунчилигида жазоларни ижро этишда индивидуализация принциплари учрайди. Мазкур давлатлар қонунчилигида жазоларни ижро этишда дифференциация принциплари учрамайди.

Юқорида таъкидланган ҳолатлар жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш принциплари эканлигини инобатга олиб, хорижий давлатларда мазкур принципларга риоя этилиш ёндашувига ҳам тўхталиб ўтсак.

Вояга етмаганларга индивидуал ёндашувнинг ёрқин мисолини Германия қонунчилигида кўришимиз мумкин. Германияда вояга етмаганларга нисбатан тайинланган жазони ижро этиш бўйича алоҳида махсус кодекслаштирилган қонун мавжуд. Мазкур Қонуннинг 111-параграфи вояга етмаганлар учун маслаҳат кенгашига бағишланган. Мазкур кенгаш тарбия колониясидаги вояга етмаган маҳкум билан индивидуал шуғулланади, ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишда кўмаклашади (Жиноят-ижроия қонунчилигининг тарбиявий функцияси).

Латвияда жазони ижро этиш колонияларида маҳкумлар билан тарбиявий ишларни олиб боровчи ташкилот мавжуд бўлиб, бу Латвия ЖИКнинг 57-59-моддаларида ўз ифодасини топган. Мазкур ташкилот ҳар бир маҳкум билан алоҳида шуғулланиб, уни ахлоқан тарбиялашга хизмат қилади. Бунда индивидуализация принциплари ҳамда жиноий жазони ижро этиш тизимининг тарбиявий функциясини кўришимиз мумкин.

Германияда маҳкумларнинг соғлиғи билан индивидуал шуғулланилади. Германия ЖИКнинг 57-параграфида 35 ёшдан ўтган маҳкумлар икки йилда бир марта тўлиқ тиббий текширувдан ўтқазилиши белгиланган (мазкур ҳолат бизнинг қонунчилигимизда мавжуд эмас). Шунингдек, 66-параграфига мувофиқ, маҳкум оғир касал бўлса, унинг оила аъзолари ёки яқинларига зудлик билан хабар қилинади.

Латвияда маҳкум билан индивидуал шуғулланиш нафақат ЖИЭМда, шунингдек, у озодликка чиққанидан кейин ҳам (агар вазият шуни тақозо этса) шуғулланилади. Латвияда зарурат туғилганда ЖИЭМдан озод этилган шахслар яшаш жойи билан таъминланади. Бу ҳолат ЎзР ЖИКнинг 171-моддасида қисман ўз ифодасини топган. Ишда ва турмушда ўрнашишга муҳтож шахслар аниқланган тақдирда, муассаса маъмурияти олдиндан маҳкум яшаш учун мўлжаллаётган жойдаги озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод бўлган шахсларнинг ижтимоий мослашуви марказини унинг озод қилиниши, турар жойи бор-йўқлиги, меҳнат қобилияти ва ихтисоси тўғрисида хабардор этади.

Хулоса қиладиган бўлсак, бизнинг қонунчилигимизда ижтимоий мослашув марказининг мажбуриятларини белгилаш лозим. Шунингдек, Жиноят-ижроия қонун ҳужжатларига қонунийлик, адолат, инсонпарварлик, демократизм, жазони ижро этишда дифференциация ва индивидуаллаштиришга риоя этиш, мажбурлов воситаларини оқилона қўллаш ва маҳкумларнинг қонунга итоаткор хулқ-атворини

рағбатлантириш принципларига асосланиши билан бир қаторда, хорижий давлатлар қиёсий таҳлили асосида "маҳқумларни ахлоқан тарбиялаш" принципини киритиш лозим деб уйлаймиз.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ЖИКнинг 2-моддасида маҳқумни ахлоқан тузатиш масаласи белгиланган бўлиб, маҳқумнинг тузалиш йўлига ўтиши, уни тарбиялаш билан боғлиқдир.

Маҳқумни ахлоқини тузатишга, уни тарбиялаш орқали эришилади. Бу эса ўз навбатида бу қонуннинг асосий фундаментал ғоясини белгилаб берувчи қоида ҳисобланади. Шу сабабли ҳам бизнингча "маҳқумларни ахлоқан тарбиялаш" алоҳида принцип сифатида белгиланиши зарур.

FUQAROLIK JAMIYATIDA HUQUQIY MADANIYATNING SHAKLLANISHI

ADU Ijtimoiy iqtisodiyot fakulteti dekani yu.f.d., professor.

Madumarov Talantbek Tolibjonovich,

ADU, 2-bosqich talabasi.

G'ulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li .

Telefon: +998(93) 781 39 07.

gulomjonovodiljon@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada inson huquqlari jamiyatning huquqiy madaniyati bilan chambarchas bog'liq va insonning o'z huquq va erkinliklari hamda ularni himoya qilish yo'llari to'g'risida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Inson, huquq, qonun, madaniyat, erkinlik, sud - huquq, ijtimoiy - siyosiy.

Bugun amalga oshiralayotgan barcha islohotlarning diqqat markazida inson va uning manfaatlarini turibdi. Shu sababli aholining siyosiy madaniyatini va ongini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi, har bir shaxsning fikri va manfaatlarini hisobga olishni, munazarali va muammoviy masalalarni hal etishga munosib yondashuvni ta'minlaydi, kishilarning u yoki bu harakatlarini natijalariga qiziqishlari va mas'uliyatlarini oshiradi.

Demokratik islohotlarning samaradorligi ko'p jihatdan aholining siyosiy - huquqiy ongi va madaniyatiga bog'liqdir. Bunda aholining inson huquq va erkinliklariga, qonunlariga hurmat munasabatida bo'lishini, uning konstitusion huquqlarini anglashini, vatan taqdiriga, mamlakatda va dunyoda bo'layotgan voqea - hodisalarga daxldorlik tuyg'usi bilan qarashini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Jamiyatda huquqiy madaniyatning yuqori darajada bo'lishi aholining mamlakat ijtimoiy - siyosiy hayotidagi faolligini, uning belgilab olingan maqsadlarga muvaffaqiyatli erishishga qiziqishi va ma'suliyatini, yuz berayotgan o'zgarishlarga daxldorlik tuyg'usini oshishiga yordam beradi, muhim qarorlar qabul qilish jarayonida fuqarolarning ishtirokini jiddiy kengaytiradi.

Jamiyatning huquqiy madaniyati - bu insoniyat tomonidan huquq sohasida to'plangan va jamiyatning huquqiy voqeligiga mansub bo'lgan qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi umumiy madaniyatning qismidir.

Shaxsning huquqiy madaniyati - bu har bir kishining o'z faoliyatida va huquqiy ongida subektiv tarzda shakllangan huquqiy bilim, ya'ni amaldagi huquqqa nisbatan munasabatni ifodalovchi tasavvurlar, qarashlar va tuyg'ular yig'indisida namoyon bo'ladi.

Binobarin, huquqiy madaniyat quyidagi bir-biri bilan o'zaro bog'liq tarkibiy qism (element)lardan iborat bo'ladi:

- Fuqarolarning huquqiy bilimlari va ularni qo'llash mahorati hamda ularning o'z huquqlarini amalga oshirishga va qonun doirasida harakat qilishga tayyor ekanligi bilan o'z ifodasini topadigan huquqiy faolligi;

- Qabul qilinayotgan meyoriy-huquqiy hujjatlarning mukammaligi, sifati, asoslanganligi va uyg'unligi bilan ifodalanadigan qonun ijodkorligi faoliyati;

- Huquqni qo'llash amalyotining sifati, qonunlarga va inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlarga rioya qilishlari bilan ifodalanadigan huquqni muhofaza qiluvchi va sud organlarining faoliyati;

- Sud-huquq sohasida muammolarni tadqiq qilish va ularni oldindan aniqlashga hamda jamiyatning zamonaviy talablariga mos bo'lgan taklif-tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirilgan yuridik fan;

- Ijtimoiy-huquqiy tajriba va boshqalar asosida huquqiy ko'rsatmalarni qabul qilish, sharhlash, qo'llash bo'yicha yuridik amaliyot.

Huquqiy madaniyat tarkibiy qismlarining keltirilgan ro'yxati tugal emas. Umuman olganda, ular jamiyatning huquqiy tizimiga kirib, qonuniylik tartibotini, huquq sub'ektlarining to'g'ri hatti-harakatlarining yig'indisi bo'lgan ijtimoiy munosabatlarning qay darajada yo'lga qo'yilganligi ahvolini belgilaydi.

Xususan, BMTning Bosh Assambleyasi tomonidan "Inson huquqlari sohasida o'qish - o'qitishning xalqaro yili" nomli № 62/171-sonli rezolyusiya qabul qilindi. Mazkur rezolyusiyaning amaliy ahamiyati shundan iboratki, rezolyusiya barcha davlatlar BMTning inson huquqlari sohasida tadbirlarini keng yoritishga say-harakatlar qilishga va tegishli xalqaro hujjatlarni tarqatishga birinchi navbatda e'tiborni qaratishga hamda ta'lim muassasalari dasturlariga inson huquqlari to'g'risida materiallarni kiritishga da'vat etadi.

Xalqaro hujjatlarning tamoyillari va me'yorlarining ishtirokchi davlatlar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lin, ularning ichki qonunchilikka izchillik bilan joriy qilish, ularning qoidalari to'g'risida bilimlarni aholi o'rtasida tarqatish, ularning mohiyati va ahamiyatini tushuntirish muhim bo'lin, bu tadbirlar umumbashariy qadriyatlarining kishilar ongida mustahkam o'rnashishga, inson huquqlari madaniyatining shakllanishiga yordam beradi.

Darhaqiqat, kelgusida umuman aholining huquqiy madaniyati darajasini baholash me'yorlarini ishlab chiqish zarur. Chunki huquqiy madaniyat holatini tahlil etish uni yuksaltirish mexanizmlarida mavjud bo'shliqlarga e'tiborini qaratishga, ushbu sohada amalga oshiriladigan tadbirlar sifatini hamda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining bu jarayonlaridagi ishtiroki darajasini aniqlashga, mazkur yo'nalishdagi ishlarni yanada takomillashtirish maqsadida takliflar ishlab chiqishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alekseev.S.S. Davlat va huquq nazariyasi: //darslik.
2. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi(O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisning 29.08.1997-yildagi qarori bilan tasdiqlangan).
3. BMTning Bosh Assambleyasi tomonidan "Inson huquqlari sohasida o'qish - o'qitishning xalqaro yili" nomli № 62/171-sonli rezolyusiya.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNCHILIGI FUQAROLAR HUQUQ VA ERKINLIKLARINING KAFOLATI VA XALQARO MUNOSABATLAR TAKOMILINING OLIY TIZIMI SIFATIDA

ADU Ijtimoiy iqtisodiyot fakulteti dekani yu.f.d., professor.
Madumarov Talantbek Tolibjonovich,
ADU, 2-bosqich talabasi.
G'ulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li .
Telefon: +998(93) 781 39 07.
gulomjonovodiljon@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada inson huquqlari, demokratik jamiyat, huquqiy erkinlik bilan davlatlararo tinchlik to'g'risida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Inson, qonun, madaniyat, erkinlik, huquq, xalqaro - huquq, ijtimoiy - siyosiy, konvensiya, pakt, demokratiya,

Dunyodagi har bir davlatda inson huquqlariga oid muayyan qonunchilik tizimi shakllangan bo'lib, barcha davlatlar konstitusiyalarida inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga oid maxsus bo'lim va boblar o'rin olgan. Chunki inson, uning hayoti, sha'ni, qadr qimmatini oliy qadriyat hisoblanadi. Bu omillarning negizida esa davlatning asosiy va birdan bir manbai xalq ekanligi yotadi.

Inson huquqlari deganda, davlat yoki mansabdor shaxslar tomonidan muayyan shaxsning yoxud shaxslarning qonuniy huquq va erkinliklariga rioya etilishi hamda buni ta'minlashga oid davlat va shaxs o'rtasidagi o'zaro huquqiy munosabatlar tushuniladi.

Bugungi kunda jahonda 300 dan ortiq hujjat inson va fuqarolar huquqi sohasidagi xalqaro-huquqiy hujjatlar tizimini tashkil etadi. Ularning 100 dan ortig'i BMTning xalqaro - huquqiy hujjatlari bo'lib, ulardan inson huquqlarining umumiy masalalarini tartibga soluvchi quyidagi eng muhim hujjatlarni ko'rsatib o'tish lozim:

- 1948-yilda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi".
- 1948-yilda qabul qilingan "Genasid jinoyatlarning oldini olish va bunday jinoyat uchun jazo to'g'risida" gi konvensiya.
- 1951-yilda qabul qilingan "Qochoqlar maqomi to'g'risida" gi konvensiya.
- 1965-yilda qabul qilingan "Irtiq kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risida" gi konvensiya.
- 1966-yilda qabul qilingan "Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risida" gi xalqaro pakt.
- 1966-yilda qabul qilingan "Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risida" gi xalqaro pakt.
- 1979-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlarni kamsitish barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risida" gi pakt.
- 1989-yilda qabul qilingan "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya" va boshqalar.

O'zbekiston ham mustaqillikka erishgach, ushbu xalqaro huquqiy meyorlar asosida ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha jabhalarini demakratlashtirish yo'liga o'tdi. Jahon tajribasidan ma'lumki, insonning asosiy huquq hamda erkinlarini qat'iy himoya qilmasdan va amalda ta'minlamasdan turib, jamiyatni demakratlashtirish mumkin emas edi. Vaholanki yurtimiz tanlagan yo'l esa demokratik yo'l bo'lib, bu - fuqarolarni davlatni boshqarishdagi erkin ishtiroki demakdir. Bunda avvalo fuqarolarning teng huquqliligi, konstitutsiya va qonunlarning ustunligi, ayb uchun jazoning muqarrarligi kabi prinsplarga alohida e'tibor berildi. Chunki, shunda davlatda tartib va intizom muqarrar bo'lib, davlatning kelajagi porloq bo'lishi tarixiy davlatlar tajribasidan

bizga ma'lum.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlab o'tganidek: "Biz shunchaki demokratik jamiyat emas, demokratik odil jamiyat qurmoqchimiz. Adolat va haqiqat g'oyasi ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarini qamrab olmog'i darkor. Adolat va haqiqat g'oyasi qonunchilik faoliyatimizning zamini, bosh yo'nalishi bo'lmog'i shart" degan edi.

Darhaqiqat, adolat tushunchasi bilan qonun ustuvorligi tushunchasi chambarchas bog'liqdir. Yurtboshimiz belgilab berganlaridek, qabul qilinayotgan qonunlarimizning zamirida adolat yotishi lozim. Adolatga asoslangan qonunlarning hayotga tatbiq etilishi, adolatning tantana qilishiga olib keladi.

Fuqarolik jamiyati xususida fikr yuritilganida esa albatta yurtimizda o'rta asrlarda yashab ijod etgan allomalarimizning mulohazalarini eslash o'rinli bo'ladi. O'rta asrlarda yashab ijod etgan Abu Nasr Farobiyning "Fuqarolik jamiyati bu insonlarning erkin va farovon hayoti, ularning o'zi va o'zgalardan mamnun bo'lib yashashi. Hech kim nohaqlikka, azob va uqubatlarga duchor bo'lmasligi. Jamiyatda quldorlar va eziluvchilar bo'lmasligi. Jamiyatni yakka shaxs boshqarmasligi. Va albatta bunda hamma birgalikda va bahamjihatlikda yashashi" - degan fikrlari ahamiyatli. Farobiy ilgari surgan fikrlar bugungi kunda barcha davlatlar tanlagan yo'lining asosiy mazmunidir. Eng ahamiyatli jihati shundaki "fuqarolik jamiyatini yakka shaxs qura olmasligi va buning uchun barcha birdek xarakat qilishi kerakligi" barcha davlatlar intilayotgan hamdo'stlikda o'z ifodasini topadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" ni ishlab chiqdi. Strategiyaning beshinchi ustuvor yo'nalishi "Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar" deb nomlangan bo'lib, uning asosiy mazmuni O'zbekiston Respublikasining konstitusiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish, fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash kabi masalalar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasining bugungi kundagi halqaro munosabatlar doirasidagi millatlararo totuvlik va ichki siyosatda fuqarolarning erkin va farovon hayot kechirishi uchun amalga oshirayotgan islohotlari nafaqat Yurtimizning balki dunyo davlatlarining rivojlanishi va bahamjihatlikka erishuvida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov.I. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz. T.:O'zbekiston.2000.
2. Karimov.I. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. T.9. -T.: O'zbekiston. 2001.
3. Mirziyoyev.Sh. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. T.: O'zbekiston. 7-fevral 2017-yil.
4. Abu Nasr Farobiy. "Fozil odamlar shahri".T.:O'zbekiston. 1998-yil.

JAMIYATDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH

Karabekova Mahbuba To'yboyevna
Navoiy shahar 7-umumiy o'rta
ta'lim maktabi 2-toifali o'qituvchisi
Telefon: +998(93)661 35 87

Anotatsiya: Jamiyatda huquqiy madaniyatni amalga oshirish uchun huquqiy ta'lim modeli yaratilganligi, bunda huquqiy ta'limning bosqichlariga ajratilishi, ta'limning uzliksizligini va izchilligini, uning takrorlanmasligidadir.

Kalit so'zlar: jamiyat, huquqiy, islohot, qonun, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, uzluksiz ta'lim, milliy dastur, huquqiy ta'lim bosqichlari.

Mustaqil O'zbekistonning kelajakdagi istiqboli - insonparvar, demokratik huquqiy davlat qurishdir. Bu buyuk maqsad yo'lida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy, madaniy va huquqiy sohalarida ulkan tarixiy islohatlar amalga oshirilmoqda.

Islohotlarni amalga oshirishning barcha huquqiy asoslari yaratilib, bu o'zgarishlar tashabbuskori va bosh islohotchisi ham davlatdir. Qonun va huquqning ustivorligi biz barpo qilayotgan davlatning asosiy rivojlanish tamoyillaridan biridir. Huquqiy davlat fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksak darajada shakllanib, hayotiy dunyoqarashga aylanishini taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1997 yil 29 avgustdagi qarori bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi"da yuksak huquqiy madaniyat - demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim yetukligi ifodasi ekanligi, u jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatuvchi, fuqarolarning, barcha ijtimoiy guruhlarning jipslashuviga ko'maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi va batartibligini ta'minlovchi va mustahkamlovchi omil ekanligi hamda qonunni hurmat qilish huquqiy jamiyatning, siyosiy va huquqiy tizimlar samarali faoliyat ko'rsatishning asosiy talablaridan biri hisoblanishi ta'kidlangan.

Huquqiy ta'lim uzluksiz bo'lib, yoshlikdan boshlab berib borilishi lozim. Bolalar oilada, maktabgacha tarbiya muassasalaridayoq xulq-atvor qoidalaridan xabardor bo'lishi, ma'naviy va ba'zi huquqiy normalar to'g'risida boshlang'ich tushunchalar olishi, kelgusida bu bilimlar kengaytirilishi va chuqurlashtirilishi aniq ifodalangan huquqiy xususiyat kasb etishi zarur. Shuning uchun 1998-1999 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablari va maktabgacha tarbiya muassasalaridan boshlab, har bir ta'lim tizimida bosqichma-bosqich huquq saboqlar, huquqiy bilim va tarbiya beriladi.

Mustaqil O'zbekiston yoshlarini tarbiyalashda, ular ongida huquqiy tafakkurni, vatanparvarlik, baynalmillik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur g'oyalarini, halollik, poklik, adolatlilik, kamtarlik, huquqbuzar-jinoyatchilarga nafrat, odamiylik fazilatlarini shakllantirishda "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi"ning o'rni va imkoniyatlari cheksizdir. "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi"ning o'rganilishi jamiyat a'zolarining ilmiy dunyoqarashi va huquqiy bilimlarini, huquqiy ongini shakllantirishga, ularni hayotga, mehnatga va ijtimoiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga egadir. Shuning uchun ham "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi"ni qabul qilinishi va amalga tadbiiq etilishi muhim ahamiyatga egadir. Jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish uchun huquqiy ta'lim modeli yaratildi. Huquqiy ta'lim modeli aniq maqsadga qaratilgan bosqichlaridan tashkil topadi. Huquqiy ta'lim bosqichlari quyidagicha taqsimlanadi:

1. Oiladagi huquqiy tarbiya;
2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ilk huquqiy tarbiya;

3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida huquqiy ta'lim va tarbiya;
 - a) Boshlang'ich ta'lim (1-4 sinflar)
 - b) Umumiy o'rta ta'lim (4-7 sinflar)
 - c) Umumiy o'rta ta'lim (8-9 sinflar)
 - 4) Akademik letsey va kasb-hunar kollejlarda huquqiy ta'lim tarbiya.
 - 5) Oliy ta'limda huquqiy ta'lim tarbiya.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ergashev I. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. Darslik. 2005.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ОСНОВЕ ОПЫТА ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН

Абдусаламова Махфуза
Магистрант, УМЭД
94 6381674
iman.mahfuza@gmail.com

Аннотация: в данном тезисе анализируются особенности правового регулирования венчурных инвестиций на основе опыта Европейских стран.

Ключевые слова: венчурные инвестиции, венчурная деятельность, венчурный институт, предпринимательский риск.

Венчурное финансирование, как правило, осуществляется в отношении малых и средних частных предприятий без предоставления ими какого-либо залога или залога, в отличие, например, от банковского кредитования. Финансирование представляет собой инвестиции, которые направляются в акционерный капитал, либо инвестиционный кредит (длительный, на несколько лет, под меньший по сравнению с обычным процент и без залогов). Представители венчурного инвестора обычно участвуют в управлении инвестируемой компанией.

Предоставление налоговых льгот и преференций, формирование налогового и правового окружения, благоприятного для партнеров с ограниченной ответственностью (limited partners, LPs), управляющих фондами и портфельных компаний, способствующему развитию индустрии прямого и венчурного инвестирования в разных иностранных юрисдикциях, то воспользуемся опытом Европейской ассоциации прямого и венчурного инвестирования. Согласно ему финансово-правовое регулирование венчурных институтов должно учитывать следующие аспекты. Сфера налогового и правового окружения партнеров с ограниченной ответственностью и управляющих компаний. Так как институциональные инвесторы, такие как пенсионные фонды и страховые компании, являются основными вкладчиками капитала в прямые и венчурные инвестиции, они должны претендовать на лучшие из возможных налоговые и правовые условия. Это связано не только с тем, что так можно повысить эффективность текущих инвестиционных потоков, но и с тем, что долгосрочная инвестиционная перспектива этих инвесторов находится в полном согласии с долгосрочной бизнес-моделью индустрии прямого и венчурного инвестирования.

Государственная система фондируемых пенсий и стимулирование дополнительных пенсионных накоплений также важны для обеспечения капитала, необходимого для индустрии прямых инвестиций.

Более того, этим пенсионным фондам следует дать право инвестировать в данный класс активов в рамках инвестиционных стандартов "prudent man rule" (правило здравомыслящего человека) и в соответствии с профилем риска их клиентов, как указывается в Директиве Евросоюза по учреждениям пенсионного обеспечения, и при инвестировании в этот класс

активов они не должны подвергаться географическим ограничениям. Кроме того, следует разрешить страховым компаниям помещать свой капитал в прямые и венчурные инвестиции по всей Европе в соответствии с правилами.

По причине особенностей бизнес-модели прямых и венчурных инвестиций, которая в основном работает в частных компаниях на основе долгосрочных финансовых обязательств, инвестиционными фондами следует управлять гибко

в соответствии с разными фазами инвестиционного цикла. Структуры инвестиционных фондов должны отвечать потребностям как отечественных, так и зарубежных инвесторов. Необходимо учитывать, что отсутствие эффективной национальной фондовой структуры может привести к использованию иностранных структур (что потребует существенных организационных и операционных расходов) или к недостаточной заинтересованности отечественных инвесторов в размещении капиталов в такой стране. Правовая структура фонда должна позволять управляющим свободно распределять капитал в самые перспективные предприятия, и тогда получающие инвестиции компании смогут полностью использовать объединенный рынок для расширения своего бизнеса, особенно на ранних стадиях развития.

Чтобы достигнуть оптимальных условий для работы национальных фондовых структур, основное внимание следует направлять на следующие области:

- налоговую прозрачность для отечественных и иностранных инвесторов;
- возможность для международных инвесторов избегать создания постоянного представительства в другой стране, приводящего к двойному налогообложению;
- обязательства управляющих компаний по уплате НДС на вознаграждение управляющих и свободу от неправомерно налагаемых на фонд ограничений (это очень важно для оптимального распределения капитала фонда и получения более высоких доходов).

Должны существовать налоговые стимулы для поощрения вкладывания капитала в прямые и венчурные инвестиции.

Сфера налогового и правового окружения портфельных компаний. Создание и развитие предприятия в значительной степени зависит от того, насколько благоприятно для него существующее в стране налоговое окружение. В особенности критична поддержка для молодых компаний в первые годы их развития, когда прибыль еще не заработана или ее совсем мало. Это более верно для компаний, зависящих от интенсивного инвестирования в исследования и разработки (R&D). Чтобы окупить вложения и начать создавать прибыль, им часто требуется несколько лет. Специальная налоговая ставка или налоговые стимулы для молодых и инновационных компаний обеспечивают им решающую поддержку. Инновационность играет даже большую роль, чем технические аспекты, и требует к себе особого отношения в виде создания для бизнеса более благоприятных условий. Сюда могут входить такие меры, как соответствующие налоговые ставки и налоговые средства поощрения R&D, включая заключение договоров с исследователями и поддержка технологического трансфера.

Существенным добавлением явилась возможность для портфельных компаний вычитать проценты и связанные с выплатой процентов расходы из налогооблагаемой базы, что помогает им финансировать развитие важных проектов и улучшать свои конкурентные позиции. Слишком строгие ограничения на вычеты процентных выплат поднимают стоимость капитала для компаний и ограничивают их возможность вкладывать капитал в будущий рост.

Сфера налоговых и правовых условий для привлечения талантливых специалистов в портфельные и управляющие компании. Привлечение талантов в венчурную деятельность - основная сфера забот компаний и экономики на ближайшие годы. Демографические изменения и международное соперничество за таланты могут привести к дефициту ведущих фигур, включая не только способных предпринимателей, но и исследователей, высококвалифицированных управляющих компаниями и менеджеров инвестиционных фондов, умеющих отбирать самые перспективные проекты.

Их необходимо привлекать, поддерживать и удерживать при помощи адекватных налоговых мер и правильно подобранных связанных с эффективностью деятельности средств поощрения. Эти средства, такие как опционы на покупку акций и удерживаемое вознаграждение, важны для предпринимателей и менеджеров фондов в качестве компенсации за риск, который они на себя принимают.

Необходимы адекватные налоговые стимулы, чтобы поощрять принятие рисков и предпринимательское мышление, благоприятствовать экономическому росту и инновациям.

Список использованной литературы:

1. Вестник Московского университета МВД России № 4 о 2010
2. Венчурное инвестирование в России (юридические аспекты). Материалы к обсуждению. СПб., 2001.
3. Венчурная индустрия в России. Юридические аспекты и статистика. Рабочие материалы. СПб., 2000.
4. Международный опыт финансово-правового регулирования венчурной деятельности. Р.П. Кулиев

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ИННОВАЦИОННОМ СЕКТОРЕ

Абдусаламова Махфуза
Магистрант, УМЭД
94 6381674
iman.mahfuza@gmail.com

Аннотация: в данном тезисе анализируются особенности правового регулирования венчурных инвестиций в инновационном секторе.

Ключевые слова: венчурные инвестиции, инновационная деятельность, Закон Стивенсона-Уайлдера, Centers for Industrial Technology.

Венчурные инвестиции (от англ. "venture", что означает "рискованное начинание") подразумевают вложение денег в перспективный инновационный бизнес, который еще не имеет доступа на фондовый рынок.

Венчурное инвестирование в лучших своих проявлениях - это сочетание финансового, стратегического и производственного мастерства в погоне за тем, что в США и Западной Европе именуют добавленной стоимостью. Характерные особенности венчурных инвестиций:

- инвестиции предоставляются новым компаниям или уже существующим, но обладающими существенным потенциалом роста;
- одним из основных критериев целесообразности предоставления венчурных инвестиций является опыт менеджеров проекта (ну и, разумеется, грамотно составленный бизнес-план); так как никаких "железных" гарантий успешности развития финансируемого проекта, в принципе, быть не может;
- средний предполагаемый срок окупаемости проекта обычно составляет 3-7 лет;
- развившись в полную силу, проект, под который изначально привлекались венчурные инвестиции, переходит на другие источники финансирования;
- средний размер венчурных инвестиций (в отдельный проект) составляет \$500 тыс. - \$5 млн.

Следует отметить, что венчурные инвестиции - это уже поле деятельности не для новичков, а для профессиональных инвесторов. Для достижения успеха в этой области необходим достаточный опыт инвестиционной деятельности и грамотное управление капиталом.

Риски венчурных инвестиций - это риски предпринимательской деятельности. Нигде в мире они не страхуются.

Однако практически всегда производится страхование имущественных рисков инновационных предприятий - объектов венчурного инвестирования, рисков, связанных с жизнью и здоровьем топ-менеджеров этих предприятий, страхование ответственности, страхование других классических рисков, часто такое страхование является обязательным требованием венчурного капиталиста.

В разных странах в понятие "венчурное финансирование" вкладывается неодинаковое содержание. Так, в США термин "венчурный капитал" относится только к инвестициям, осуществляемым на начальной стадии существования компании для обеспечения ее роста. В Европе в отличие от США этот термин используют в качестве синонима "вложения в непуб-личные компании".

Вложения в непубличные компании - это общее обозначение для инвестиций в частные непубличные компании (или финансирование так называемых

преобразований публичных компаний в закрытые, когда компания приобретается с целью ее "схлопывания" и прекращения обращения ее акций на фондовой бирже). Незаменимым средством коллективного инвестирования в непубличные компании являются инвестиционные фонды.

Наиболее развитая модель правового регулирования инноваций и инновационной деятельности сформировалась в США. Значительный массив законодательных актов содержит в себе положения о первостепенной роли науки и инноваций, а также отводит им главенствующую роль в экономическом развитии страны.

В середине XX в. в США был создан ряд федеральных ведомств, деятельность которых связана с научно-технологическим развитием и внедрением инноваций (НАСА, Национальный научный фонд, Администрация по делам малого бизнеса и др.). Фундаментом для создания и развития современной инновационной экономики США являлся Федеральный закон 1976 г. "О государственной научно-технологической политике, организации и приоритетах".

Данный документ предусматривал особую роль федерального правительства в определении инновационной стратегии развития государства как "главного организатора по содействию развитию фундаментальных наук, как особой сферы стратегических интересов США, определив федеральный бюджет в качестве источника покрытия этих расходов"

Также к основополагающим нормативным правовым актам, регулирующим инновационную деятельность в США, относится Закон Стивенсона-Уайдлера 1980 г. "О технологических инновациях". Закон интересен тем, что регламентирует кооперацию между частным и государственным секторами в сфере разработки и производства наукоемкой продукции. Законом было предусмотрено создание на базе университетов и некоммерческих неприбыльных организаций промышленно-технологических центров (Centers for Industrial Technology). Данные организации осуществляли деятельность общегосударственного стратегического значения, от которой у частных компаний не было экономической выгоды.

В некоторых западных странах крупнейшим источником и двигателем венчурного капитала являются пенсионные фонды. Длительное время жесткие правила инвестирования, законодательно установленные в США для пенсионных фондов, препятствовали осуществлению рискованных инвестиций. В 1978 г. в США были приняты существенные поправки к действующему инвестиционному законодательству, которые дали возможность пенсионным

фондам задействовать до 5% своих активов на венчурное инвестирование, что в корне изменило ситуацию и позволило пенсионным фондам стать ключевыми игроками на рынке государственных инвестиций. Объем венчурных вложений пенсионных фондов стал увеличиваться быстрее темпов их активов. И уже к 1999 г. доля пенсионных фондов США в мобилизованном венчурном капитале составила более 50%.

В большинстве развитых стран законодательные акты, так или иначе касающиеся формы и способов венчурного финансирования, принимаются с целью стимулирования данного вида деятельности через предоставления разного рода налоговых льгот, отсрочек инвесторам и инвестируемым компаниям.

Основной целью при создании благоприятного налогового режима для венчурной индустрии является перенос налогового бремени с инвестируемых компаний на инвесторов, но при этом сами фонды и инвесторы также не должны быть объектами избыточного налогообложения.

Сегодня формирование инновационной политики происходит в условиях

проведения налоговых реформ. Соответственно, можно сказать, что в системе правового регулирования налогообложения отсутствуют основополагающие положения, которые смогли бы дать необходимый импульс для развития инновационной деятельности путем формирования системы дополнительных налоговых льгот.

Список использованной литературы:

1. R. McConwey. American Science Policy Since World War II. The Postwar Consensus. Wash., 1990.
2. Stevenson-Wydler Technology Innovation Act of 1980 (Public Law 96-480).
3. Данные из сообщений National Venture Capital Association по состоянию на 1999 год. <http://www.nvca.org/ffax.html>
4. Правовое регулирование инвестиций в инновационный сектор экономики (венчурных инвестиций) О. А. Акопян
5. <http://www.aetoshyips.com/venchur.html>
6. http://elementmag.kz/2010/09/03/role_direct_venture_invest/
7. <http://www.pifovik.ru/about/12/venchur-pifs/venchur-investment.html>
8. http://www.bishelp.ru/gde_dengi/vench/obshee/vi_v_voprosah.php

ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ЖИНОЯТ УЧУН ЖАЗО ВА БОШҚА ТАЪСИР ЧОРАЛАРИ

Тўраев Эгамберди Исмоилович

Бош прокуратура Академияси мустақил изланувчиси

Телефон: +998(90) 375 19 73

asadbek_ismoilov@list.ru

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада шариятда жиноят-ҳуқуқий муносабатларни тартибга соладиган нормалар тизими ислом ҳуқуқшунослиги манбалар асосида ўрганилган. Жиноят содир этиш босқичлари тушунчаси ва турлари, жиноятларни квалификация қилиш ва жазо тайинлашга доир маълумотлар, Ислом ҳуқуқида ҳуқуқбузарликларнинг тоифалари ва уларга тайинланган жазо чоралари кенг таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: фикҳ, ижмоъ, қиёс, ҳукм, ажрим, пушаймон, тавба, яхши гумон, дийа, ҳадд, таъзир, дарра, жамоат иззаси.

Тарих шундан далолат берадики, дунёдаги барча цивилизациялар, маданият ва динлар инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги таянч тушунчаларнинг шаклланишига асос бўлган инсонпарварлик ғоялари таъсирида вужудга келган.

Масалан, бундан 2700 йил муқаддам Осиё худудида яратилган энг кўхна ёзма ёдгорлик - "Авесто" китобида инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, миллатлараро муносабатларни ўзаро ҳурмат ва ишонч тамойиллари негизида барпо этиш ғоялари муҳим ўрин тутаяди, зўравонлик ва адолатсизлик рад этилади.

Шунингдек, Шарқнинг буюк ҳуқуқшуносларидан бири Бурҳониддин Марғиноний XII асрдаёқ ўзининг "Ҳидоя" асарида ҳар бир инсоннинг ҳақ-ҳуқуқини сақлаш зарурлиги тўғрисида муҳим ғояни илгари сурган эди.

Ислом ҳуқуқи Мовароуннаҳрда қарийиб ўн икки аср давомида амалда бўлган. Ислом дини асослари, хусусан, фикҳ илмининг ривожига ватанимиз худудида яшаб ўтган алломаларнинг хизматлари беқиёсдир. Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Фарғона, Насаф, Термиз маданий муҳитида камол топган алломаларимиз ислом маданияти ва ҳуқуқшунослиги ривожига улкан ҳисса қўшганлар.

Ислом ҳуқуқи энг йирик ҳуқуқий тизимлардан бири бўлиб, инсоний муносабатларнинг барча асосий соҳалари (оила, жамият ва давлат)ни тартибга соладиган нормалар тизимини қамраб олган. Маълумки, Қуръони карим, Ҳадиси шариф, ижмоъ, қиёс ва бошқа диний манбаларда тавсия этилган амаллар, ибодатлар мажмуига шарият, ушбу манбалардан тўғри ҳукм ва ажрим чиқаришга фикҳ дейилади.

Шариятда жиноят-ҳуқуқий муносабатлар бугунги кундаги каби кодекс билан тартибга солинмаган бўлсада, жиноят қонунчилигига оид нормалар ислом ҳуқуқшунослиги манбаларида ўз аксини топган. Хусусан, юртдошимиз Бурҳониддин Марғинонийнинг "Ҳидоя" асарида жиноят-ҳуқуқий муносабатлар тизимли равишда баён этилган. Жиноят содир этиш босқичлари тушунчаси ва турлари амалдаги қонунчилигимиздаги каби ифодаланмаганига қарамай, тамом бўлмаган жиноятларни квалификация қилиш ва жазо тайинлашга доир маълумотлар мавжуд.

Ислом ҳуқуқида жиноятчининг пушаймон бўлиши ва тавба қилиши масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, уларга нисбатан яхши гумонда бўлишга даъват этилган.

Жиноят содир этишнинг навбатдаги босқичи жиноятга суиқасд бўлиб, шариятда

мазкур тушунчанинг таърифини учратмадик. Бироқ жиноят содир этаётган шахс томонидан қилмиш охиригача етказилмаган ҳолларда белгиланганидан камроқ жазо чораси тайинлаш тўғрисидаги қоидалар манбаларда келтирилган. Масалан, қароқчилар йўл тўсаётганларида ҳали молни олмай ва ҳеч кимни ўлдирмай туриб қўлга тушсалар, уларга ўлим жазоси эмас, қамоқ жазоси қўлланган. Шунингдек, ўғри нарсани хонадондан олиб чиқиб кетмай туриб қўлга тушса, қўли кесилмаган.

Ҳадиси шарифда айтилишича: "Агар ўғри уйдан моддий бойликларни ўғирлаб, сўнг уни ҳовлидан олиб чиқиб кета олмаган бўлса, бу вазиятда ўғрининг қўли кесилмайди". Фақиҳларимиз буни шарҳлаб: "Чунки ҳовли кўрғон ҳукмида бўлиб, у кишининг мол-мулкани ҳимоя қилувчи ҳудуднинг бир қисмидир. Модомики, ашёлар ҳовлида экан, бу ерда том маънода ўғирлик содир бўлган деб айтилмайди, балки ўғирликка уриниш деб юритилади. Қўлини кесиш учун эса албатта ашёлар ҳовлидан ташқарига олиб чиқилган бўлиши шарт. Ашёлар ҳовлида экан, ҳовли уй эгасига тобе бўлгани учун моддий бойлик эгасининг қўлида турибди деб қаралади", - дейишган.

Демак, шариятда жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноятга суиқасд қилишни тартибга солувчи алоҳида норма мавжуд бўлмасада, ислом ҳуқуқининг қатор манбаларида мазкур масалаларни тартибга солишга қаратилган ҳукмларни кўриш мумкин.

Ислом ҳуқуқшунослигида қасднинг амалга оширилганлик даражасига кўра жазо тайинлаш принципига амал қилинган. Хусусан, жиноятга суиқасд қилганлик учун тамом бўлган жиноятга белгиланганидан енгилроқ жазо тайинланган. Масалан, "Агар жиноят натижасида мол-мулк қўлга киритилган ва жароҳат етказилган ёки одам ўлими юз берган бўлса, уюшган гуруҳ томонидан босқинчилик қилиш жинояти учун жазо тайинланади. Агар мазкур гуруҳ мол-мулк қўлга киритилмасдан ва одам ўлдирилмасдан олдин қўлга олинган бўлса, жиноятчига оғир жазо тайинланмай, қасам ичишга мажбур қилинади.

Ислом ҳуқуқида ҳуқуқбузарликларнинг уч тоифаси ажратилади: биринчиси - қасос ёки дийа билан жазоланадиган жиноятлар; иккинчиси - жазо тариқасида ҳадд тайинланадиган жиноятлар; учинчиси - таъзирга тортиладиган енгил ҳуқуқбузарликлар.

Жиноятга суиқасд қилиш эса енгил турдаги ҳуқуқбузарлик ҳисобланиб, таъзир жазо чораси тайинланган. Мазкур жазо чорасига 3 даррадан

39 даррагача уриш, қамоқ, огоҳлантириш, жамоат иззаси, жарима, салла ўраб юриш ҳуқуқидан маҳрум қилиш кабилар кирган.

Таъзир жазосининг ўзига хос хусусияти шундаки, у муайян жиноятлар учун расмий жиҳатдан қатъий белгиланган санкциялар тизимини ўзида қамраб олмайди ва қозилар айбдорнинг шахси ҳамда у содир этган қилмишнинг характеридан келиб чиқиб, бериладиган жазо турларини танлашлари лозим бўлган. Айрим манбаларда кўрсатилишича, жиноятга суиқасд қилиш учун нафақат таъзир, балки қасос жазоси ҳам қўлланган.

Шуни айтиш мумкинки, жиноят содир этиш босқичлари, турлари ва уларга нисбатан тайинланадиган жазо чоралари Қуръон, Сунна ва бошқа манбаларда, шунингдек, қатор фақиҳларнинг асарларида келтирилган. Тамом бўлган жиноятлардан фарқли ўлароқ, тамом бўлмаган жиноятлар учун енгилроқ жазо тайинланган. Моддий таркибли жиноятлар учун оқибатнинг юз бериши зарур бўлган, оқибат келиб чиқмаган ҳолларда енгилроқ жазо тайинланган.

Шуни айтиш жоизки, ислом ҳуқуқида ҳам ҳар бир жиноий хатти-ҳаракат синчиклаб ўрганилган ва айбдорга нисбатан қилмишига яраша жазо тайинланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича Осиё форуми иштирокчиларига маърузаси. 21.11.2018<http://uza.uz/uz/politics/>.
2. Саҳадинов С., Муҳамедов Ҳ., Жиноят қонунчилиги тарихи: хорижий мамлакатлар давлати ва ҳуқуқи тарихи бўйича ўқув қўлланма. - Тошкент: ТДЮИ, 2012. 169-б.
3. Исҳоқов С. Бурҳониддин Марғиновичнинг "Ҳидоя" асари - муҳим ҳуқуқий манба (тарихий-ҳуқуқий тадқиқот). Юрид. фан. ном. дисс. - Тошкент: 2002. 145-б
4. Ш.Эшонова. Основные начала мусульманского права (шариата) Средней Азии доколониального периода. - Ташкент: Ношир, 2010. с.49.
5. Раҳмонов А. Ислом ҳуқуқи. -Тошкент: ТДЮИ, 2007. 360-б.
6. Ражабова М. Шариатда жиноят ва жазо. - Тошкент: Адолат, 1996. 87-б.
7. Эшонова Ш. Основные начала мусульманского права (шариата) Средней Азии доколониального периода.Ташкент: Ношир, 2010. с.53.

КОРХОНАНИ, УНИНГ МАҲСУЛОТИ, ИШЛАРИ ВА ХИЗМАТЛАРИНИ АКС ЭТТИРУВЧИ ХУСУСИЙ АЛОМАТЛАРГА БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАР

Ҳажиев Улугбек Қўзибоевич
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Олий ўқув юртидан кейинги таълим Факультетининг
мустақил изланувчиси
телефон +998(93)9222775

Аннотация Ушбу мақолада корхонани индивидуаллаштирадиган восита бўлмиш "фирма" ва "фирма номи" категориялар бўйича фикр юритилади. Бундан ташқари ушбу категориянинг норматив- ҳуқуқий актларда мустаҳкамланиши, унинг ҳуқуқий табиати, ундан фуқаролик- ҳуқуқий муносабатларда фойдаланиш тартиби ёритилади.

Калит сўзлар "Фирма", "Фирма номи", индивидуал ном, восита, мутлақ ҳуқуқ, мажбурий ва ихтиёрий фирма номлари.

Корхонанинг асосий таркибий қисмларидан бири бу ўзини, унинг маҳсулоти, ишлари ва хизматларини акс эттирувчи хусусий аломатларга бўлган ҳуқуқлардир.

Мамлакатимиз ва хорижий давлатларнинг қонунчилиги фирма номига муайян юридик ва жисмоний шахсга тегишли корхонани индивидуаллаштириш воситаси сифатида қарайди 1 . Махсус адабиётларда "фирма" ва "фирма номи" бир ҳил маънода ишлатилади 2 . Фирма лотинчада - кучли, ишончли деган маъноларни англатиб, ҳуқуқ соҳасида юридик шахснинг фирма номи ҳамда "тижорат ташкилоти" тушунчасининг синоними ҳисобланади 3 .

"Фирма" умумий ишлатиладиган атама бўлиб, кенг маънода ишлатилишига қарамасдан, ҳуқуқий актларда қонунда белгиланган маънода, яъни фуқаролик ҳуқуқий муносабат субъектларини индивидуаллаштириш воситаси сифатида қўлланилиши керак. Фикримизча, "фирма" ва "фирма номи" бир хил маънони англатувчи тушунчалар ҳисобланади.

Мамлакатимиз қонунчилигида "фирма номи" тушунчаси берилмаган, бироқ, унда нималар кўрсатилиши лозимлиги белгилаб қўйилган. Масалан, ФК 46-моддаси 6-бандига мувофиқ, тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахс ўз фирма номига эга бўлиши лозим. Шунингдек 2006 йил 18 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси "Фирма номлари тўғрисида"ги Қонуннинг 3-моддасига мувофиқ, фирма номи юридик шахс бўлган тижорат ташкилотининг индивидуал номи бўлиб, унга доир мутлақ ҳуқуқ юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилган вақтдан юзага келади 4 . Шундай қилиб, юридик шахснинг фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқи мазкур ном остида давлат рўйхатига олинган пайтдан вужудга келади. "Фирма номини" корхонага тегишли бўлган юридик шахс номини англатувчи восита деб ҳисоблаш мумкин.

Фирма номини мажбурий ва ихтиёрий қисмларга ажратиш мумкин. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги фирма номининг мажбурий қисмини тартибга солади. Фирма номида юридик шахс (корхона мулкдори)нинг ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилиши шарт. Масалан, ФК 60-моддасига мувофиқ, тўлиқ ширкатнинг фирма номи унинг барча иштирокчиларининг номлари (номланиши)ни, шунингдек "тўлиқ ширкат" деган сўзларни, ёхуд бир ёки бир неча иштирокчининг "ва компания" деган сўзлар қўшилган номи (номланиши)ни, шунингдек "тўлиқ ширкат" деган сўзларни ўз ичига олиши керак.

Фирма номи ўйлаб топилиши мумкин. Инсофсиз рақобатнинг олдини олиш

мақсадида, 1996 йил 27 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси "Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида"ги Қонуннинг 8-моддасига мувофиқ, юридик шахснинг интеллектуал фаолияти натижаларидан ва уларга тенглаштирилган индивидуаллаштириш воситаларидан, маҳсулотни, хизматлар бажаришни индивидуаллаштириш воситаларидан қонунсиз фойдаланиб товар сотишга йўл қўйилмайди 5 .

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 46-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикасини "Фирма номлари тўғрисида"ги Қонуннинг 3-моддасига мувофиқ, фирма номи тижорат ташкилотининг индивидуал номи бўлиб ҳисобланади 6 . Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 85, 489-моддалари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг "Хусусий корхона тўғрисида"ги Қонуннинг 27-моддасига мувофиқ эса, фирма номи тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган мулкӣ комплекс ҳисобланган корхона таркибига киритилган 7 . Бундай ҳолат фирма номининг бир вақтнинг ўзида ҳам юридик шахснинг индивидуаллаштириш воситаси, ҳам корхонанинг таркибий қисми эканлиги бири-бирига зид эмасми деган савол туғдиради. Г.Е.Авиловнинг фикрича, бу бири-бирига зид ҳолат бўлиб, қонунчилик фирма номини юридик шахс номи сифатида эътироф этиш орқали уни корхона таркибига киритишни ва фуқаролик ҳуқуқининг бегоналаштириладиган объекти эканлигини инкор этади 8 .

Фирма номи корхона мулкдорини ифодалайди, деган тушунча ҳам кенг тарқалган. Масалан, О.Оқюлов фикрича "Фирма номи деганда, тадбиркорлик субъектини фуқаролик муомаласида ўзини таништирувчи бошқа иштирокчилардан фарқланувчи номи тушунилади. Шу сабабли ҳам, фирма номи субъект ҳуқуқига мос равишда корхонанинг ташкилий-ҳуқуқӣ шаклини (масалан, АЖ, ишлаб чиқариш кооперативи ва ҳ.к.), унинг типини (давлат, жамоа, хусусий), фаолият турини (ишлаб чиқариш, савдо, илмӣ тадқиқот), эгасининг шахсини (масалан, Форд, Ротшильд) ифодаламоғи лозим" 9 . А.И.Каминка эса қуйидагича фикр билдиради: "Биз фирма (фирма номи) деганда савдо корхонасининг мулкдорини ифодаловчи воситани тушунишимиз керак... Биз фирма (фирма номи) тушунчасини бундай талқин қилишимиздан қатъи назар, фуқаролик муомаласида иштирок этувчи кенг жамоатчилик манфаатидан келиб чиқиб, уни тасарруф этиш мумкинлигини тан олишимиз лозим" 10 . Бу ерда, муаллифлар корхона мулкдорининг контрагентлари ким билан муносабатга киришаётганлигини билиши учун ҳам фирма номи мулкдорни индивидуаллаштириши лозим деб ҳисоблайдилар. Айнан шу мақсадда қонунчилик корхона мулкдорини битимлардан келиб чиқадиган ва бошқа мажбуриятларни бажариш қобилиятига нисбатан чалғитувчи ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида фирма номига нисбатан қатъий талаблар қўяди. Масалан, тўлиқ ширкатнинг фирма номи унинг барча иштирокчиларининг номлари (номланиши)ни, шунингдек "тўлиқ ширкат" деган сўзларни, ёхуд бир ёки бир неча иштирокчининг "ва компания" деган сўзлар қўшилган номи (номланиши)ни, шунингдек "тўлиқ ширкат" деган сўзларни ўз ичига олиши керак (ФК 60-моддаси 3-банди).

Фикримизча, фирма номи корхона мулкдорининг номини англатади деган ёндашув маъқулроқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Жамен С, Лакур Л. Торговое право: Учебное пособие: перевод с франц.-М.: Международные отношения, 1993. -С. 44.; Основы немецкого торгового и хозяйственного права. - М.:БЕК, 1995.- С. 15.; Гражданское право. Часть 1. Учебник./ Под ред. Ю.К.Толстого, А.П.Сергеева.- СПб.: ТЕИС, 1996.- С. 116.;

- Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. -Т.: "Vektor-Press", 2010. -Б. 128.
2. Брагинский М.И. Комментарий к части 1 ГК РФ для предпринимателей.- М.: Фонд правовая культура, 1995.- С.86.
3. Юридик энциклопедия. -Т.: Шарқ, 2001, -Б. 482.
4. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006. 37-38-сон, 370-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 1996й, 355-1; 2006 й., 12-13-сон, 100-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда./ www.lex.uz
6. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006. 37-38-сон, 370-модда.
7. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006. 37-38-сон, 370-модда
8. Комментарий к ГК РФ, части 2. /Под ред. О.Н.Садикова. - М., 1996.-С. 135.
9. Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари.-Т.: ТДЮИ, 2004. -Б. 149.
10. Каминка А.И. Очерки торгового права. Издания 2-е, дополн. и исправ.-СПб, 1912.-С. 149.

O'ZBEKISTONDA YURIDIK TA'LIM ISTIQBOLLARI

Azimova Gulnora

Jizzax viloyati Zomin tumanidagi 60-sonli maktabning tarix-huquq fani o'qituvchisi
"Xalq ta'limi a'lochisi" Tel: +998915665740

Mamatkarimov Sardorbek

TDYU talabasi

Tel: +998900077998

e-mail: buriboyevd@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda yuridik ta'limning bugungi kundagi ko'rinishiga baho berilgan holda, uning kelajakdagi istiqbollari haqida takliflar asosan uch qismga bo'lingan holda tanqidiy ruhda bayon qilingan.

Kalit so'zlar: yurisprudensiya, yuridik ta'lim, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sud-huquq tizimi, masofaviy ta'lim, kredit tizimi, modul tizimi, scholarship (stipendiya), amaliyot, metodologiya, advokatura instituti, fuqarolik jamiyati, memorandum □

Fuqarolik jamiyatini barpo qilishda mamlakatdagi mavjud sud-huquq tizimining to'g'ri yo'lga qo'yilganligi muhim rol o'ynaydi. Zero, fuqarolik jamiyatining kafolatini yaratishda eng ko'p yuk, aynan huquqni muhofaza qiluvchi organlarning zimmasida desak, yangilishmagan bo'lamiz. Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar samarasi o'laroq, sud -huquq tizimida bir qator ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi, albatta, shu bilan bir qatorda aynan shu sohaning poydevori bo'lgan mamlakatimizda yuridik ta'lim beruvchi oliy ta'lim muassasalarining ta'lim tizimida ham juda ham ko'p ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi, lekin bu o'zgarishlar biz xohlagan yangi O'zbekistonni barpo etish uchun kamlik qiladi. Shu sababli O'zbekistonda yuridik ta'limning istiqbollarini bayon qilishda ushbu vaziyatga uch tomonlama yondashishni joiz deb bildik.

Birinchidan, yuridik ta'lim berishda oliy o'quv yurtlarining ta'lim tizimini tubdan yangilash.

Ikkinchidan, oliy o'quv yurtlarida talabalar uchun qaysi fanlar bugungi kun nuqtai nazaridan kerak ekanligini tahlil qilish, amaliyot bilan uzviy bog'liq protsessual hujjatlar bilan ishlash tartibini o'rgatuvchi fanlarni amalda joriy etish.

Uchinchidan, yuridik ta'lim beruvchi oliy o'quv yurtlarida, xususan, TDYU, JIDU va Qoraqalpog'iston davlat universitetining yurisprudensiya fakultetlarida, amaliyot bilan ishlash ko'nikmalarini yangi bosqichga olib chiqish.

Bugungi kunda TDYU va JIDUda ta'lim berishning modul tizimiga to'liq o'tiganidan xabaringiz bor, ushbu tizim samarasi o'laroq, oliy ta'lim muassasalarida mutahassislik bilan bog'liq bo'lmagan fanlar doirasi tubdan qisqardi, talabalarga erkinlik berildi hamda qisman mustaqil ta'limga o'tildi. Albatta, ushbu o'zgarishlarning ro'y berishi mamlakatimizda mavjud oliy o'quv yurtlari uchun yangilik bo'lishi bilan bir qatorda poydevor vazifasini ham o'tab berdi. Xorijiy davlatlarning yuridik universitetlari ta'lim tizimini o'rgangan holda ushbu tizimni shakllantirishni davom ettirish zarurdir.

Xususan, birinchidan, yuridik ta'lim beruvchi OTMlarda ta'limning kredit tizimiga to'liq o'tish hamda talabalarga o'z mutahassisligi bo'yicha fanlar kesimini tanlashda erkinlik yaratib berish, ya'ni talaba qaysi huquq tizimiga qiziqsa hamda bugungi kun qaysi huquq sohasini talab qilsa, shu sohani ko'proq izchilroq o'rganishiga imkon berish zarur.

Ikkinchidan, AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi davlatlarning tajribasini o'rgangan holda, ta'limning kredit tizimida "scholarship" (scholarship: stipendiya) ni joriy qilish. Ushbu tizimning yo'lga qo'yilishi yurisprudensiya

uchun ko`zga ko`rinmas ikki yutuqni olib keladi. Talabalarining o`zlashtirish darajasini inobatga olgan holda 30 foizdan 50 foizgacha (dastlab sinov tariqasida) skolarshiplar taklif qilish yuridik ta`lim sifatiga keskin ta`sir o`tkazadi. Ya`ni talabalar aynan mana shu skolarshiplarni olish uchun ham ishtiyoq bilan o`qishadi, qisqa qilib aytadigan bo`lsak, ulardamotivatsiyapaydo bo`ladi. Ushbu va`da qilingan skolarshiplarni talabaning ixtiyoriga ko`ra kontrakt summasini to`lashga yoki o`zining foydalanishi uchun o`tkazib berish tizimini yo`lga qo`yish. O`ylab ko`ring, agarda universitetlar o`zini ta`minlay olmayotgan vaqtda skolarshiplar va`da qilaoladimikin, va`da qilishi kerak, albatta, agarda bugungi kunimiz uchun investitsiya kiritmasak, bundan mablag`ni ayaydigan bo`lsak, u holda kelajagimizni kimlarga topshirib qo`yishimizni bir tasavvur qilib ko`ring, yaxshisi tasavvur ham qilmang.

Skolarshiplarning joriy qilinishi ikkinchi bir ko`zga ko`rinmas foydani keltirishi mumkin, ya`ni siz va biz bilgan o`sha dunyo tan olgan AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniyaning nufuzli oliygohlari tomon o`tlanayotgan iqtidorli yoshlarni o`z davlatimizda olib qola olamiz, chunki yoshlarning ko`pchiligi aynan o`sha davlatlarning ta`lim tizimiga, berayotgan skolarshiplari-yu imkoniyatlariga qiziqishadi, agardashu sharoitlarni biz o`z yurtimizda yaratib bera olsak, har yili chet elga o`qish uchun o`tlanayotgan millionlab iqtidorli yoshlar mamlakatimizda qolib uning rivoji uchun o`z hissalarini qo`shgan bo`lishardi, albatta.

Uchinchidan, taabalariga ma`ruzalarni o`qitishda butunlay online ta`lim tizimiga o`tish lozim, chunki o`ylab ko`ring bitta auditoriyada 60-70 ta talaba birgina o`qituvchi bo`ladi, ushbu jarayonda o`qituvchini eshitish, uning fikrlarini ilg`ay olish 20 foiz talabaning qo`lidan kelishimi mumkin xolos. Agarda ma`ruzalar online tizimda o`tilsa, har bir talaba yolg`iz o`zi mavzuni o`zlashtirishi yengilroq kechadi hamda uning atrofida e`tiborni tortadigan narsalar bo`lmaydi. Ma`ruza yuzasidan savol va mulohozalar yuzasidan seminar mashg`ulotlarida fikr almashinaveradi.

Bugun ilm-fan shu qadar rivojlanib bormoqdaki, ularni qabul qilib, o`rganib borishga hattoki insoniyatning o`zi oqim qilmogda. Har bir soha o`zida yangi bir biz bilmagan jihatlarni qamrab olmogda. Shu qatori yuridik fanlarning ham doirasi kengayib rivojlanib bormoqdaki, bularning barchasini birgina insonning o`zlashtirish imkoniyati yo`q. Shu sababli, yuridik ta`lim berishda soha mutahassislik bo`yicha fanlar kesimida o`qitish tizimini yanada izchilroq yo`lg qo`yish lozim.

Fuqarolik jamiyatini barpo etishda advokatura institutining o`rni beqiyos, lekin ushbu soha bir qancha vaqt davomida yurtimizda oqsab qoldi, shu sababli yuridik ta`lim beruvchi OTMlarda "Advokatlik faoliyati" fanini joriy qilish tarafdorimiz. Ushbu fan talabalarga advokatning ish hujjatlari bilan ishlash ko`nikmalarini o`rgatibgina qolmay, protsessual harakatlarni amalga oshirish tartibini ham bilib olishga yordam beradi. Advokatura instituti ko`p tarmoqli ekanligidan kelib chiqqan holda TDYU soha mutahassisliklari bo`yicha "Advokatlik faoliyati" fanini joriy qilish taklifini olg`a surmogchimiz.

Bundan tashqari yuridik ta`lim beruvchi OTM talabalarining deyarli 70 foiz qismi protsessual hujjatlar yozishni va ular bilan ishlash tartibini bilishmaydi. O`ylab ko`ring-a, jinoyat ishini qo`zg`atish to`g`risida qaror yoki oddiy sud ajrimlarini, notarial hujjatlarni yozishni bilmaydigan bituruvchini qaysi tashkilot ishga olishi mumkin, javobini o`zingiz bilasiz. Shu sababli, yuridik ta`lim berishda amaliyot bilan uzviy bog`liq bo`lgan fanlar kiritilishi lozim, talabalar protsessual hujjatlar bilan ishlashni amaliyotga chiqqanda emas, dars jarayonida o`rganishi lozim hamda o`z bilimlarini amaliyotda mustahklashlari kerak. Bituruvchilar birgina hujjat yozishni bilishmaydi deyishdan oldin o`zimizga savol berib ko`raylikchi, qayerda o`rganishi kerak edi, albatta, universitetlarda. Shu sababli yuridik ta`lim beruvchi OTMlarning o`quv dasturlariga "Tergov protsessual hujjatlari", soha mutahassisliklar bo`yicha "Sud protsessual hujjatlari", "Notarius ish hujjatlari" va

"Advokat faoliyati" kabi amaliyot bilan uzviy bog`liq fanlarni kiritish taklifini bermoqchimiz. Ushbu fanlar ular bilan uzviy bog`li fanlar bilan bir vaqtda o`tilsa, natijasi albatta, yuqori bo`ladi. Bugungi kunda nazariya va amaliyot boshqa-boshqa degan fikrlar mavjud, bu fikrlar aslo to`g`ri emas, chunki talabalar o`quv darslarida faqatgina nazariya bilan mashg`ul bo`lib protsessual hujjatlar bilan ishlashmaydi, shu sababli ular amaliyotga chiqqanlarida amaliyot boshqacha bo`lar ekan deb o`ylashadi xolos. Agarda yuqorida biz taklif qilgan fanlarni o`qitish yo`lga qo`yilsa, nazariya va amaliyot uyg`unlashadi.

Nazariy bilimlar amaliy bilimlar bilan mustahkamlansa hamda ular uzviy olib borilsa, kelajakda yetuk kadrlarning tarbiyalanishini ta`minlaydi. Yurisprudensiyada amaliyot juda ham qiyin hamda uni qisqa vaqt ichida o`zlashtirib olish murakkab sanaladi. Shu sababli, yuridik OTMlarda amaliyot davrini uzaytirish zarur, talabalarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan mustahkamlashga ko`proq imkoniyat berish lozim. Ushbu holat bo`yicha TDYU, JIDU, Qoraqalpog`iston davlat universiteti yurisprudensiya fakulteti, Adliya vazirligi, Oliy Sud. Bosh Prokuratura o`rtasida memorandum imzolani, "Yuridik ta`limni muvofiqlashtirib borish Kengashi"ni tuzish taklifini bermoqchimiz. Bu kabi hamkorliklar davlat organlari bilan amaliyot xodimlarini uyg`unlashtiradi. Har bir tashkilot va davlat organi o`zi uchun birlashtirilgan amaliyot tizimini nazorat qilib borishi, kerakli tavsiyalar berib borishi lozim, chunki shu amaliyotdagi kadrlar ertasi kuni aynan shu tashkilotning o`ziga ishga kirishi mumkin.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda yurisprudensiya sohasida amaliyot davomiyligini bir o`quv yiliga uzaytirish taklifini bermoqchimiz.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, bildirgan fikrlarimiz shunchaki balandparvoz gaplar emas, bularning barchasi dunyo tan olgan davlatlarning tajribasi va bu tajribalar ularning sinovidan ijobiy o`tganligi uchungina hozirda butun dunyo yoshlari o`sha siz va biz bilgan AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya kani davlatlarga ta`lim olishga intilishadi. Agarda ertangi kunimizni, yoshlarimizni rivojlangan davlatlarning oliy o`quv yurtlariga o`qishga ketib, ular uchun xizmat qilishini xohlamasak, yangi O`zbekiston uchun yangi yuridik ta`lim berish amaliyotini joriy qilishimiz hayotiy zarurat. Biz tasavvur qilgan va biz xohlagan yuridik ta`lim haqida qisqacha fikr bildirib, ozgina bo`lsa ham, yangilanish uchun boshlaganimizdan xursandmiz. Zero, jahon tan olgan ta`lim tizimlari joriy etishda ularga o`zbek mentalitetini uyg`unlashtirish lozim bo`lib, bu esa ba`zilar tanqid qiluvchi g`arblashuvdan himoyalanihga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "O`zbekiston Respublikasida yuridik ta`lim va fannitubdan takomillashtirish bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida"gi Prezident farmoni.
2. "Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy ijtimoiy himoyasi to`g`risida"gi O`zbekiston Respublikasining Qonuni.
3. O`zbekiston Respublikasining "Advokatura to`g`risida"gi Qonuni.
4. "Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to`g`risida"gi Prezident qarori.

O'ZBEKISTONDA PROKURATURA VA PROKUROR NAZORATINI AMALGA OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Boymurodova Maxbuba
Buxoro viloyati
yuridik texnikumi o'qituvchisi
Telefon:+998907127704

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud huquq organlari tizimida prokuratura organlarining faoliyatini muvofiqlashtirishga asoslangan yo'nalishlari va prokuror faoliyatining vazifalarining davlatimizda tutgan beqiyos xizmati va o'rni kabi masalalar yuritilgan.

Tayanch so'zlar: Prokuratura, sud-huquq, Konstitutsiyaviy tuzum, yurisdiksiya sudlari, yurisprudensiya, ushlab turish, Qurolli kuchlar, qonun ustuvorligi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar amalga oshiradilar. Prokuratura ushbu vazifani bajaruvchi m am lakatdagi yagona davlat organi hisoblanadi. O 'zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining asosiy vazifalari qonun ustuvorligini ta'minlash, qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini Jamiyat va davlatning qonun bilan qo riqlanadigan manfaatlarini, O 'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilishdan iborat ("Prokuratura to'g'risida"gi qonunning 2-moddasi). Prokuror nazorati deganda davlat nomidan maxsus vakolatga ega bo'lgan mansabdor shaxslar - prokurorlar tomonidan qonun buzilish hollarini o'z vaqtida aniqlash va bartaraf qilish, aybdor shaxslarni qonun bilan belgilangan tartibda javobgarlikka tortish bilan qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishini ta'minlashga qaratilgan faoliyati tushunilishi lozim

Prokuror nazoratining o'ziga xos xususiyatlari: 1) mavjud bo'lgan barcha qonunlarning fuqarolar va tashkilotlar tomonidan ularning faoliyat doirasidan qat'i nazar aniq va to'g'ri qollanilishini ta'minlash; 2) prokuror nazorati - prokuratura faoliyatining bir yo'nalishi; 3) prokuror nazorati oliy qonun chiqaruvchi va ijro organlariga, O 'zbekiston Respublikasi oliy mansabdor shaxslariga, umumiy yurisdiksiya sudlariga, iqtisodiy sudlariga va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga nisbatan tatbiq etilmasligi hisoblanadi. O 'zbekiston Respublikasi prokuraturasining. uning idoralarining roli va ahamiyati favqulodda keng va yuqoridir; prokuraturaning nazorat faoliyati davlat va jamiyat hayotining turli jabhalarini o'z ichiga oladi. Uning samarali va maqsadga muvofiq olib boradigan faoliyatiga ko'pincha fuqarolarning sog'ligi, hayoti, shuningdek, korxonalar, muassasa, tashkilotlarning, davlat va jamiyat hayotining boshqa subyektlarining tinchligi va xavfsizligi, jamoat tartibi, ayni vaqtda O 'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar bevosita bog'liq bo'ladi. Shuning uchun prokuraturaning maqomi, uning rivojlanishi va takomillashishi -juda dolzarb, murakkab va ko'p qirrali muammo hisoblanib, uning tomonidan hozirgi iqtisodiyotimizning real imkoniyatlaridan kelib chiqib, jamiyatimiz va huquqiy tizimimizni haqiqiy ehtiyojlarini hamda milliy-huquqiy odatlarimizni hisoblagan, orttirgan tajribalarimizga tayangan holda hal qilinishi lozimligini taqozo etadi. Hozirgi zamon bosqichida O 'zbekiston Respublikasi prokuraturasining maqomi, uning vazifalari, faoliyatining asosiy yo'nalishlari, prokurorlarning tayinlanish tartibi va tizimi 29- avgust 2001-yilda qabul qilingan O 'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuni bilan tartibga solinadi. "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 1-moddasiga muvofiq O 'zbekiston Respublikasi prokuraturasi O'zbekiston

Respublikasi Bosh Prokurori rahbarlik qiladigan O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshiradigan prokuratura organlarining yagona markazlashtirilgan tizimidir. Prokuratura idoralari o'z faoliyatlarini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha olib boradilar: - vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, hokimlar va boshqa mansabdor shaxslar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish; - fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar ijrosi ustidan nazorat qilish; - O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning harbiy tuzilmalarida qonunlarga rioya qilinishi ustidan nazorat qilish; tezkor-qidiruv faoliyatini, surishtiruvni, dastlabki tergovni amalga oshiradigan organlar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish hamda ularning jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish; - jinoyatlar bo'yicha dastlabki tergov olib borish; - sudlardagi jinoyat ishlari ko'rib chiqilayotganda davlat ayblovini quvvatlash, sudlarda fuqarolik ishlarini, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni hamda iqtisodiy nizolarini ko'rishda ishtirok etish, qonunlarga zid bo'lgan sud hujjatlariga protest keltirish; - soliq intizomini mustahkamlashga, soliq sohasidagi jinoyatlar va huquqbuzarliklarga qarshi kurashga, shuningdek, davlatga yetkazilgan iqtisodiy zararni qoplashga qaratilgan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish; - ushlab turilganlarni, qamoqqa olinganlarni saqlash joylarida, jinoiy jazolarni va jinoyat-huquqiy ta'sirining boshqa choralarini ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazorat qilish; - qonun ijodkorligi faoliyatida hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishida ishtirok etish. Nazariyada prokuratura faoliyatining yo'nalishlarini prokuror nazorati tarmoqlari deb ajratish qabul qilingan. Prokuror nazoratining tarmoqlari deb ayni tarmoqning o'ziga xos predmeti va prokuror vakolatini o'zida aks ettiruvchi alohida mustaqil bir qismi e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi-2018y

O'zbekiston Respublikasi Prokuratura to'g'risidagi Qonuni, 2001-y

"Dastlabki Tergov"-M.Rahmonqulov, D.Mirazov 2012y

PENSIYA VA NAFAQA: FARQI NIMADA?

Ergashova Odinaxon No'monjonovna
Andijon viloyati Oltinko'l tumani
40-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi
Telefon:+998(94) 104 29 87
odinaxonergashova290@gmail.com

Annotatsiya: Pensiya va nafaqa o'rtasida farq borligini ko'pchilik ham bilavermaydi. Pensiya boshqa narsa, nafaqa boshqa narsa. Ushbu maqaolada pensiya va nafaqa o'rtasidagi farqlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: pensiya, nafaqa, ularning turlari, ijtimoiy ta'minot

Xalqimiz orasida ba'zan pensiya olayotganlarni nafaqaxo'r deb ataganlarini eshitib qolamiz. Aslida huquqiy va lug'aviy jihatdan pensiya va nafaqa tushunchalari o'rtasida katta farq bor. Pensiyalar (lot. pensio - to'lov) - fuqarolarga davlat yoki boshqa sub'yektlar tomonidan qonunda belgilangan hollarda muntazam va odatda, umrbod to'lanadigan to'lovlar. Ijtimoiy ta'minot shakli hisoblanadi. Nafaqa - muhtoj odamlarga davlat, korxonalar, muassasa va ayrim shaxslar tomonidan beriladigan yordam puli. O'zbekiston Respublikasida mehnat stajiga ko'ra beriladigan pensiyadan farqli holda nafaqa davlat tomonidan, asosan, bolalikdan nogiron, yolg'iz qariya va yolg'iz nogironlarga, mehnatga vaqtinchalik qobiliyatsizlarga, homilador va tuqqan ayollarga, 2 yoshgacha bo'lgan bolalari tarbiyasi bilan band bo'lgan ayollarga, ishsizlarga, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarga beriladi.

Ayrim shaxslar pensiya so'zi ruscha so'z bo'lib, o'zbekchasi nafaqa bo'ladi, deb o'ylashadi. Bu noto'g'ri fikr. Nafaqani rus tilidagi muqobili "posobiye" deb ataladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 39-moddasiga binoan, "Har kim qariganda, mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga egadir. Pensiya, nafaqalar, ijtimoiy yordam boshqa turlarining miqdori rasman belgilab qo'yilgan tirikchilik uchun zarur eng kam miqdordan oz bo'lishi mumkin emas." Ko'rinib turibdiki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham bu ikkala tushuncha alohida ta'kidlangan.

Bundan tashqari pensiya va nafaqa ortasidagi bir necha farqlarni sanab o'tish mumkin:

Birinchidan, huquqiy manbaga ko'ra, pensiya ta'minoti masalalari O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi qonuni (1993 yil 3 sentabr) bilan belgilangan. Nafaqalar esa har bir turi bo'yicha alohida nizom va boshqa me'yoriy hujjat belgilangan.

Ikkinchidan, Pensiya tayinlangan shaxs uchun u tirikchilikning asosiy manbai hisoblanishi mumkin, chunki pensiya tayinlashga asos qilib shaxsning mehnat staji bo'yicha o'rtacha oylik ish haqi olinadi. Nafaqa esa asosiy tirikchilik manbai bo'la olmaydi. Nafaqa tayinlangan shaxs yoki oila uchun u qoshimcha moddiy manba bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, pensiya va nafaqaning turlariga to'xtalamiz. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi qonuniga ko'ra pensiyalarning 3 turi mavjud: yoshga doir pensiya (avval qarilik pensiyasi deb yuritilgan), nogironlik pensiyasi, boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi. Yoshga doir pensiya, o'z navbatida, 2 xil bo'ladi: umumiy asoslarda tayinlanadigan va imtiyozli asoslarda tayinlanadigan pensiya. Umumiy asoslarda tayinlanadigan yoshga doir pensiya - erkaklar 60 yoshga to'lganda va kamida 25 yil mehnat stajiga ega bo'lganda, ayollar 55 yoshga to'lganda va kamida 20 yillik mehnat stajiga ega bo'lganda tayinlanadigan pensiyadir. Bolalarni tarbiyalash uchun shart-sharoit yaratish hamda ayollarning o'z mehnatidan manfaatdorligini oshirish maqsadida

davlatimizning "Xotin-qizlarga qo'shimcha imtiyozlar to'g'risida" (1999 yil 14 aprel) gi qonuniga asosan, kamida 20 yillik mehnat stajiga ega bo'lgan ayollar 54 yoshda pensiyaga chiqib, to'liq pensiya olishlari mumkin. Nogironlik pensiyasi mehnat qobiliyatini amalda uzoq muddatga yoki butunlay yo'qotish (nogironlik) munosabati bilan tayinlanadi. Boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi - pensiya jamg'armasi mablag'i hisobidan har oyda beriladigan to'lovlardan iborat bo'lib, uning miqdori vafot etgan boquvchining ish haqiga, uning qaramog'ida bo'lib kelgan mehnatga qobiliyatsiz oila a'zolari soniga bog'liqdir.

Ish stajiga ega bo'lmagan fuqarolar va ularning oilalari ushbu Qonunga binoan davlat pensiyalari olish huquqiga ega emaslar. Ularning ijtimoiy ta'minoti O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 7 apreldagi 107-son qarori bilan tasdiqlangan "Pensiya tayinlash uchun zarur bo'lgan ish stajiga ega bo'lmagan qariyalarga va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga nafaqalar tayinlash va to'lash tartibi to'g'risida"gi nizom bilan tartibga solinadi.

Mazkur Nizom bo'yicha nafaqalarning huddi pensiya kabi 3 turi bor:

- 1.Yoshga doir nafaqa.
- 2.Nogironlik nafaqasi (bolalikdan nogironligi bo'lgan shaxslardan tashqari).
- 3.Boquvchisini yo'qotganlik nafaqasi tayinlanadi.

Yoshga doir nafaqa erkaklarga - 65 yoshga yetganlarida; ayollarga - 60 yoshga yetganlarida; bolalikdan nogironligi bo'lgan farzandi bor onalarga - 55 yoshga yetganlarida tayinlanadi.

Haq to'lanadigan ish bajarayotgan yoki boshqa daromad manbaiga ega bo'lgan (alimentlar yoki stipendiyalar olish bundan mustasno) shaxslargayoshgadoir nafaqatayinlanmaydi. Ish stajiga ega bo'lmagan shaxsga (bolalikdan nogironligi bo'lgan farzandi bor onalardan tashqari) yoshga doir nafaqa mehnatga layoqatli voyaga yetgan farzandlari, qarindoshlari yoki O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga muvofiq ularni ta'minlashga majbur bo'lgan boshqa shaxslar bo'lmagan taqdirda tayinlanadi.

Nogironlik nafaqasi nogironlik sodir bo'lgan hollarda, yoshidan qat'i nazar, ish stajiga ega bo'lmagan I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarga tayinlanadi va to'lanadi. Ishlayotgan yoki hayot kechirishning boshqamanbalariga(alimentlar yoki stipendiyalar olish bundan mustasno) ega bo'lgan I va II guruh nnogironligi bo'lgan shaxslarga nafaqa tayinlanmaydi.

"Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bo'yicha davlat pensiyasi olish huquqiga ega bo'lmagan shaxsning qaramog'ida bo'lgan oilaning mehnatga layoqatli bo'lmagan a'zolari boquvchisini yo'qotganlik nafaqasi olish huquqiga egadirlar.

Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 fevraldagi "Kam ta'minlangan oilalarga ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam tayinlash va to'lash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 44-son qarori fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan 14 yoshgacha bolalari bo'lgan oilalarga nafaqa, bola ikki yoshga to'lgunga qadar bola parvarishi bo'yicha nafaqa va kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam tayinlash va to'lash tartibini belgilaydi. Shuningdek, ishsizlik nafaqasi, ishdan bo'shatish nafaqasi, vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi, homiladorlik va tug'ish nafaqasi, bola tug'ilganda beriladigan nafaqa, dafn etish marosimi uchun beriladigan nafaqa kabi nafaqa turlari ham mavjud.

Xulosa shuki, "pensiya" so'zini rus tilidan qolgan sarqit emasligini tushunishimiz va uni nafaqa bilan adashtirmasligimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent, "O'zbekiston", 2019
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000
3. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy ta'minot huquqi. Darslik. A.A.Inoyatov muharrirligi ostida, Toshkent, TDYUI, 2005
4. www.lex.uz
5. www.norma.uz

TEMIRNING TABIATDA TARQALISHI, ISHLATILISH SOHALARI VA UNING TIRIK ORGANIZMLARDAGI AHAMIYATI

Hamdamova Nafisa Baxtiyorovna
Navoiy viloyati Karmana tumani
22-maktab kimyo fani o'qituvchisi
telefon: +998997558143
hamdamovanafisa1980@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kimyo fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida temir kimyoviy elementi, uning tabiatda tarqalgan birikmalari, ishlatilish sohalari, temirning inson organizmi va o'simliklar hayotidagi ahamiyati, organizmda temir yetishmovchiligi natijasida kelib chiqadigan kasalliklar haqida fikr yuritilgan. Kimyo fanining vazifasi o'quvchilarga kimyoviy bilimlarni yetkazib berish bilan birga, o'rganilgan bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish (kompetensiyaviy yondashuv) ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Kalit so'zlar: Ferrum, izotop, kristallogidrat, gemoglobin, eritrotsit, ion, mikroelement, xloroz.

Temir (lotincha Ferrum), Fe - Mendeleev davriy sistemasining VIII guruhiga mansub kimyoviy element. Tartib raqami 26 ; atom massasi 55,847. Temir 4 ta barqaror izotop: 54 Fe (5,84%), 56 Fe (91,68%), 57 Fe (2,17%) va 58 Fe (0,31%) dan iborat. Temir qadimdan ishlatib kelingan. Inson dastlab meteorit temirini bilgan. Temirning qadimgi xalqlar tilida atalishi bungadalidir: qadimgi misrliklar tilida "beni pet" - "osmon temiri" ma'nosini bildiradi; qadimgi yunoncha sideros, lotincha sidus - yulduz, osmon jismi bilan bog'laydilar. Milloddan avvalgi XIV asrlardagi xetlar yozuvida temir haqida osmondan tushgan metall deb eslanadi. Roman tillarida temirning rumocha atalish negizi saqlanib qolgan (masalan, fransuzcha fer, italyanchada ferro).

Milloddan avvalgi 2000- yillarda Osiyoning g'arbiy qismida temirni rudalardan olish usuli topilgan. Shundan keyin temir Misr, Yunonistonda ham ishlatiladigan bo'ldi; jez davrini temir davri egallay boshladi.

Alyuminiydan keyin temir tabiatda eng ko'p tarqalgan metallidir. Yer po'stida massa jihatidan 4,65% temir bor. Temirning 300 dan ortiq minerallari ma'lum bo'lib, ular temir rudalarining asosini tashkil etadi. Temirning asosiy minerallari : magnetit - magnit temirtosh Fe_3O_4 , gematit - qizil temirtosh Fe_2O_3 , limonit - qo'ng'ir temirtosh $2Fe_2O_3 \cdot 3H_2O$, siderit - temir shpati $FeCO_3$, pirit - temir kolchedani FeS_2 .

Temir oddiy modda holatida kumushsimon oq tusli, plastik va mustahkam (pishiq), havoda tezda xiralshuvchi metallidir. Temir yetarlicha yumshoq va bolg'alanuvchan, kuchli magnit xossalariga ega bo'lib, issiqlik va elektr tokini yaxshi o'tkazadi. Suyuqlanish harorati 1539 0C, zichligi 7874 kg/m³ ga teng. Mazkur metallning mexanik xossasiga uning tarkibida bo'lgan aralashmalar katta ta'sir ko'rsatadi.

Ishlatilishi. Temir boshqa metallar orasida inson uchun eng katta ahamiyatga ega metallidir. Zamonaviy texnikaning barcha sohalari temir va uning qotishmalari bilan chambarchas bog'liq. Amaliyotda toza temirdan kamroq, lekin uning qotishmalari hisoblanadigan - po'lat va cho'yandan juda keng miqyosda foydalaniladi. Ularning ahamiyati shu darajada kattaki, ular qora metallar deb boshqa metallardan ajratilgan. $FeSO_4 \cdot 7H_2O$ - temir (II)-sulfatning kristallogidrati (temir kuporosi) o'simliklarning zararkunandalariga qarshi qishloq xo'jaligida ishlatiladi. Shuningdek turli xildagi mineral bo'yoqlar tayyorlashda xomashyo sifatida qo'llaniladi. $FeSO_4 \cdot 9H_2O$ - temir (III)-sulfatning kristallogidrati suvni tozalashda muhim ahamiyatga ega. $FeCl_3$ - temir (III)-xlorid tekstil sanoatida gazlamalarni oqlash va bo'yash uchun ishlatiladi.

Biologik ahamiyati. Temir biologik jihatdan eng muhim elementlardan biri hisoblanadi. Tirik tabiatda o'simliklar, hayvonlar organizmlarida uchraydi, ko'plab fermentlar tizimiga kiradi. Ba'zi oqsillar bilan birikmalari esa o'ta katta ahamiyatga ega. Masalan, inson va hayvonlar organizmida qonning roli qandayligi, uning funksiyalari bizga biologiya kursidan ma'lum. Qonning kislorod tashiy olish qobiliyati undagi eritrotsit tanachalari bilan bog'liq. Shu eritrotsitlarning asosini temir ioni va globin oqsili tashkil etadi: gemoglobinning bir molekulasida to'rtta Fe^{2+} ioni bo'ladi.

O'simliklarda ro'y beradigan va noorganik uglerodni organik uglerod birikmalariga aylantirish imkonini beradigan fotosintez jarayonida ham temirning roli katta. O'simliklarda temir yetishmovchiligidan xloroz kasalligi kelib chiqadi, o'sishi sekinlashadi va xlorofill hosil bo'lishi kamayadi, ko'payib ketsa ham zarar qiladi, masalan, sholi kam don tugadi. Shu bois bunday holatlarni bartaraf qilishda o'simliklarni mikroelement tarkibli o'g'itlar bilan doimiy ravishda ta'minlab turish lozim.

Inson organizmida (70kg) o'rtacha 4,2 g miqdorda temir mavjud: 0,018% muskul to'qimasida, (0,03-3,8)? 10-2% ilikda, 447 mg/l qonda bo'ladi. Insonlar organizmida temir yetishmovchiligidan kamqonlik (anemiya) kasalligi vujudga keladi. Buning oldini olish uchun ovqat ratsionida temir moddasi ko'p bo'ladigan olma, anor, behi, sabzavotlar, dukkakli donlar, lavlagi, parrandalar tuxumi, hayvonlar jigari, tili, buyragi, talog'i doimiy ravishda bo'lishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Temirning noorganik birikmalari bilan bir qatorda uning organik birikmalari ham muhim ahamiyatga ega. Jumladan, temirning tabiiy organik birikmasi gemoglobinning prototip shakli bo'lgan, sintetik usul bilan olinadigan ferrotsen kimyo fani uchun butun bir yangi soha hisoblanib, keng tadqiqotchilar e'tiborini o'ziga jalb qildi. Uning asosida hozirgi kunda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan 100 dan ortiq kimyoviy birikmalar olingan. Temirning ferrotsen birikmalari asosida o'zbek olimlari A.G.Mahsumov, I.R.Asqarov, T.Y.Nasriddinovlar tomonidan sintez qilingan 10 dan ortiq biologik faol moddalar temir yetishmasligi, kamqonlik kasalligini davolashda eng samarali dori sifatida tavsiya etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.N.A.Parpiyev, A.G.Muftaxov, X.R.Rahimov. Anorganik kimyo. T.O'zbekiston - 2003.
- 2.I.R.Asqarov, K.G'.G'opirov, N.X.To'xtaboyev. Umumiy o'rta ta'lim maktablari 9-sinflar uchun kimyo fanidan darslik.T. O'zbekiston -2019.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HUQUQ VA BURCH TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH.

Karimova Shahribon Hakimjonovna
Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani
8- maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Tel: +998 99 9766866
E_mail: xamid04@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarni huquq va burchlarini shakllantirishga va vatan oldidagi burchlarini anglab yetishga hamda ularga amal qilish va ko'nikma hosil qilishga ko'maklashadi. Pirovardida boshlang'ich sinf o'qituvchilari mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib tarbiyalanishlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Burch, majburiyat, huquq, ma'naviyat, targ'ibot, kutubxona, tashabbus.

O'zbekiston Respublikasining barcha fuqarolari qonun oldida tengdirlar. Har birimiz o'zimizga berilgan huquq va erkinliklardan foydalanayotganimizda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning manfaatlariga, huquq va erkinliklariga putur yetkazmasligi shart. Masalan, har bir fuqaro dam olish

huquqiga ega. Hamma dam olayotgan vaqtda shovqin-suron solish, baland ovozda musiqa eshitish o'zgalarning dam olish huquqini buzish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari yashash, bir joydan ikkinchi joyga ko'chish, erkin fikrlash, so'zlash va xohlagan diniga e'tiqod qilish huquqiga ega. Har bir inson mehnat qilish, erkin kasb tanlash, dam olish huquqiga ega. Yurtumiz fuqarolarining malakali tibbiy xizmatdan foydalanish, bepul ta'lim olish huquqi qonun yo'li bilan belgilangan.

Har birimiz berilgan huquq va erkinliklardan foydalanish bilan birga, burch va majburiyatlarimizni ham bilib olishimiz kerak. Konstitutsiyaning 11-bobida fuqarolarning burchlari bayon etilgan. Unda har bir kishi boshqa insonlarning huquqlari, erkinliklarini, qadr- qimmatini hurmat qilishga majburligi qayd etilgan.

Xalqimizning tarixiy, ma'naviy va madaniy yodgorliklarini avaylab asrash har bir O'zbekiston fuqarosining burchidir. Shuningdek, atrof-muhitni ifloslantirmasligimiz, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishimiz lozim.

Ona - Vatanni himoya qilish, tinchligini ta'minlashga hissa qo'shish har birimizning sharaflari va burchimizdir.

Dunyoda hamma narsa tartib asosiga qurilgan. Masalan, katta ko'chada ketayotgan avtoulavlar harakatini ko'z oldingizga keltiring. Yo'l ikkiga ajratilgan va ulovlarning o'z yo'nalishi bo'yicha harakat qilishi qat'iy belgilab qo'yilgan. Agar avtoulavlar tartibsiz harakat qilsa, halokat sodir bo'ladi. Jamiyat ham xuddi shunday tartib-qoidalar asosida yashaydi, rivojlanadi. Qayerda tartib bo'lmasa, o'sha yerda buzilish, notinchlik bo'ladi. Shunday ekan, insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solib turish uchun ham mustahkam qonun - qoidalar kerak. Shu jihatdan olib qarasa, konstitutsiyani jamiyatni tartibga solib turuvchi qonun - qoidalar majmuyi deyish mumkin.

O'zbekiston fuqarolarining huquq va erkinliklari;

Mehnat qilish, erkin kasb tanlash.

Dam olish.

Fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi.

Bepul ta'lim olish.

Malakali tibbiy xizmatdan foydalanish.

- О'zbekiston fuqarolarining burchlari;
- Konstitutsiya va qonunlarga rioya qilish.
- Boshqa kishilarni hurmat qilish.
- Tarixiy, ma'naviy va madaniy meroslarni asrash.
- Atrof - muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish.
- Ona-Vatanni himoya qilish, harbiy xizmatni o'tash.

Burch jamiyat va davlat tomonidan belgilangan va huquqiy normalarda o'z aksini topgan talablarni bajarish zaruriyatidir. Bundan tashqari burchning o'ziga xos jihatlari bo'lib, ular quyidagilarda namoyon bo'ladi. Burch, asosan qoidalardan, axloqiy normalardan kelib chiqadi, 'majburiyat' esa aksariyat hollarda shartnoma va bitimlardan kelib chiqadi; burch shaxs tug'ulgandan to umrining oxiriga qadar davom etadi; majburiyat esa shartnomaning amal qilish davrigacha bo'ladi; shuningdek, burch davlat va jamiyat tomonidan belgilanib, uning bajarilishi talab etiladi. Burch va majburiyat bajarilmagan taqdirda ko'riladigan chora-tadbirlar turlichadir. Burch bajarilmaganda huquqiy ta'sir choralari qo'llaniladi.

Burch - kishining biror shaxs, oila, jamoa, el - yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha. Burchda ob'ektiv munosabatlar ifodalanadi. Ya'ni u jamiyatning ijtimoiy - iqtisodiy va axloqiy negizlari bilan belgilanadi. Burchning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, u insonning ichki kechinmalari, tashqaridan turib nazorat qilinmaydigan murakkab ruhiy holatini ifodalaydi. Burch inom - e'tiqod, onglilik, halollik, vijdon kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Burch qanday vazifa, kimning oldidagi majburiyat ekanligiga qarab turlicha bo'ladi; milliy burch, ijtimoiy burch, umuminsoniy burch va boshqalar. Ijtimoiy va shaxsiy burch, oilada ota - onalik burchi, farzandlik burchi va boshqalar. Burch nisbiy tushuncha. U ijtimoiy taraqqiyot jarayonida mazmunan boyib, shaklan o'zgarib boradi. Hozirgi sharoitda yoshlarning tabiat va avlod - ajdodlar oldidagi burchi yangicha mazmun kasb etib bormoqda. Oilaviy burch esa jamiyat oldida turgan maqsadlar bilan yanada uyg'unlashmoqda. Bizda ona Vatanga, xalqqa xizmat qilish eng ulug' va sharaflil burch hisoblanadi.

Prezidentimiz I.A.Karimov Asosiy qonunimizda birinchi navbatda shaxs manfaatining davlat maanfatidan ustun qilib eng oliy qadriyat sifatida muhrlab qo'yilganligini yana bir marta ta'kidlab o'tish o'rinli deb bilaman. Aynan ana shu qat'iy talabni nafaqat qonunlarimiz va huquqiy me'yoriylarimizda belgilab berish, balki bu prinsipni hayotimizga tadbiiq qilish o'ta muhim ahamiyatga egadir, deb ta'kidlaganlari be'jiz emas.

Men boshlang'ich sinf o'qituvchisi sifatida yuqorida aytib o'tgan fikrlarimni har bir darsning tarbiyaviy daqiqa qismida qo'llashga harakat qilaman. O'quvchilarimni maktab qonun qoidalariga amal qilishga; darslarga o'z vaqtida kelishga, ozoda va tartibli bo'lishga, so'roqsiz dars qoldirmaslikka, hamda asosiy vazifa a'lo baholarga o'qish kerakligini ta'kidlab boraman. Hozirgi sinovli kunlarda davlatimiz tomonidan e'lon qilingan karantin davrida o'quvchilarimga uyda qolib ONLINE darslarni kuzatib borish va topshiriqlarni o'z vaqtida bajarib, karantin qoidalariga qat'iy rioya qilishlarini telefon orqali tushuntirib, bu ham Vatan oldidagi burchlari ekanligini ta'kidlab bormoqdaman. O'quvchilarim kelajakda ona - Vatanimizni astoydil sevadigan, unga fidoiy bo'ladigan va ota - onalarini, ustozlarini hurmat qiladigan sog'lom fikrlovchi bo'lib yetishishlariga ishonaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI;

1. Konstitutsiya kitobi.
2. 1 - 4 sinflar Odobnoma darsliklari.
3. Boshlang'ich ta'lim jurnali.

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ

Дусмуродов Анвар Тураевич,
Судьялар олий мактаби тингловчиси
Телефон: +998(98)3625805
E-mail: anvar-yantar@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада жиноят ҳуқуқида рецидив тушунчасини янада такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари келтириб ўтилган. Муаллиф томонидан жиноятларни рецидив жиноят сифатида квалификация қилиш масалалари таҳлил қилинган ва бу борадаги таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: рецидив, рецидив жиноят, хавфли рецидив жиноят, ўта хавфли рецидивист

Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сонли "Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш Концепциясининг 2-бўлимида тамом бўлмаган жиноят, жиноятда иштирокчилик ва бир қанча жиноят содир этиш институтларини, уларнинг мезонлари ва хусусиятларини аниқлаштириш орқали такомиллаштириш, шунингдек, улар ўртасида мавжуд зиддиятларни бартараф этиш вазифалари белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг VIII-бобида бир қанча жиноят содир этишнинг турлари назарда тутилган бўлиб, ушбу Кодекснинг 34-моддасига кўра, шахснинг илгари қасддан содир этган жинояти учун судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиши рецидив жиноят деб топилиши, илгари ҳукм қилинган жиноятига ўхшаш жиноят содир этган, ушбу Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, махсус қисмнинг бошқа моддалари билан ҳам ҳукм қилинган шахснинг қасддан янги жиноят содир этиши хавфли рецидив жиноят деб топилиши, шунингдек, беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши мумкин бўлган қасддан янги жиноят содир этиш, яъни:

а) илгари ўта оғир жинояти учун ёки икки марта оғир жинояти учун ҳукм қилиниб, уларнинг ҳар бири учун беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахс томонидан ўта оғир жиноят содир этилиши;

б) илгари оғир жинояти учун икки марта ҳукм қилинган ёки олдин-кейинлигидан қатъи назар, оғир ёки ўта оғир жиноятлар учун уларнинг ҳар бирига беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахснинг оғир жиноят содир этиши ўта хавфли рецидив жиноят деб топилиши белгиланган.

Аслида, судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки олиб ташланмаган судланганлик билан белгилаш рецидив тушунчасини ягона талқин қилишини таъминлайди.

Жиноят кодексининг амалдаги таҳрири хавфли рецидивист ёки ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни оғирлаштиришни кўзда тутди. Ушбу қоида жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда фойдаланиш учун сабабдир. Шунга кўра, объектив асосга эга бўлмаган ҳолатлар мавжуд бўлмаган ҳоллар жавобгарликни оғирлаштириш учун сабаб бўлади.

Масалан, ўта хавфли рецидивист деб топилган шахс томонидан ЖКнинг 169-моддаси 1-қисмида кўрсатилган жиноятни содир этган, ваҳоланки у илгари суд томонидан ўта хавфли рецидивист деб топилгани сабабли унинг ҳаракатлари ЖК 169-моддаси 4-қисми "а" банди билан квалификация қилинади. Ушбу мисолдан кўриниб турибдики, шахс ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят содир этсада, лекин илгари ўта хавфли рецидивист деб топилгани сабабли ўта оғир жиноятда айбли деб топилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 8-моддасида белгиланган одиллик принципига кўра, ҳеч ким айнан битта жиноят учун икки марта жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Рецидив жиноят содир этишни Махсус қисм нормаларида жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида белгиланиши ушбу принципга зид бўлиб, шахсни илгари содир этган қилмиши учун яна бир бор жавобгарликни келтириб чиқаради.

Фикримизча, рецидив жиноят жазо тайинлашда ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида рецидив жиноят учун жазо тайинлашнинг алоҳида қоидалари назарда тутилмаган. Олдинги жинояти эҳтиётсизликдан содир этилиб, кейинги жинояти ҳам эҳтиётсизликдан ёки жиноятларнинг бири қасддан ёки эҳтиётсизликдан ёхуд ҳар иккаласи қасддан қилинган тақдирда ҳам ЖКнинг 60-моддаси тартибида жазо тайинланаверади. Ваҳоланки, эҳтиётсизликдан қилинган жиноятлар айбнинг шакли, моҳияти ва мазмуни жиҳатидан қасддан қилинадиган жиноятлардан фарқ қилади.

Шуни эътиборга олиб, МДҲга кирувчи ва бошқа бир қатор хорижий мамлакатларда рецидив жиноят учун жазо тайинлашнинг алоҳида қоидалари назарда тутилган. Жумладан, Россия Федерацияси ЖК 68-моддасининг 1-қисмида оддий, хавфли ва ўта хавфли рецидив жиноятларга жазо тайинлашда, олдин содир этилган жиноятларнинг миқдори, хусусиятлари ва ижтимоий хавфлилик даражаси, олдинги жиноят учун тайинланган жазонинг шахсни тарбиялашда етарли бўлмаганлиги, хавфлилик даражаси эътиборга олинади, дейилади. Ушбу модданинг иккинчи қисмида эса, хавфли рецидив жиноят содир этилган тақдирда айбдорга нисбатан тайинланадиган жазо миқдори шахснинг қилмиши квалификация қилинган ЖК моддасининг санкциясида назарда тутилган энг оғир жазо муддатининг учдан икки қисмидан кам бўлмаслиги, ўта хавфли рецидивистларга нисбатан тўртдан уч қисмидан кам бўлмаслиги керак, дейилади. Бизнинг назаримизда, Ўзбекистон Республикаси ЖКда ҳам рецидив жиноятлар учун жазо тайинлаш ЖКнинг 60-моддасидан алоҳида ажратиб белгиланиши керак. Олдинги жинояти учун тайинланган жазо етарли даражада таъсир қилмаганлиги сабабли шахс яна жиноят содир этиш йўлига ўтиб олса, демак, унинг хулқининг ижтимоий хавфлилик даражаси ошиб кетган ва бу янги жинояти учун жазо тайинлашда албатта ҳисобга олиниши зарур. Жиноят содир қилган кишининг шахси содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси билан диалектик боғлиқликда бўлади. Рецидив жиноят учун жазо тайинлашнинг 60-моддадан ажратилиши рецидив жиноятнинг моҳиятини тушуниш ва унга қарши кураш чораларини ташкил қилиш учун ҳам муҳимдир.

Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасининг амалдаги жиноят қонунчилигида рецидив жиноят содир қилган шахслар учун алоҳида жазо тайинлаш қоидалари мавжуд эмаслигини инобатга олиб, рецидив жиноятлар учун жазо тайинлаш тартибини такомиллаштириш юзасидан мутахассислар томонидан билдирилган фикрлар ва хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси ЖКга "рецидив жиноятлар учун жазо тайинлаш" қоидаларини назарда тутувчи қуйидаги мазмундаги нормани киритишни таклиф

қиламиз:

591-модда. Рецидив жиноятлар учун жазо тайинлаш.

Рецидив, хавфли ёки ўта хавфли рецидив жиноятлар учун жазо тайинлашда илгари содир этилган жиноятларнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражаси, илгари тайинланган жазоларнинг жиноят содир этган шахсга таъсир кўрсатганлиги, шунингдек қайта содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси ҳисобга олинади.

Рецидив жиноят учун жазо муддати содир этилган жиноят учун назарда тутилган энг оғир жазо муддати ёки меъёрининг ярмидан кам бўлмаган, лекин ушбу Кодекс Махсус қисмининг тегишли моддасида назарда тутилган санкция чегарасидан четга чиқмаган ҳолда тайинланади.

Хавфли рецидив жиноят учун жазо муддати содир этилган жиноят учун назарда тутилган энг оғир жазо муддатининг учдан икки қисмидан кам бўлмаган, лекин ушбу Кодекс Махсус қисмининг тегишли моддасида назарда тутилган санкция чегарасидан четга чиқмаган ҳолда тайинланади.

Ўта хавфли рецидив жиноят учун жазо муддати содир этилган жиноят учун назарда тутилган энг оғир жазо муддатининг тўртдан уч қисмидан кам бўлмаган, лекин ушбу Кодекс Махсус қисмининг тегишли моддасида назарда тутилган санкция чегарасидан четга чиқмаган ҳолда тайинланади.

Қилмишни рецидив деб топишда шахснинг фақатгина 18 ёшга тўлгандан сўнг содир этган жиноятларини ҳисобга олиш зарурлиги ҳақидаги соҳа мутахассислари томонидан илгари сурилган назарий таклифлар, суд амалиёти ва хорижий давлатлар жиноят қонунчилиги тажрибасини инобатга олиб, Жиноят кодекси 34-моддаси олтинчи қисмидаги "Шахсни ўта хавфли рецидивист" деган сўзларни "Шахс томонидан содир этилган жиноятни рецидив" деган сўзлар билан алмаштириш ва уни юқорида келтириб ўтилган таҳрирда ифодалаш тўғрисида таклиф киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сонли "Жиноят ва Жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Қарори билан тасдиқланган "Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш Концепциясининг 2.5-банди.

2. Усмоналиев М. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. (Қайта ишланган ва тўлдирилган нашр.) Умумий қисм / Тошкент: "Янги аср авлоди", 2010. Б-329.

ABOUT THE POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF DISTANCE TEACHING)

Kim Natalya Dek-khenovna
Acting Professor, Doctor of Science (DSc)
Tashkent State University of Oriental Studies
Tel.:+998(90)3552269
E-mail: kimnd69@gmail.com

Abstract: Pedagogical technologies are broadly understood as the introduction of all kinds of methodological recommendations with the active use of innovative and information tools. The role of information technology is large, which poses new challenges for the teaching staff and approaches to training young personnel in a specific field.

Keywords: training, pedagogical technologies, information, distance learning

Pedagogical technologies in a broad sense are understood as the introduction of various methodological recommendations with the active use of innovative and informational tools. In the practical understanding of pedagogical technologies, it includes not only the above-mentioned actions, but also pedagogical skills, experience and possession of technical means. Today, it is quite relevant that in the process of the emergence and implementation of technologies, in particular, pedagogical technologies, a clear analysis and coordination of methods, techniques of traditional schools and modern methods is required. The development of new ways to improve the quality of the educational process is presented both as a condition for its improvement, and as a result of the introduction of the latest achievements of science and technology. The question is raised about finding a model of pedagogical technologies that is adequate to this development, solving the problems associated with it, developing scientific bases for systematization of professional training in teaching technology, determining a didactically correct mechanism for translating and transferring fundamental knowledge to the professional level of development.

Currently, the education system is undergoing major changes due to the active continuation of the introduction of information technologies in the educational process. Moreover, against the background of the necessary distance and isolation, events in society, the role of information technology has become dominant. Another question is whether the role is positive or negative. We will set out our vision on this issue below, undoubtedly counting on an objective assessment. So, what is the role of information technologies in the education system, their negative sides:

1) unreliability, insecurity, unscientific information provided, in particular: a) often, information is any part of the study, thus contains incomplete information or subjective position); b) the information is not protected and can easily be assigned and presented by another author (plagiarism), or is used without specifying the source (80-90% of cases), thus, the study does not exclude the failure; c) deep (analytical) studies are impossible to imagine within the capabilities of the information resources, i.e. without the necessary "live" presentation and conducting laboratory and experimental research. In addition, not every experiment will be "uploaded" to resources in order to ensure the security of information.

2) User opportunities "one on one", communication in social networks, organization of webinars, video conferences, etc. deprive the most valuable communication "live", which currently has no alternative solution. In addition, there is no relative physical

activity of the user against the background of "living nature and social environment", which, of course, plays a major negative role (the principle of "see-touch-feel-draw conclusions" is not implemented).

The positive aspects of information technologies in education, in our opinion, include the following: 1) the Availability and "selectivity" of certain sources of information and information resources by the user as the main or additional material; 2) the Ability to "without leaving home, have everything in front of you, choose the material of study or interlocutor" makes it possible to have a social and moral stability of the user. 3) Unlimited information in all industries and directions, a certain audience by interests. 4) Efficiency and scale of use (by the way, it also plays a negative role). 5) the Need for use in experimental research in order to avoid negative consequences (for example, in the exact Sciences, etc.)

In conclusion, we note that there are solutions to overcome the problems of learning in the world of information technology, namely: the primacy of knowledge derived from reliable sources (basic research, open worldwide); a reasonable combination of information technology in the education system, i.e. to separate the original sources and modern information materials; strict control and selectivity of information resources as a learning, teaching, research material; training and education of ethical standards in the use of Information technologies (for example, this can include strict use of the rules of grammatical structure of the used language of communication); absolute priority for students to study the accumulated author's knowledge of the teaching staff of an educational institution.

References:

1. Boyko V. P. Professionally oriented method of formation of educational skills in first-year students of the faculty of foreign languages: Thesis of the candidate of pedagogical Sciences. - Lipetsk, 1993.
2. Ivashchuk E. A. Independent extracurricular educational work of students as a means of improving the educational process in foreign languages in high school: Thesis of the candidate of pedagogical Sciences. - Moscow, 1989.
3. Kim N. D. Methods of organizing classes and systems for evaluating knowledge in teaching a foreign language. - Tashkent: Tashkent State Institute of Oriental studies, 2007.
4. Kim N. D. Stimulating independent work in teaching a foreign language // Uzbekistan-China: development of historical and cultural ties. - Tashkent, 2018. - P. 63-65.

СТРОЕНИЕ ЧЕРЕШКА НЕКОТОРЫХ ВИДОВ РОДА *PHLOMIS*

Курмантаева Норсулув Амангельдиевна
Наманганская область Чустский район
осш №3 учитель биологии; Ибрагимов
Аъзамжон Исакович учитель осш №9
подтверждением справедливости выделения
рода *Phlomis* Телефон: +998(91)293 85 71
+998(91) 366 12 69
norsuluvkurmantayeva@gmail.com

*Анотация: С восстановлением рода *Phlomis* (Адылов, Камелин, Махмедов, 1986, Нов. сист.выш.раст.23: 111) мы исчисляем в его составе до 90 видов распространенных в Средиземноморье, Северной Африке, Крыму, Передней и Средней Азии. В настоящей работе приводятся краткое описание и сравнительная характеристика черешков представителей данного рода, и подтверждение справедливости выделения рода *Phlomis* .*

*Ключевые слова: род *Phlomis*; флоэма, ксилема; эпидерма, энтодерма, гиподерма; склеренхима, паренхима, колленхиматозная, механическая ткань; дискретные, латеральные, медианные пучки.*

Черешки изучаемых представителей этого рода почти не изучены. Лишь в работе Дюгаевой (1969) дано краткое описание анатомического строения *Ph. canescens* (*Phl. Canescens*), а также в работах С.Р. Metcalfe L.Chalk (1950, 1957) имеются данные о строении черешка некоторых видов более 20 родов семейства Губоцветные в том числе и р. *Phlomis*. На поперечных срезах через дистальный конец исследованных видов в Кью показано значительное разнообразие структуры проводящей системы, часть представляющая таксономическое значение. Главный проводящий тяж черешка из сплошного арка сильно загибается внутрь концами или имеет тенденцию образовывать равную цилиндрическую форму у видов *Leonurus*, *Phlomis*, *Stachus* и *Gencrium*; сходные, но с рассеченными (из дискретных пучков) пучками, расположенными в форме арка у видов *Elsholzia*, *Galeopsis*, *Plectranthus*; с направленными к оси (адаксиальным) вогнутым цилиндром с большим числом отдельных проводящих пучков у видов *Phlomis tuberosa* Linn. Дополнительные дочерние (второстепенные) проводящие пучки имеются в черешковых крыльях у всех изученных видов. Этим ограничиваются работы, посвященные исследованию анатомического строения черешка родов *Eremostachys*, *Phlomoidea* и *Phlomis*. Представители этих родов имеют черешки желобчатой формы различной степени выраженности, опушенные как и листья, разнообразными по типу, форме и размерам волосков (реже голые).

Род *Phlomis* отличается от других присутствием на поверхности черешка, наряду с другими волосками многочисленных древовидно_звездчатых волосков, сравнительно развитой склеренхимой-лубяных волокон и отсутствием колленхиматозной ткани над флоэмой, присутствием ясно выраженной гиподермы и эндодермы, и одревесневшей паренхимой сердцевины, 4-пучковой проводящей системой черешка. У *Ph. olgae*, *Ph. salicifolia* черешок в очертании ясно трехугольный с 4 дискретными пучками.

Ph. sewerzowii и *Ph. spinidens* имеют черешки широко полуовальной формы с двумя соединенными тяжами флоэмы, медианными пучками и 2 латеральными. *Ph. spinidens* отличается от первого несколько выпуклой формой с адаксиальной

стороны черешка и появлением иногда маленького дополнительного латерального пучка.

Ph.regelii и *Ph.thapsoides* имеют дуговидную форму черешка, однако сильно отличаются от всех других таксонов присутствием внутренней ксилемы, состоящей из 2 групп по 3-4 пучка в каждой, окруженных сильно одревесневшей паренхимой. Отличаются друг от друга расположением проводящих тканей: у первого следы медианной жилки состоят из широкой сплошной полосы ксилемы и флоэмы, соединенной двумя мелкими латеральными пучками в ребрах и внутренней ксилемы (соединенной тяжем межпучковой флоэмы) разделенной от наружной одревесневшей паренхимы. Черешки *Ph.regelii* и *Ph.thapsoides* мы относим к типу "улитка", а других видов к типу "дуга".

Виды рода *Phlomis* характеризуются сходной структурой черешка-обязательным присутствием древовидно-звёздчатых волосков, сравнительно развитой склеренхимой над флоэмой, полной редукцией колленхиматозной механической ткани, одревесневшей основной паренхимой и 4-пучковой проводящей системой черешка, являющимися признаками эволюционной продвинутости.

Таким образом, проведенные нами исследования строения черешка, явились подтверждением справедливости выделения рода *Phlomis* и его однородности.

Список использованной литературы:

1. Флора СССР, 1954-с.38-68
2. Флора Уз.ССР, 1961-с.318-355
3. Определитель растений Средней Азии, 1987

СИЁСИЙ - ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАРДА ДАВЛАТ, ҲУҚУҚ, АХЛОҚ ВА МАЪНАВИЯТНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИГИ ҲОЯЛАРИНИ ИЛМИЙ ЎРГАНИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ

**Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна,
Тошкент давлат юридик университети профессори
f.muxitdinova@tsul.uz**

Аннотация. Мазкур тезисда сиёсий-ҳуқуқий таълимотлар тарихини ўрганишнинг долзарблиги ва аҳамияти ёритилган. Бой ҳуқуқий меросимизни таҳлил этишнинг ҳуқуқий асослари таҳлил этилган. Илмий тадқиқотлар соҳасидаги хориж тажрибаси, давлатимиз тарихий манбалар таҳлили асосида қиёсий ўрганиш ва шу аснода янги илмий таклифларга эга бўлиш мақоланинг мақсал ва вазифаларини белгилайди.

Калит сўзлар: давлат, ҳуқуқ, тарихий манбалар, мерос, илм, тараққиёт, тадқиқот, кадрлар ва ислоҳот

Маълумки, Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқининг пойдевори - миллий давлатчилик таянчлари жуда қадимий ва мустақкам бўлиб, у ўзининг тарихий -ҳуқуқий манбаларига бой. Қадимда Турон, Шарқ Уйғониш даврида Мовароуннаҳр, Темурийлар Ренессанси даврида давлат ва ҳуқуқ, ўзбек хокликларида давлатчилик масалалари, суд институтлари, Туркистон худудида равнақ топган давлатлар жаҳон маданиятини ривожлантиришда ёрқин из қолдирган. Мазкур даврларга хос давлат бошқарувида мавжуд бўлган ҳуқуқий муносабатлар, мусулмон ҳуқуқи, Ҳидоя, Темур тузуқлари каби манбалар ўз тадқиқотчиларини кутмоқдаки, сўнгги ўн йиллар давомида бу йўналишдаги илмий тадқиқотларга эътибор қаратилмагани, мавзунинг долзарблигини кўрсатади.

Давлатчилигимиз тарихи кушонлар ва эфталитлар давридан бошлаб, Соминойлар, Қорахонийлар, Хоразмшоҳлар, Темурийлар давлатлари ва шунингдек ўзбек хонликларининг давлат бошқаруви тажрибаларини, халқимизнинг миллий, тарихий, ҳуқуқий, маънавий амалиёти, ҳамда ўз мустақил давлатига эга бўлиш каби асрий орзу-истакларини ўзида ифода этган юз минглаб тарихий манбаларда мужассамлашган. Мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёев ҳақли равишда таъкидлаб ўтганидек: "Бундай қўлёзма фондлар Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси тизимида Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти ва Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейида мавжуд. Истиқлол йиллари халқимизнинг бой қўлёзма меросини сақлаш, бойитиш, ундан фойдаланиш, тарғиб қилиш, тадқиқ қилиш ва нашр этиш соҳасида кўплаб ишлар амалга оширилди. Жумладан, Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг янги биноси қурилди. Институт фонди 28 мингга яқин жилдга жойлашган 70 мингдан ортиқ асар, рисола, баёзлардан иборат. Фонд йиллар давомида тўлдирилиб, бойитиб келинмоқда. Бу ерда 6 мингдан ортиқ турли қўлёзма ҳужжат, мактублар ҳам сақланади.

Мазкур фондлардаги қўлёзма ва тошбосма китобларни илмий муомалага киритишнинг муҳим босқичи бўлган тавсифлаш ва каталогларини нашр қилдириш соҳасида ҳам кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Ноёб қўлёзма асарларнинг факсимел ва альбомлари нашр қилинаётир." -деган таъкид бугунги кунда биз ҳуқуқшуносларга ҳам тегишлидир. Шунингдек, Ўзбекистон давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимиз етакчи олимлари билан учрашуви, қатор илмий-тадқиқот муассасаларини Фанлар академияси тизимида қайтадан

шакллантириш ҳамда тадқиқотларни кенга амалга ошириш таклифи ҳам бугун барчамиздан ижросини кутмоқда. 2020 йил 1 сентябрдан Нукус, Андижон, Бухоро, Самарқанд, Урганч ва Фарғона шаҳарларидаги тиббиёт олий таълим муассасаларида фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражаларини берувчи илмий кенгашлар ташкил этишдан мақсад ҳам, ёш олимларни қўллаб-қувватлашга қаратилган имконият ва яратилган шароитдир. Бундан бир аср муқаддам она юртимиз Туркистон ўлкаси тақдири зиёлиларимизнинг ҳаёт-мамонт масаласига айланган пайтда буюк маърифатпарвар олим Абдурауф Фитрат "Ҳар бир мамлакатнинг толеси ва тараққиёти ёшларга қандай таълим ва тарбия берилишига ҳар томонлама боғлиқдир", деган эзгу шиорининг мартиқий давоми илмфанга давлат томонидан қаратилган эътиборни тан олмоқ зарур. Демак, ҳар бир олий таълим ва илмий-тадқиқот даргоҳи нуфузли чет эл университетлари ва илмий марказлари билан ҳамкорликни йўлга қўйиши замон талабига айланди. Юртимизда "Эл-юрт умиди" жамғармаси ҳам ана шундай илм йўлида эзгуликка хизмат қилиш учун яна бир қулай имконият бермоқда. Албатта, бунда изланувчанлик ва фидоийлик билан янги тадқиқотларга кириш керак. Айниқса, ҳуқуқшуносларимиз учун ҳозир илмий тадқиқотлар учун давлат томонидан алоҳида эътибор қаратилган даврда жумладан, давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев томонидан 29-апрелдаги ПФ-5897 қабул қилинган янги яъни "Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги фармони миллий юридик таълим тизимини ҳамда юридик фанни янада ривожлантиришга қаратилган ўта муҳим ҳужжат бўлди.

Бу эса, Ўзбекистоннинг янги даврида умумжаҳон ва миллий давлатчилик тараққиёти қонуниятларини ўзида узвий уйғунлаштирган илмий тадқиқотлар олиб боришни талаб этади.

Иккинчидан, давлат бошқаруви соҳасида кенг амалга оширилаётган жамоатчилик назорати, Жамоатчилик Палатаси, халқ қабулхоналари, қонунийлик каби институтлар қўхна тарихга эга минтақамизнинг бой маданияти асрлар давомида илму-фан дарғалари бўлмиш аждодларимиз ижодида илгари сурилган ғоялар, сиёсий ва ҳуқуқий қарашларни илмий изланишлар орқали энг яхши жиҳатларидан тараққиёт учун қўллаш нафақат бизга, балки бутун башарият учун бебаҳо мерос бўлиб хизмат қилади.

Учинчидан, мамлакатимиз давлат ва уни бошқариш, қонунчилик ва ҳуқуқ, ҳуқуқий муносабатлар ва одил судлов масалаларини ўз ичига олган бой ҳуқуқий манбаларга эга бўлиб, жумладан (Бурхонуддин Марғинонийнинг "Ҳидоя", Низомуммулкнинг "Сиёсатнома", Хожа Самандар Термизийнинг "Дастур ул-мулк" каби минглаб тарихий-сиёсий-ҳуқуқий таълимотлар мавжудки, улар ўз тадқиқотчиларини кутмоқда) асарлари илмий изланишларни талаб этади.

Шу мақсадда фармонда қайд этилган давлат, ҳуқуқ ва сиёсий-ҳуқуқий фикр соҳасида фундаментал ва амалий тадқиқотларни амалга оширадиган Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Давлат ва ҳуқуқ институтини ташкил этилиши бу тарихий воқеа бўлиб, таҳсинга сазовордир.

Тўртинчидан, бугунги кунда халқимиз миллий ўзлигини чуқур англаб, маънавий-ҳуқуқий қадриятларини қайта тиклашга муваффақ бўлиб, бугунги кунда ана шу қадриятлар билан адолатпарвар, ҳалол, виждонан пок юридик кадрларни тайёрлаш орқали коррупцияга муросасиз янги юристлар мактабини шакллантириш даврини бошлаб юборди.

Бунда Ўрта Осиёлик фақиҳларимизнинг жаҳон ҳуқуқий маданияти тараққиётига қўшган ҳиссасини чуқур тадқиқ этиш давр талабидир. Чунки аждодларимизнинг

бой ҳуқуқий тажрибалари ва илмий мероси ўзбек давлати тараққиётига мустаҳкам маънавий пойдевор бўлиб ҳизмат қилади.

Зеро, жорий йилдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам буюк мутафаккирларимизнинг Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг, Баҳоуддин Нақшбандийнинг юбилейларини нишонлаш ҳамда уларнинг ҳаёти ва илмий меросига алоҳида эътибор берилгани мавзунинг нечоғли долзарблигини белгилайди. Агар эътибор берсак, Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг сиёсий-ҳуқуқий қарашларида илгари сурилган фикрлар ҳамон ҳам аҳамиятини йўқотмаганини кўраемиз. Масалан, "Ёшларга мурожаат", "Муҳтарам ёшларга мурожаат" мақолаларида маърифатнинг эрк йўлида асосий қурол бўла олишини таъкидлаган. Беҳбудий айниқса, ёшларнинг мустақил фикрли, маънавияти юксак бўлишини орзу қилган. Шунинг учун мазкур мақолаларида ёшларга мурожаат қилиб, замонавий илм эгаллашга катта аҳамият бериш лозимлигини таъкидлаган: "илми замоний исломиятда зарар қилмоқ нари турсин, фойда етар". Шунингдек, Беҳбудий ота-оналарга ҳам мурожаат қилиб, фарзандларнинг замонавий илмни эгаллаши ҳақида "лозим бўлганда мулкингизни сотсангиз-да ўғлингизни замонча ўқимоғига саъй қилингиз", - дея маърифатга даъват этган. Дарҳақиқат, илм-маърифат қалбни поклайди, онгни равшанлаштиради. Жумладан, шундай ёзган: "Табий, мактаб муаллимсиз кўпаймас. Ҳозирда эса, Туркистонда муаллим оз бўлиб, муаллимларга эҳтиёжимиз шундадур. Чунки бу кунларда янги мактаб ҳаваскорини кундан-кун зиёдалашмоқдадирки, муаллимлар мавжуд бўлган тақдирда ҳар йили Туркистонда юзларча мактаб очмоқ мумкин". Эътибор қаратсак, Беҳбудий қаламга олган энг зарур муаммолардан бири мактаб ва илм-фан экан, бу масала ҳамма замонлар учун ҳам биринчи ва асосий бўлиб қолаверади. Демак, Беҳбудий қолдирган маънавий мерос ҳамма замонлар учун ҳам бирдай хизмат қилаверади, фақат бу манбаларни ҳуқуқшунослар ҳам ўз илмий ишларида тадқиқот мавзуси даражасида ёритмоғи лозим.

Шунингдек, давлатчиликка оид асарлари ва ҳуқуқий назариялари билан, ислом ҳуқуқи соҳаларини ифода этган фикр илмининг ҳар томонлама ривож топишига улкан ҳисса қўшган маворауннаҳрлик олимларнинг асарлари ўз илмий тадқиқотчиларини кутмоқда. Мамлакатимиз тарихий-ҳуқуқий меросида ҳуқуқ соҳаларида янги фан ва мактабларга асос солиш билан бирга, янги ҳуқуқий назариялар яратилганки, улар ҳам бугунги кунда илмий муомалага киришга муҳтож.

Уларнинг ҳар бирини илмий ўрганиш ёш олимлар олдида турган давр талаби ва олимлик бурчидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 2020 йил 29-апрельдаги ПФ-5087 "Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги фармони.

2. 2019 йил 8 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 2020 йил.24-январь

4. Бурхонуддин Марғиновий.Ҳидоя. Тошкент: 2000.

5. Беҳбудий М. Танланган асарлар. Тошкент: Маънавият, 1999. Б-201

ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR FORCED LABOUR IN NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Usmanov Quvonchbek Muzaffar o'g'li
LLM in International Law
University of World Economy and Diplomacy
quvonchbek.usmon@gmail.com
+998 97 742 86 88

Abstract. Forced labour is a serious problem in human rights. Implementation of conventions on forced labour requires a great attention. The Republic of Uzbekistan is moving towards a ban and abolition of forced labour by reforming its administrative and criminal legislation.

Key words: forced labour, right to free choice of employment, right to just and favourable conditions of work, forms of forced labour, administrative coercion to forced labour, administrative responsibility, penal responsibility, penalties, International Labour Organization, abolition of forced labour, conventions on forced labour.

Forced labour represents a violation of human rights and is prohibited by international norms. According to the International Labour Organization (ILO), more than 24.9 million people are currently involved in forced labour worldwide . Termination of forced labour remains an actual issue for the Republic of Uzbekistan as well. For this purpose, a number of measures have been taken, including the development of relevant legislation. In his speech at the 72nd session of the UN General Assembly, the President of Uzbekistan stressed, "Effective measures had taken in cooperation with the International Labour Organization to eliminate child labour and forced labour" .

International norms on the prohibition and abolition of forced labour include the Universal Declaration of Human Rights, the ILO Forced Labour Conventions No. 29 and No. 105, the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966. In particular, Article 23 of the Universal Declaration of Human Rights states that everyone has the right to work, to free choice of employment, to just and favourable conditions of work . The International Covenant on Civil and Political Rights also states that no one shall be required to perform forced or compulsory labour .

ILO Conventions No. 29 and 105 define the concept of forced labour, its forms, the necessity and measures of its immediate abolition. As defined in Article 1 of Convention No. 105, any member of the ILO that has ratified the Convention undertakes to cease forced labour immediately and not to turn to any form of forced labour. Each State Party shall also take effective measures for the immediate and complete abolition of forced labour (Convention No. 105, Article 2) . In addition, the ILO Convention No. 29 stipulates that any State which has ratified the Convention shall prosecute unlawful use of forced labour and this State is obliged to ensure that the sanctions enshrined in law are truly effective and strictly enforced . International Labour Conference adopted Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention (1930) in 2014 , because ILO Convention No. 29 had been obsolete, and as a result, some parts had been outdated in relation to current conditions, there were a number of gaps and concessions. This Protocol formally repeals 22 of the 33 articles of the ILO Convention No. 29 . Article 1 of the Protocol requires the State Party to provide legal protection for victims of forced labour, as well as to impose sanctions on the accused in forced labour.

Uzbekistan has acceded to these international instruments, including the ILO Conventions No. 29 and 105; the Oliy Majlis (parliament) ratified them on August 30,

1997 . On June 25, 2019, the parliament ratified the Protocol to the ILO Convention No. 29 . Pursuant to the international obligation to prohibit and abolish forced labour, Article 37 of the Constitution states, "any forced labour shall be prohibited, except as punishment under the sentence of a court, or in some other Instances specified by law" . In accordance with the Constitution, Article 7 of the Labour Code of the Republic of Uzbekistan also prohibits forced labour. Herewith, the protection of labour rights of every person is guaranteed, and the bodies that inspect and control the observance of labour legislation, as well as the bodies that deal with labour disputes exercise this protection (Labour Code, Article 8) .

As for the concept of forced labour, it is clear that the definition of this concept in international documents and national legislation is almost the same. Article 2 of ILO Convention No. 29 defines the term forced or compulsory labour shall mean all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily . According to the definition in the Labour Code of Uzbekistan, forced labour is coercion to perform work by threatening to impose any punishment (including as a means of maintaining labour discipline) (Article 7, Part 1) .

The Code of Administrative Responsibility and the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan impose penalties for coercion to forced labour. The Code of Administrative Responsibility states that "administrative coercion to forced labour" is a ground for administrative punishment. There is a fine for any form of administrative coercion to forced labour (Article 51). From April 24, 2020, the amount of the fine will be from 50 to 100 times the basic calculation amount .

The subject of this offence is a special subject, so only an official person can be offender. These amendments and additions were made in accordance with the Act No. ARU-603 of the Republic of Uzbekistan "On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan" on January 22, 2020.

The Act No. ARU-603 on January 22, 2020 enriched the Criminal Code with a new article. In other words, there is a criminal responsibility for administratively coercion to forced labour. If the same act is committed after an administrative penalty has been imposed for forced labour, it is qualified as a crime. Under the new Article 1482 of the Criminal Code, the offender is a subject to one of the penalties, such as a fine (from 100 to 150 times the basic calculation amount), deprivation of certain rights (up to 2 years) or correctional labour (up to 2 years) .

Review of foreign legislation on responsibility for unlawful use of forced labour is useful for a comparative analysis of national norms. Ukraine, one of the countries which its criminal law is closer to us, also prohibits forced labour , and Articles 172-173 of the Ukrainian Criminal Code address the legal consequences of serious violations of labour law. According to Article 173 of the Criminal Code of Ukraine, gross violation of employment contract by an official causes to punish him with a fine (up to 50 times non-taxable minimum income) or, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities (up to 5 years), or imprisonment (up to 6 months) or limitation of freedom (up to 2 years) . In accordance with this article, coercion to perform work not agreed upon in the contract is also a gross violation.

Despite the prohibition of forced labour in the Russian Federation, unlawful use of forced labour is common, and qualified an administrative offense - a violation of labour legislation, which administrative fines follow. Article 5.27 of the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation does not specifically mention forced labour . In addition, there is no criminal responsibility for forced labour, in other words, there are shortcomings in the legislation of the Russian Federation .

Thailand deserves special consideration among other nations, which fight against forced labour in Asia. According to the International Trade Unions Confederation, Thai law still fails to protect effectively ethnic groups, indigenous peoples and stateless persons from forced labour and human trafficking . Migrants are still subject to forced labour, whereas they are about 4.9 million in Thailand . In 2019, Thailand was one of the first to ratify the Protocol to the ILO Convention No. 29. Taking seriously the fight against all forms of forced labour, Thailand amended its Anti-human trafficking Act (2008). It should be noted that Thai lawyers qualify forced labour as a criminal offense within human trafficking. Penalties for unlawful use of forced labour are set out in Chapter 6 of the Anti-human trafficking Act, entitled "Punishment," and include imprisonment (from 4 to 10 years) and fines .

Examining the responsibility for the unlawful use of forced labour, we see that the Republic of Uzbekistan is seriously fighting against forced labour through expanding cooperation with the ILO, ratification and implementation of its conventions. Strengthening of penalties and amendments to the criminal law confirm this opinion. It is also clear from foreign experience that in some countries the responsibility for forced labour is severe and in others light and insufficient. In summary, the Republic of Uzbekistan has ratified the ILO Conventions on forced labour and their successful implementation in its legislation remains actual.

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ ВА ИЖОБИЙ ТАЖРИБАЛАРНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Ҳамдамова Дилрабо Равшанбек қизи
Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Академиясининг магистратура тингловчиси
Телефон: +998(99) 300 27 40
E-mail: hamdamova92@inbox.ru

Анотация: Мақолада дунёдаги прокуратура органларининг моделлари, айрим ривожланган давлатлар прокуратура органларининг фаолият йўналишлари ва ўзига хослиги, ижобий ва салбий томонлари ҳамда самарадор тажрибани миллий қонунчилигимизга татбиқ қилиш масалалари ўрин олган.

Калит сўзлар: қонунлар ижроси устидан назорат, жиноий таъқиб, давлат ҳуқуқий статистикаси, махсус ҳисобни юритиш, марказлашганлик, ягона бўйсунув.

Бизга маълумки, кўпчилик дунё мамлакатларида прокуратура органлари давлат ҳокимият органлари тизимида салмоқли ва аҳамиятли ўринга эга. Айрим давлатларда прокурор жиноий фаолиятни таъқиб қилиб, судда давлат айбловини қўллаб-қувватласа, айрим МДХ ва Осиё давлатларида қонунлар ижроси юзасидан тўлиқ назоратни амалга оширади.

Ҳозирги вақтда прокуратуранинг давлат органлари тизимида тутган ўрнига кўра дунё мамлакатларининг тўрт гуруҳини ажратиш мумкин:

- биринчи гуруҳга прокуратура адлия органи таркибида бўлган АҚШ, Франция, Белгия, Нидерландия, Дания, Полша, Руминия, Исроил, Япония, Эстония ва Сурия каби давлатларни киртиш мумкин;

- иккинчи гуруҳга прокуратура бутунлай суд тизими таркибида бўлган ва судлар қошида ёки суд ҳокимияти доирасида маъмурий мустақилликка эга бўлган Колумбия, Болгария, Испания каби давлатлар киради;

- учинчи гуруҳга прокуратура мустақил орган сифатида ажратилган ва давлат бошлиғи ёки парламент олдида ҳисобдор бўлган Россия, Озарбайжон, Қозоғистон, Вьетнам, Корея Халқ Демократик Республикаси, Куба, Хитой Халқ Республикаси ва Ўзбекистон Республикаси ёрқин намуна бўла олади;

- тўртинчи гуруҳга прокуратура ёки унга бевосита ўхшаш органи бўлмаган давлатлар, хусусан, Англия, Ҳиндистон каби давлатлар киради.

Дунёда энг ривожланган давлатлардан бири бўлган Хитой Халқ Республикасининг прокуратура органлари вазифа ва фаолият йўналишлари бўйича миллий прокуратура органларига ўхшашдир. Хусусан, ХХР Конституциясининг 129-моддасига мувофиқ, халқ прокуратураси қонунийликка риоя қилинишини назорат қиладиган давлат органи ҳисобланади, прокуратура органлари ўз ваколатлари доирасида назоратни мустақил равишда амалга оширадilar. Хитой халқ прокуратураси ягона марказлашган тизим бўлиб, Олий халқ прокуратураси прокурорлик назоратининг олий органи ҳисобланади. Олий халқ прокуратураси маҳаллий халқ прокуратуралари ва махсус халқ прокуратуралари фаолиятига раҳбарлик қилади. Юқори турувчи прокурорлар буйруқлари қўйи турувчи прокурорлар учун мажбурийдир.

АҚШ, Германия, Австрия, Греция, Италия давлатларида прокуратура органларида марказлашганлик ва ягона бўйсунув мавжуд эмас.

Амалиётга эътибор қаратсак, прокуратура органларининг марказлашганлик ва

ягона бўйсунуш тартибида фаолият юритиши жуда тўғри эканлигига гувоҳ бўламиз, зеро жиноятчиликка қарши курашиш ва қонун устуворлигини таъминлашда ягона марказлашган тизим бўлиши мустақил прокуратура тизимлари амал қилишидан яхшироқ. Мисол учун, Россия, Қозоғистон ва Ўзбекистон прокуратура органлари ҳозирга қадар ягона марказга бўйсунуш тартибида ишлаб, жиноятчиларнинг самарали фoш этилишига хизмат қилмоқда, шунингдек қонун устуворлиги таъминланмоқда.

Бироқ, ягона бўйсунувга асосланган прокуратура тизими ҳам камчиликлардан холи эмас. Хусусан, прокуратура органларидаги айрим юқори лавозимдаги мансабдор шахсларининг уюшган жиноятчилик вакиллари билан тил бириктириши содир этилган жиноятларнинг очилишига тўсқинлик қилиши ёхуд умуман очилмаслигига олиб келиши мумкин. Шунингдек, очилган жиноят ишининг етарли асосларсиз ёпилиши ҳолатларини ҳам кузатиш мумкин. Аммо бундай ҳолатлар амалиётда кам учрагани сабабли ягона марказга бўйсунуш тартибида ишловчи прокуратура тарқоқ ҳолдаги (масалан АҚШдаги) атторней хизматидан яхшироқ.

Атторней хизматининг ҳеч кимга ҳисобдор эмаслиги бу тизимнинг салбий жиҳатларидан бири бўлиб, қонунийликда анархияга олиб келиш эҳтимоли катта. Агар ҳар бир штат ва губерниянинг атторней хизмати ўзи билганича фаолият юритса, фуқаро ёки жабрланувчининг ҳуқуқлари муайян доирадаги шахслар қўлида қолиши мумкин, бу эса, ўз навбатида, самарасизликни келтириб чиқаради. Тўғри, уларнинг фаолиятини тартибга солувчи Федерал қонунлар мавжуд, лекин ушбу қонунларда уларнинг қайси ҳолатларда қандай фаолият юритиши аниқ кўрсатилмагани боис улар ўзларининг умумий ҳуқуқлари ҳамда "Миранда қоидалари" асосида ишлайдилар.

Атторней хизматининг ижобий томони эса ўз иши ва фаолиятига мустақил ёндаша олиши ҳамда масъулиятни ҳис қилишидадир. Улар муайян жиноят ишини очишда жуда мустақил ҳаракат қиладилар ва зарурат бўлганида гуруҳларга бирлашиб, турли йўналишлар бўйича жиноятни очишга киришадилар. Натижа эса ёмон бўлмайди.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, агар қонунни назорат қилувчи органда ҳисобдорлик бўлмаса, у чинакамига қонунни назорат қилувчи орган бўла олмайди. Бу узоқ йиллик ривожланган давлатларнинг давлатчилик тарихидан олинган тажрибалардир.

Масалан, XVIII асрда француз олимлари томонидан назарий жиҳатдан асослантирилган ҳокимиятлар бўлиниши принципи ҳам ҳокимиятларнинг бир-бирини тийиб туриш ва назорат қилишини назарда тутди. Шундай экан, бизнингча, қонунларни назорат қилувчи органлар ҳар доим ҳисобдорлик тартибига риоя қилишлари лозим.

Дунёдаги кўпчилик мамлакатлар прокуратура органларининг асосий вазифаси жинoий таъқиб ва тергов ҳаракатларини олиб бориш ҳамда судда давлат айбловини қўллаб-қувватлашдир. Қонунлар ижроси устидан прокурор назоратини амалга ошириш МДХ давлатларининг аксариятида сақланиб қолган. Шунингдек, Хитой халқ прокуратурасида бу вазифа тўлиқ ва чуқурлаштирилган ҳолда "Прокурорлар тўғрисида"ги қонуннинг 6-моддасида ёритилган. Унга асосан, прокуратура қонунийлик ҳолати бўйича назоратни амалга ошириш, давлат номидан айбловни қўллаб-қувватлаш, жиноят иши қўзғатиш масаласини ҳал қилиш, судлов фаолияти устидан назоратни амалга ошириш, халқ судларининг жиноят ишлари бўйича чиқарган қарорлари ижросини назорат қилиш, шахснинг ҳуқуқларини чеклаш билан боғлиқ тергов ҳаракатлари ўтказилишига санкция (рухсат) бериш, халқ судлари томонидан чиқарилган қарорлар устидан протест бериш каби вазифаларни

бажаради.

Олий халқ прокуратураси - Умумхитой халқ вакиллари кенгаши ва унинг доимий қўмитаси олдида, маҳаллий халқ прокуратуралари эса давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари ва юқори турувчи халқ прокуратуралари олдида ҳисобдордир. Бу жиҳатдан Хитой халқ прокуратураси Ўзбекистон прокуратура органларига ўшаб кетади.

Миллий қонунчилиги бизникига яқин бўлган МДХ давлатларидан бири Қозоғистон Республикаси бўлиб, ушбу давлат "Прокуратура тўғрисида"ги қонунининг 5 моддасида прокуратура органлари фаолиятнинг бешинчи йўналиши сифатида белгиланган давлат ҳуқуқий статистикаси ва махсус ҳисоб (рўйхат)ни юритиш юзасидан назоратни амалга ошириш ўзига хослиги билан эътиборга молик.

Давлат ҳуқуқий статистика фаолиятини назорат қилишдан кўзланган мақсад барча давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар, корхона ҳамда судлар томонидан тақдим этиладиган статистик маълумотларнинг тўғрилигини назорат қилиш ҳамда статистика қонунчилиги соҳасида назорат ўрнатишдан иборат.

Зеро, танқидий ва қиёсий таҳлиллар ҳаққоний амалга оширилсагина, давлат келажакка мўлжалланган дастурларни ишлаб чиқиши ва самарали татбиқ этиши мумкин. Бу ўринда, ҳаққоний таҳлиллар муваффақият гарови, десак адашмаймиз.

Бундан ташқари, ушбу йўналишнинг бошқа афзалликлари ҳам мавжуд. Хусусан, тақдим этиладиган ҳуқуқий статистик маълумотларнинг объективлиги, тўлиқлиги ва етарлилигини назорат қилиш прокуратура фаолиятининг йўналишларидан бири бўлгач, мансабдор шахслар томонидан тақдим этиладиган сатистик маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва холислиги талаблари асосида иш юритиш масъулияти ортади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш лозимки, глобал ривожланиш даврида прокуратура органлари дунё мамлакатларида давлатчилик қурилишида аниқ шаклга келтирилган ва салмоқли тажрибалар тўплаган. Хорижий мамлакатлар прокуратура органларининг фаолиятини қиёсий таҳлил қилиш жуда муҳим. Жаҳон тажрибаси ва ўзимизнинг амалиётимиз натижаларини рад этмаган ҳолда, ўз ижтимоий ва иқтисодий ҳамда сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни танлаб олинган. Зеро, ҳеч бир мустақил, суверен давлат, ҳеч қачон бошқа давлатлардан ажралиб, ўз қобигига ўралган ҳолда тараққиётга эришмаган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности. - М., 1967. - С. 67.
2. Прокуратура Санкт-Петербурга. - СПб., 1987. - С.6.
3. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы: Учебник. - М., 1997. - С.293.
4. Вицин С. Прокуратура в правовом государстве. - М., 1997.
5. <https://eng/wikipedia.org>.
6. <https://www.justice.gov/usao/us/attorney>
7. www.lawinfochina.com
8. prokuror.gov.kz

КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА МАҲКУМЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ ҲИМОЯЛАШНИНГ ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИ ВА ОМБУДСМАН

**Л.А.Гафурова -Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
Инсон ҳуқуқлари буйича Вакили (Омбудсмани) нинг
Тошкент вилояти буйича Вакили, профессор**

**Р.Турдибоева -Халқ депутатлари Тошкент вилояти Кенгаши
"Қонунийликни таъминлаш ва коррупцияга
қарши курашиш бўйича доимий комиссия"си раиси
ю.ф.н, доцент**

Аннотация: Ушбу мақолада бугунги долзарб глобал муаммо бўлган Коронавирус пандемияси шароитида, жазо ўташ муассасаларида маҳкумларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоялашнинг қонуний асослари халқаро ва миллий қонунчилик доирасида таҳлил қилинган. Ҳамда Коронавирус пандемияси давридаги карантин ҳолатида маҳбусларга яратилган шароит ва имкониятларнинг қонун даражасида яратилганини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Инсон ҳуқуқлари буйича Вакили (Омбудсмани) томонидан назоратга олинганлиги ёритилган.

Калит сўзлар: COVID-19, Коронавирус пандемияси, пенитенциар муассасалар, тергов изоляторлари, Омбудсман, жамоатчилик назорати

Инсон ҳуқуқлари - жамиятнинг энг олий қадрияти, муҳим конституциявий институти, ҳар бир давлатнинг демократик тараққиёти даражасини кўрсатувчи муҳим мезондир. Шунинг учун ҳам инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқда ва миллий ҳуқуқий тизимда муҳим ўрин тутаяди. Бутун дунёни ларзага келтирган Коронавирус пандемияси даврида инсон ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш алоҳида касб этади.

Бу борада халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилигимизда карантин ҳолатида маҳкумларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг минимал талаблари ишлаб чиқилган ва бу минимал талабларга карантин пайтида ҳар доимгидан ҳам қатъий амал қилиниши лозим бўлади.

Бирлашган миллатлар ташкилотининг "Маҳбуслар билан муомала қилишнинг минимал қоидалари" 1955 йилда Женевада бўлиб ўтган жиноятчиликнинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарликга қарши курашиш бўйича БМТнинг биринчи Конгрессида қабул қилинган ҳамда иқтисодий ва ижтимоий Кенгаш томонидан 1977 йил 13 майдаги 663С (XXIV) ва 1957 йил 31-июлдаги 2076 (LXII) қарорларида тасдиқланган. Шунингдек, БМТнинг Бош Ассамблеяси томонидан 2015 йил 17-декабрда қабул қилинган "Маҳбуслар билан муомала қилишнинг минимал стандарт қоидалари" (Нельсон Манделла қоидалари) бу борада халқаро норматив ҳужжат саналади.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг маҳбуслар билан муомала қилишнинг минимал талабларида, овқатланишда: одатдаги вақтда сифатли озиқ-овқат билан таъминланиши, истаган пайтда тоза ичимлик суви билан таъминланиши, Жисмоний тарбия ва спорт борасида: об-ҳавога қараб камида бир соат тоза хавода спорт билан шуғулланиши, тиббий хизматда ҳар бир муассаса психиатрия соҳасини яхши биладиган тажрибали тиббиёт ходимига эга бўлиши, қамоқхона шифохоналари тегишли дори-дармон ва тиббиёт ускуналари билан жихозланган бўлиши ва етарли даражада тиббиёт мутахассислари билан таъминланган бўлиши,

тиш ва аёллар шифокори хизмати йўлга қўйилган бўлиши зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, шифокор доимо овқатнинг сифати ва тарқатиш шароти, муассасанинг тозаллиги, санитар ҳолати, иситиш, ёритиш ва вентиляция тизими ҳолати, маҳбусларнинг кийими ва ётоқ анжомларининг тозаллик ҳолати ва яроқлилиги, уларнинг спорт машғулотларига иштироклари ҳақида муассаса раҳбарини хабардор қилиб туриши лозимлиги, муассаса раҳбари эса уша заҳотиёқ ушбу камчиликларни бартараф этиши чораларини кўриши кераклиги белгилаб қўйилган.

Бу қоидалар карантин бўлмаса ҳам амал қилиниши лозим бўлган қоидалар ҳисоблансада, аммо карантин даврида уларга амал қилишга янада катта эътибор қаратилиши керак.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан жазони ўташ муассасаларида коронавирусга қарши курашиш бўйича ўз тавсиялар ишлаб чиққан. Шунингдек, Европа Иттифоқи аъзо давлатлари учун Қийноқларга қарши Европа қўмитаси ҳам шу каби ўз қоидаларини ишлаб чиққан.

Унга кўра, карантин шароитида маҳбусларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилмасликларини олдини олиш мақсадида, уларнинг адвокатлари ва ҳуқуқни ҳимоя қилувчиларни уларнинг олдига киришига рухсат берилишини кафолатлаш, қариндошлари ва яқинлари билан кўришиш тақиқланган ҳолатда, унинг ўрнини телефонда сўзлашишларни кўпайтириш орқали ўрнини қоплаш тавсия этилади.

Халқаро ташкилотлар пандемияга қарши курашиш, маҳбусларнинг ҳуқуқларини таъминланишига негатив таъсир қилишидан хавотирланади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ўзининг махсус докладида, маҳбуслар зиқланган ва кўп ҳолатда антисанитар шароитда яшайдиган "ўта заиф гуруҳ"га киришини таъкидлайди. Маҳбусларнинг кўпчилиги чуқур иммун танқислиги, ВИЧ, туберкулёз ва гепатит каби касалликларга чалинган инсонлардир. Бунақа вазиятда инфекция жуда тез тарқалиши ва битта кишининг касал бўлиши қолганлар учун жуда хавфли тус олади.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти яна, бу тоифа инсонларнинг ҳуқуқларини таъминлаш кафолатларида қандайдир чекинликлар учун COVID-19 ни баҳона, сабаб қилиб, бу билан ўзини оқлаш мумкин эмаслигини таъкидлайди. Яъни карантин сабаб, уларни ташқи оламдан умуман узиб қўйиш мумкин эмас. Уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилувчилари ва адвокатлари билан учрашишларга рухсат бермаслик каби ҳар қандай уринишларни, шундай ҳолат деб баҳолаб, жамоатчилик томонидан қатъий назоратга олиниши лозим. Шу билан бир қаторда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маҳбусларга тиббий хизмат кўрсатишда ҳам умумий талаблар қўлланиши кераклигини эслатди. Ўз ўзини яқкалаш жазони ўташ муассасалари ходимлари томонидан мажбурланиши мумкин эмас, фақат тиббиёт ходимининг клиник қарорига асосан фақат махсус тиббиёт ходимларигина бу чорани қўллаши мумкинлиги таъкидланган.

Ўзбекистоннинг миллий қонунчилигида бу борада нима дейилган? Албатта, халқаро нормаларга асослаб қабул қилинган қонунларимизда бу қоидалар ўз аксини топган. Ўзбекистонда жазони ўташ ва маҳбусларни тарбиялаш чораларини қўллаш Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Жиноят-ижроия кодекси ва бошқа қатор норматив ҳужжатлар билан тартибга солинади. Жиноят - ижроия қонунчилигининг вазифаси, жазони ўташни таъминлаш, маҳбусларни тузатиш, жиноят содир этмасликни огоҳлантириш, маҳбусларнинг ҳуқуқ, эркинлик ва қонуний манфаатларини ҳимоялашдан иборат.

Ушбу кодексга кўра, маҳбуслар соғлигини ҳимоя қилишга шунингдек, тиббий хизматдан фойдаланишга ҳақлидурлар. Маҳбуснинг касаллигига қараб,

шифокорнинг тиббий хулосаларига кўра уни колониядан ёки турмадан махсус даволаш муассасаларига ўтказиш мумкин. Бунда тиббий ёрдамга муҳтож маҳбусни, махсус жихозланган хоналарда қоровул назоратида даволанишга юборилади.

Кодекснинг 77- моддасида, озодликдан маҳрум этилган маҳбусларга телефонда сўзлашишларига рухсат этилади. Телефон сўзлашувлар муассаса раҳбариятининг назорати остида рухсат этилади. Телефон сўзлашувларининг сони муассасанинг қандай режимдалиги ва жазонинг қандай турдалигига боғлиқ бўлади. Маҳбусларнинг ўзаро телефонда сўзлашувларига рухсат этилмайди.

84-моддасида эса маҳбусларнинг яшаш жойлари ҳақида бўлиб, унда ушбу яшаш хоналар қурилиш, санитар-гигиеник талаб ва меъёрларга жавоб берадиган бўлиши керак. Маҳбусларга алоҳида шахсий уклаш жойи, ётоқ жиҳозлари ва лозим даражада инвентарь билан таъминланади.

85-моддасида эса маҳбусларнинг овқатланиши белгиланган. Унга кўра, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб берилган овқатланиш меъёрлари асосида ташкил этилиши белгилаб қўйилган. Айрим ҳолатларда қўшимча овқатлар билан таъминланиши мумкин. Бу ҳомиладорлик ёки болали аёллар учун ёки ногиронлар учун қўлланилади.

87-моддасида эса, жазони ўташ муассасаларида даволаш-профилактика ёрдами ва санитар ва эпидемияга қарши ишлар қонун доирасида амалга оширилади. Тиббий кўрик маҳбусни жазони ижро этишга келган вақтида, доимий, лекин олти ойда камида бир марта ва жазони ўташ жойидан чиқиб кетаётганда ўтказилади, шунингдек, мурожаатларга кўра ҳам тиббий кўриқдан ўтказилиши мумкин.

Жазони ўташ жойига келгандан кейин 15 кун ичида суҳбат ўтказилади, тиббий кўриқдан ўтади ва карантин хоналарда санитар-гигиеник чора-тадбирлардан ўтиши керак. Маҳбус оғир касалликка чалинган ҳолатда маҳбуснинг рухсати билан унинг яқин қариндошларига хабар берилади, қўшимча телефонда сўзлашувларга, учрашувларга рухсат этилади. Маҳбусларни дори дармонлар билан таъминлаш республика бюджети ҳисобидан амалга оширилади.

Шу билан бир қаторда, маҳбуслар ҳам шахсий ва умумий гигиена ҳамда санитария қоидаларига амал қилишга мажбур.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2013 йил 29-июлдаги 2495-сон билан руйхатдан ўтган, Озодликдан маҳрум этиш муассасаларининг ички тартиб қоидаларида ҳам маҳбусларнинг қатор ҳуқуқлари ва мажбуриятлари белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикасида санитар-эпидимиологик ҳолатни яхшилаш ва аҳолини хавф-хатардан ҳимоя қилиш ва коронавирус эпидемиясини тарқалишини олдини олиш мақсадида қатор норматив ҳужжатлар қабул қилиндики, булар ҳам жазони ўташ муассасалари тўла амал қилиб келинмоқда.

Қисқа муддатда, қатор қабул қилинган норматив-ҳужжатларимизга назар солсак, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29-январдаги "Ўзбекистон Республикасида янги турдаги коронавирусни олиб келиш ва тарқатишнинг олдини олиш чора-тадбирлари дастурини тайёрлаш бўйича махсус республика комиссиясини тузиш тўғрисидаги 5537-сонли фармойиши, 2020 йил 19 мартдаги

ПФ - 5969-сонли "Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармони, 2020 йил 26-мартдаги "Ўзбекистон Республикасида коронавирус инфекцияси кенг тарқалишининг олдини олишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги ПҚ-4649-сонли қарори, "Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашишга жалб қилинган тиббиёт ва санитария - эпидимиология хизмати ходимларини қўллаб-қувватлашга оид қўшимча чора-

тадбирлар тўғрисида"ги ФҚ-4652 сонли қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Коронавирус инфекциясини тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги 2020 йил 23- мартдаги 176-сонли Қарори шулар жумласидандир. Ҳатто, "Жиноят, Жиноят-ижроия кодексларига ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги" Қонун 2020 йил 26-мартда Президент томонидан имзоланди. Чунки, карантин талабларини бузишни олдини олиш учун албатта жазо чораларини қатъийлаштирмаса бўлмайди.

Юқорида қайд этилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижросини таъминлаш мақсадида мамлакатимиздаги барча пенитенциар муассасалар карантинга олинди. Миллий превентив механизм доирасида, Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (Омбудсман) тергов изоляторларида ҳамда жазони ўташ муассасаларида бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ўз назоратига олган. Омбудсманнинг матбуот хизматининг берган маълумотига кўра, Европа Хавфсизлиги ва Хамкорлик Ташкилотининг Ўзбекистондаги пенитенциар муассасаларда коронавирус инфекциясини тарқалишини олдини олиш мақсадидаги лойиҳа координатори 180 млн сўмлик инсонпарварлик ёрдамини кўрсатди.

Турли хилдаги шахсий гигиена воситалари, жумладан, тиббий ниқоблар, қўлқоплар, химояловчи кийимлар, боғлаш материаллари, антибактериал воситалар инсонпарварлик ёрдами сифатида аёллар колонияларига ва вояга етмаганлар учун тарбия колонияларига етказилди.

Соғлиқни сақлаш вазирлигининг тавсияларига асосан, тергов изоляторлари ва жазони ўташ муассасаларига коронавирус инфекциясини киришини ва тарқалишини олдини олишга қаратилган барча чоралар кўрилди. Тергов изоляторлари ва жазони ўташ муассасаларида эпидимиологик вазиятни назорат қилиш ва доимий ахборот алмашинувини йўлга қўйиш мақсадида жазони ўташ бош бошқармасининг тиббиёт ходимлари орасидан тезкор штаб ташкил этилган.

Эпидимиологик вазиятни яхшилаш мақсадида қўйидаги ишлар амалга оширилиб келинмоқда: Аввало, колонияларда жазо муддатини ўтаётган маҳқум ва маҳқумалар билан колониялар малакали шифокорлари томонидан коронавирус эпидемияси хавф-хатари ҳақида ҳамда шахсий гигиена талабларига риоя қилиш каби карантин талаблари ҳақида тушунчалар бердилар ва колонияларда кўзга кўринадиган жойларда вирус касаллиги гигиенаси тўғрисида кўргазмалар ахборот маълумотлар тайёрланиб, эълон кўринишида жорий этилган.

Малакали шифокорлар томонидан барча маҳқумлар ва маҳқумалар, хизматчилар индивидуал тартибда тиббий текширувдан ўтказилди ва "COVID-19" билан касалланганлар мониторинг жараёнида аниқланмади. Тиббиёт бўлимлари томонидан маҳқум ва маҳқумалар ётоқхонаси, ошхона, сартарошхона, ювиниш хоналар, текширув майдони ва бошқа маҳқум ва маҳқумалар ҳаракатланадиган жойлар барчаси мунтазам 2-4 мартаба дезинфекциядан ўтқазилиб келмоқда.

"COVID-19" инфекциясини кириб келишини олдини олиш, ушбу хавфли вирусни жазо муддатини ўтаётган шахслар ҳамда шахсий таркиб ўртасида тарқалишига йўл қўймаслик мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 март кундаги 14/1-234-сон топшириғи ижроси бўйича жазо муддатини ўтаётган маҳқум ва маҳқумалар яқин-қариндошлари билан қисқа ва узоқ муддатли учрашув, йўқлов посилка ва хат жўнатмалари келиши ва кетиши тўхтатилганлиги сабабли, маҳқум ва маҳқумалар учрашувлари телефон орқали сўзлашувга алмаштириб берилмоқда, Жиноят - ижроия кодексининг 76-77-моддаларига асосан .

Колония Тиббиёт бўлими ва сохавий бўлимлар томонидан жазо муддатини ўтаётган маҳкум ва маҳкумалар "COVID-19" ни қандай ҳолатларда юқиши ва қандай ҳолатларда юқмаслиги асосий эътибор шахсий гигиена талабларига риоя этган ҳолда қўлини мунтазам равишда совунлаб ювиши, доимий равишда тиббий ниқоб (маска) тақиши, тиббий қўлқоп кийиши, оралиқ масофани сақлаши, истма кўтарилганда зудлик билан тиббиёт бўлимига мурожаат қилиши кабилар тушунтирилиб, яқин-қариндошлари томонидан йўқлов, бандерол ва посилкалар тўхтатилганлиги сабабли маҳкумаларга шахсий гигиена воситалари: атир совун, хўжалик совуни, қўл учун антибактериал спрей, тиббий ниқоб, тиббий қўлқоп, шампунь тарқатилиб шахсий гигиенага амал қилиши назорат қилиб келинмоқда.

Шунингдек, Республикада жорий этилган карантин даврида Жиноят-ижроия кодексининг 9-моддасига асосан, колонияларда маҳкум ва маҳкумалар жисмонан соғлом бўлиши учун бадан тарбия, спартакиада тадбирлари ўтказилмоқда. Ҳар бир колонияда малакали психолог мавжуд бўлиб, маҳкум ва маҳкумалар билан индивидуал ёндашган ҳолда улар томонидан суҳбатлар, психологик тренинглар ўтказиб келинмоқда.

Манзил колониялар назорат ўтиш жойларида, ташқаридан келатган ҳар бир шахсга махсус антисептик воситалари билан ишлов берилганидан сўнг, шахснинг тана ҳарорати текширилиб, нормал ҳолатда бўлганидан кейин, манзил колония ички худудига кириш учун рухсат берилмоқда, шу билан биргаликда, ички худудда олиб кирилатган озиқ-овқат маҳсулотлари ҳам махсус ишловлардан сўнг ички худудга олиб кирилиши назоратга олинган.

Колониялар назорат ўтиш жойида филтрлаш тизими жорий этилган бўлиб, у ерда тиббиёт бўлими ходимлари 1 нафар шифокор ва 2 нафар хамшира томонидан махсус эпидемияга қарши кийим бош кийган ҳолатда хизматга келатган ходимларнинг контактсиз лазер термометр орқали ҳарорати текширилиб, дезинфекция қилиб ўтказиш йўлга қўйилган. Колония ходимларини мақсадсиз ташқарига чиқишга чек қўйилган. Шунингдек, колонияда хизмат қилаётган ходимлар эпидемияга қарши химоя костюми, оёқ кийим, кўзойнак, қўл учун антибактериальный спрей, тиббий ниқоб, тиббий қўлқоплар билан таъминланган.

Алоҳида кайд этиш керакки аёллар колониясида ҳам барча юкорида кайд этилган ишлар юкори савияда олиб борилмоқда. Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг томонидан тасдиқланган талабларга мувофиқ маҳкумаларга гўшт, тухум, қатиқ ва бошқа оқсилларга бой таомлар бериб келинмоқда. Тиббиёт бўлимида даволанаётган, хомиладор, диспансер назоратида турган, ёш боласи бор маҳкумалар ва болалар уйида тарбияланаётган ёш болаларга меъёрда белгиланган товук гўшти, творог, асал, балиқ, кефир, мева шарбати ва шунга ўхшаш маҳсулотлар бериб келинмоқда.

Вояга етмаган кизлар ва болалар тарбияланувчиларга турли хилдаги касалликлар юқишини олдини олиш мақсадида, карантин режими жорий қилиниб, болалар доимий равишда малакали шифокор назоратида бўлиб, болаларнинг ётоқ жойлари ва синф хоналари доимий равишда дезинфекция қилиб келинмоқда.

Карантин даврида тарбияланувчилар мактабда дарсларни ўзлаштириб олишлари учун телекўрсатувда намоиш этилаётган дарслар телевизор орқали ўтилиши ташкиллаштирилган.

Колонияларда маҳкум ва маҳкумалар ҳамда шахсий таркиб орасида ушбу вирус тўғрисида ва карантин даврида амалга оширилиши зарур бўлган мажбурлов чеклов чора-тадбирлар тўғрисида тарғибот ишларини олиб борилиши мақсадида, маҳаллий соғлиқни сақлаш тиббиёт бирлашмалари ва санитария эпидемиологик осойишталик марказлари мутахассислари билан тадбирлар ўтказиб келинмоқда.

Барчамизга маълумки. Омбудсман фаолиятининг асосий йўналишлари нафақат фуқароларни мурожаатини кўриб чиқиш ва уларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш, инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини такомиллаштиришга кўмаклашиш ва уни халқаро ҳуқуқ нормаларига мослаштириш, фуқароларнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ижтимоий онгининг ошишига кўмаклашиш ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, балки унинг назорат функцияси ҳам самарали олиб борилади.

Омбудсманнинг назорат функцияси унинг минтақавий Вакиллари, инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар ва ноҳукумат ташкилотлар вакиллари ҳуқуқшунос олимлар, социологлар, журналистлар, барча даражадаги мансабдор шахслар иштирокида амалга оширилади.

Омбудсман минтақавий вакилиги ҳам пандемия даврида ўз фаолиятини онлайн тартибда бўлса ҳам олиб бормоқда. Яъни, ИИББ ЖИЭБ жазони ижро этиш колонияларида жазо муддатини ўтаётган маҳкум ва маҳкумалар аҳволи ва карантин даврида уларга яратилган шароитларни ўрганиш мақсадида мониторинг ишларини олиб борди. Ўрганиш натижалари шуни кўрсатдики, маҳкум ва маҳкумалар ҳамда жазо ўташ жойларида хизмат қилувчилар учун карантин талабларига риоя этиш учун барча чоралар кўрилган экан.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 январ куни имзолаган №Р-5537-сонли Фармойишига асосан Ўзбекистон Республикасида аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги ва хавфсизлигини таъминлаш, коронавирус инфекцияси тарқалишининг олдини олишда мутасадди давлат ва хўжалик бошқаруви органлари ҳамда ташкилотларнинг мувофиқлаштирилган фаолиятини ташкил этиш, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлигини муҳофаза қилиш мақсадида, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 23 март кунидаги №176-сонли "Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори талаблари асосида ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида жорий этилган "карантин" режимида, ИИББ ЖИЭБ жазони ижро этиш колонияларида жазо муддатини ўтаётган маҳкум ва маҳкумалар ҳамда шу колонияларда хизмат қилиб келаётган ходимлар томонидан карантин талабларига қатъий амал қилган ҳолда ташкил этилган.

Бугунги кунда колонияларда жазо муддатини ўтаётган маҳкум ва маҳкумалар орасида муҳит қониқарли даражада, уларнинг кайфияти яхши, тушкунликка ва ваҳимага тушиш ҳолати кузатилмади. Маҳкум ва маҳкумалар орасида "COVID-19" билан ҳозирги ҳолатда касалланганлар қайд этилмаган. Бу эса пандемия даврида нафақат эркин фуқароларимиз орасида балки, жазо ижросини ўташ масканларида ҳам барча карантин талабларига тўлиқ риоя этилаётгани, улар учун барча шароит ва имкониятлар яратилганини билдиради. Бир сўз билан айтганда, Ўзбекистоннинг жазони ўташ муассасаларида маҳбусларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари халқаро ва миллий қонунчиликка амал қилган ҳолда ҳимоя қилиб келинмоқда ва унинг назорати Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи миллий институтлар, жумладан Омбудсман ва жамоатчилик томонидан доимий назоратга олинган.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: 2019 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-ижроия кодекси. Т.: 68 б. www.lex.uz Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
3. 2017- 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси / Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда, 20-сон, 354-модда, 23-

сон, 448-модда, 37-сон, 982-модда;

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29-январдаги "Ўзбекистон Республикасида янги турдаги коронавирусни олиб келиш ва тарқатишининг олдини олиш чора-тадбирлари дастурини тайёрлаш бўйича махсус республика комиссиясини тузиш тўғрисидаги 5537-сонли фармойиши. www.lex.uz-

5. Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 23 март кунидаги №176-сонли "Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори www.lex.uz -Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

6. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) Justice Section, Division for Operations Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria .www.unodc.org

7. Женева конвенциялари тўплами./ А.Х.Саидов тахрири остида. Т.: 2002. -240 б.

КАФИЛЛИК АСОСИДА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ

Очилов Самариддин Камолиддинович
Тошкент давлат юридик университетининг
Ихтисослаштирилган филиали ўқитувчиси
Телефон: +99897-494-14-54
samariddinochilov8@gmail.com

Аннотация

Мазкур тезисда содир этган жиноий қилмиши учун суд томонидан тайинланган жазодан тегишли хулоса чиқарган шахсни жамоатчилик кафиллиги асосида жазодан озод қилишнинг назарий жиҳатлари, бу борада тадқиқ этилиши лозим бўлган назарий жиҳатлар, хулоса ва тавсиялар ёритилган.

Калит сўзлар: шахс, жамият, хулоса, қилмиш, суд, ҳукм, жазо, маҳкум, жамоатчилик, кафиллик, жазодан озод қилиш, хулқ, тарбия.

Маълумки, содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш жиноят деб эътироф этиладиган бўлса, албатта бунинг учун жазо муқаррардир. Шу ўринда тайинланадиган жазо аниқ мақсадга қаратилган бўлиши, максимал натижа бериши барқарор бўлиши лозим.

Жазо шахсни қайта тарбиялаб, унинг хулқини тузатиш ва ижобий хулқ-атвор билан жамиятга қайтиришга хизмат қилмайдиган бўлса, унда тайинланган жазо кўзланган мақсадга номувофиқ тайинланган бўлади.

Аксинча, шахс қилмишининг моҳиятини тушуниб етган, ижтимоий хавфли хусусиятини йўқотган, айбига чин кўнгилдан пушаймон бўлган, содир қилмишининг оқибатларини тушуниб етган, тегишли хулоса чиқарган бўлсада, унга нисбатан жазо тайинланиши жамиятдаги нормал хулқ-атворли шахсни йўқотишга олиб келиши мумкин.

Шахсни тарбиялашда энг катта масъулиятни жамият зиммасига олиши, яъни жамоатчилик кафиллиги асосида жиноят содир этган шахсни жазодан озод қилиш нисбатан аниқроқ натижа берадиган чора сифатида эътироф этилмоқда.

Умуман, "кафил" арабча сўз бўлиб, кафолат берувчи, васий, зомин деган маъноларни англатади. Шунингдек, бирор нарсага ёки бирор кимса ҳақида бошқаларни ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз устига олувчи, кафолат берувчи шахс тушунилади [2].

Кафил сўзнинг ижтимоий маъноси ўзида бир шахснинг иккинчи шахсга бўлган ижобий муносабатини, бир шахснинг келгусидаги ижобий хулқ-атвори учун иккинчи шахснинг ўз хоҳиш-иродасига кўра ихтиёрий равишда ижтимоий масъулиятни ўз зиммасига олишини ифодалайди.

Кафилнинг ҳуқуқий мақоми ҳақида тўхталадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 6-моддасида жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ёки жамоалар жиноят содир этган шахслар ахлоқини тузатиш ишига қонунда назарда тутилган ҳолларда жалб қилинишлари мумкинлиги қайд этилган.

Кафилнинг ҳуқуқий мақоми ҳақида процессуал ҳуқуқ нормасида бир мунча батафсилроқ изоҳ мавжуд. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси жиноят-процессуал кодексининг 251-моддасида [3] шахсий кафиллик ишончга сазовор бўлган шахсларнинг айбланувчи, судланувчи муносиб хулқ-атворда бўлишига кафил эканликлари ҳақида ёзма мажбурият олишидан иборатлиги назарда тутилган.

Мазкур кодекснинг 252-моддасида жамоат бирлашмаси ёки жамоа ишда айбланувчи, судланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилинган шахсни кафиликка олиш тўғрисида қарор қабул қилишга ҳақли эканлиги қайд этилган.

Шунинг билан биргаликда Жиноят-процессуал кодексининг Шунингдек, ушбу 251-моддасида айбланувчи, судланувчи олди олиними учун шахсий кафилик қўлланилган ҳаракатларни содир этган тақдирда, кафил қонунда белгиланган жавобгарликка тортилиши мумкинлиги қайд этилган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 208-моддасига [4] кўра кафилнинг ёзма мажбуриятни бажармаслиги, олдини олиш учун шахсий кафолат қўлланилган ҳаракатлар айбланувчи томонидан содир этилишига олиб келган бўлса, маъмурий жавобгарликка сабаб бўлади.

Жиноят ҳуқуқида шартли ҳукм қилиш, муддатидан илгари жазодан озод қилиш ва бошқа жазодан озод қилиш нормалари назарда тутилганки, айрим ҳолларда шахсга нисбатан жиноят қонуни нормаларида назарда тутилган мажбурлов чоралари ёки давлат тузилмалари томонидан қўлланиладиган чораларга нисбатан шахснинг ўзи яшаётган ёки ишлаётган жойдаги кишиларнинг таъсири самарлироқ натижа бериши мумкин [5].

Ҳозирги кунда жиноят содир этганликда айбли деб топилган шахслар жамоат кафилиги асосида озодликдан маҳрум қилиш билан бўлмаган жазо тайинланиши, муддатидан илгари жазодан озод қилиниши ёки тайинланган жазо енгилроғи билан алмаштирилиши амалиёти вужудга келди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суднинг Хотин-қизлар қўмитаси, Ёшлар иттифоқи, Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича республика кенгаши билан кафиликни қўллашга оид Меморандумлар [5] тузилган.

Меморандумларга кўра, қилмишидан чин кўнгилдан пушаймон бўлган судланувчиларга озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинлаш, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш ва жазони енгилроғи билан алмаштириш амалиёти шаклланди.

Хусусан, 2018 йилда мазкур идоралар кафилиги асосида жами

1197 нафар судланувчига нисбатан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган [6].

Масалан, Хотин-қизлар қўмитаси кафилиги асосида судланган аёллардан 45 нафарига озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган. 11 нафари эса шартли озодликка чиқарилган. Ёшлар иттифоқи кафилиги асосида 69 нафар ёшларга озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазолар тайинланиб, 17 нафарига шартли ҳукм ўқилган. Маҳалла фуқаролар йиғинлари томонидан тақдим этилган кафилик хатлари асосида 310 нафар шахсга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазолар тайинланиб, 42 нафар шахсга нисбатан шартли ҳукм чиқарилган.

Миллий жинсий-ҳуқуқий қонунчиликда ҳам кафилик ҳуқуқий тартибга солинмаган. Айни вақтда, кафилик тақдим этилганда, судлар демократизм ёки инсонпарварлик принципларига таяниб жазо масаласини ҳал қилмоқда.

Ваҳоланки, жиноят содир этган шахсга нисбатан жазо тайинлаш ёки жазодан озод қилиш масаласи фақат қонунга асосланиши, шу жумладан кафилик ҳам бевосита қонунда мустаҳкамланиши лозим.

Жиноят ҳуқуқида кафилик тушунчаси алоҳида жинсий-ҳуқуқий институт сифатида эътироф этилмаган, унинг мазмунига илмий-назарий таъриф мавжуд эмас.

Юқоридагиларга кўра, кафилик тушунчаси жиноят ҳуқуқида жазодан озод

қилиш таълимотининг алоҳида институти сифатида илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этилиши, бу борада мавжуд муаммоларнинг назарий ечимлари ишлаб чиқилиши лозим бўлади.

Шунингдек, кафиллик институтини тадқиқ этиш натижасига кўра унга ҳуқуқий таъриф берилиши, кафилликни қўллаш асослари, кафилликни қўллаш субъектлари, кафилликни тақдим этиш тартиби, кафилликни қабул қилиш асослари ва оқибатлари жиноят кодексида акс этиши мақсадга мувофиқ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, Муаллифлар жамоаси./ "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти./ "К" ҳарфи, 336-бет, Т.: - 479 бет.
2. Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал кодекси./ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси./ 1995 й., 2-сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси./ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси./ 1995 й., 3-сон.
4. М.Усмоналиев, Жиноят ҳуқуқи, Умумий қисм./ Олий ўқув юртлари учун дасрлик./ - Т., "Янги аср авлоди", 2005 й., 27-бет, - 664 бет.
5. "21ASR.UZ" ахборот-таҳлилий сайти. <http://21asr.uz/post/> Ўзбекистон хотин-қизлар кўмитасининг расмий веб-сайти. <http://www.wcu.uz> .
6. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг расмий веб-сайти./ <http://sud.uz/>

КОНСТИТУЦИЯ-ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ ТАЯНЧИ.

Отақулова Ёқутхон Сулаймоновна
Фарғона вилояти Данғара тумани
17-умумий ўрта таълим мактаби
миллий истиқлол ғояси ва ҳуқуқ
фани ўқитувчиси. +998 99 931-47-86

Аннотация-Ушбу мақолада Ўзбекистон конституцияси қабул қилиниши тарихи ва ўзбек халқининг тарихий ва миллий қадриятларини, ғарб демократиясининг инсонпарварлик тамойилларини ўзида мужассам этган бугунимиз ва келажакимиз пойдевори саналган асосий қомусимиз ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар- Инсон ҳуқуқлари, Ўзбекистон Конституцияси, Давлат ва жамият, Мустақиллик, Тараққиёт.

Давлат агар дину ойин (қонун) асосида қурилмас экан, тўра-тузликка боғланмас экан, ундай салтанатнинг қудрати ва тартиби йўқолади. Бундай салтанат яланғоч одамга ўхшарким, уни қўрган ҳар кимса назарини олиб қочади. Ёхуд касу нокас тап тортмай кириб чиқадиган томсиз, эшиги-тўсиғи йўқ уйга ўхшайди. Амир Темур.

Мустақаллик шарофати туфайли 1992 йил 8 декабрда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди. Эркинлик ва озодликни, мустақиллик ва ҳурликни тантанали тарзда ўзида намоён этувчи бу муқаддас ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган қутлуғ санани халқимиз умумхалқ байрами сифатида кенг нишонлаб келмоқда. Мустақиллик Конституцияси жаҳоннинг сиёсий харитасида янги давлат - Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлганлигини бўлганлигини қонуний тасдиқлаб берди.

Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек: "Айнан Биринчи Президентимизнинг саъй-ҳаракатлари билан Конституциямизда "Инсон ва унинг қадр-қиммати" деган улуг тушунча марказий ўринга қўйилди".

Конституция асосий қонун ҳисобланиб, ўз ичига давлатнинг ижтимоий, сиёсий тузуми қонунларининг асосий йўналишларини аниқ тизимда белгилайди.

Конституция - нафақат бугунги куннинг қомуси, балки у эртанги кунимиз, қураётган жамиятимиз истиқболини аниқлаб берувчи ҳужжат, фарзандларимиз йўлини ёритиб турувчи маёқдир.

Табиийки, ҳар қандай давлатнинг юзи, обрў-эътибори-унинг Конституцияси ҳисобланади. Зотан, Конституция давлатни давлат, миллатни миллат сифатида дунёга танитадиган қомусдир.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси озод ва суверен давлатнинг ҳуқуқий асосларини яратиш билан бирга, жамиятимизнинг ҳуқуқий тараққиётида янги даврни бошлаб берди. Конституцига биноан ўзбек халқининг йўли битта - Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш, мустақилликни мустакҳамлаб, мамлакат равнақини таъминлашдир. Инсон ҳуқуқлари - умуман ҳар қандай ҳуқуқнинг зарур қисми, ижтимоий мувофиқлаштиришнинг махсус тури сифатида ҳуқуқ моҳиятини ифодалашнинг муайян шаклидир. Инсон ҳуқуқлари ҳуқуқсиз ва ундан ташқарида мавжуд бўлмаганидек, ҳуқуқнинг ҳам инсон ҳуқуқларисиз бўлиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Конституциясининг ўзига хос мазмуни шундан иборатки, у ўзбек халқининг тарихий ва миллий қадриятларини, Ғарб демократиясининг инсонпарварлик тамойилларини ўзида мужассам этади.

Ўзбекистон Конституциясини ўрганиш зарурлигини инобатга олиб, Республика Президентининг 2001 йил 4 январда "Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганишни ташкил этиш тўғрисида"ги Фармойиши қабул қилинди. Мазкур Фармойишнинг мақсади: Ўзбекистон Конституциясининг жамиятдаги ўрни ва аҳамиятини, маъно-мазмунини ва моҳиятини ўргатиш, ёш авлоднинг ҳуқуқий онги ва маданиятини тарбиялаш ҳамда юксалтиришга қаратилгандир.

Ўзбекистоннинг янги Конституциясини яратиш ғояси 1990 йил 20 июнда Мустақиллик Декларацияси қабул қилиниши билан бевосита боғлиқдир. Биринчи Конституцияси лойиҳасини тайёрлаш учун мамлакатнинг кўзга кўринган сиёсатшунос, ҳуқуқшунос, иқтисодчи бошқа мутахассис олимлардан таркиб топган 64 кишидан иборат комиссия тузилди. Конституция лойиҳасини тайёрлаш комиссиясининг биринчи ташкилий мажлиси 1991 йил 12 апрелда Президент Ислом Каримов раислигида ўтди. Унда келажакда буюк давлатнинг Конституцияси "Ўзбек халқининг муносиб турмушини, ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаши, миллий қадриятларимиз ва маданиятимизни қайта тиклаши, инсоннинг маънавий-ахлоқий баркамоллигини таъминлаши керак" деган вазифа қўйилди. Бу вазифа замиридаги тамойилларга жавоб бера оладиган халқчил Асосий Қонун яратилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилиниши тарихда янги бурилиш даври саҳифасини очиб берди. У жамиятда тамомила янги ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, маънавий тизим қарор топишига ҳуқуқий пойдевор сифатида дунёга келди. Унинг қабул қилиниши қонунчиликдаги мустақиллик бўлди.

Конституция халқимизга хос бўлган хусусиятлар: меҳр-оқибат, одоб-ахлоқ, одамийлик, ўзга миллатларга ҳурмат, ақл-заковатга интилиш, иймон ва эътиқод, ор-номус, ифбат ва ҳаё каби эзгу фазилатларга асосланади.

Конституцияда миллий хусусиятлар ҳам ёрқин акс эттирилган. Бу хусусиятлар Конституцияда мустақамланган қоидаларда миллий қонунчилик ривожланиши учун замин яратилганлиги; тарихий, этнографик, миллий анъаналар, урф-одатлар ва қадриятларимиз сингдирилганлиги; маънавий ва маданий тарихий меросни асраш, оила қадриятлари ва миллий руҳий, демографик, табиат-иқлим, ижтимоий-иқтисодий шароитлар инобатга олиншида намоён бўлади.

Конституцияда яна бир муҳим хусусият ўз ифодасини топган. Бу ўзимизнинг тарихан таркиб топган илғор тажрибаларимиздан фойдаланилганлигидир. Тарихдан маълумки, биз яшаётган Ватанимиз ҳудудида қонун устуворлиги таъминланиши асосида озодлик ва мустақиллик мустақамланган буюк салтанатлар ҳукм сурган даврлар бўлган. Хусусан, Амир Темур даврини алоҳида таъкидлаш лозим. "Темур тузуклари" шу даврнинг ёрқин "Конституция"си бўлиб, жамиятда устувор равишда амалда бўлган. Ана шу тажрибалардан, ал-Фаробийнинг фозил давлат ва Навоийнинг адолатли жамият тўғрисидаги таълимотлари ҳамда бошқа буюк алломаларнинг ҳуқуқий меросларидан фойдаланилганлиги Конституциянинг мазмунини янада бойитган.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси яқка ҳукмронликка даъво қилувчи мафкурадан, зўрлаб тиқиштирилган сиёсатбозликдан, сиёсатлашувдан, баландпарвоз шиорлардан, синфийликдан ва партиявийликдан холидир. Шунинг учун ҳам Мустақиллик Конституцияси шўро даврида қабул қилинган сиёсий манифест шаклидаги Конституциялардан ҳаётийлиги ва амал қилувчи хусусияти билан чинакам юридик ҳужжат сифатида мазмунан ажралиб туради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мақсади, принциплари, асосий қоидалари мазмун ва моҳияти негизини белгиловчи улғувор ғоялар унинг Муқаддимасида тўла баён этилган. Конституция муқаддимаси жуда ихчам ва юксак

савияли. Муқаддимада Ўзбекистоннинг ривожланиш, янгилаш ва тараққиёт йўли ҳамда янги жамият ва давлат қурилишининг йўналишлари белгилаб берилди. Ушбу истиқболдаги мақсадлар сари ривожланишнинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли қуйидаги илғор ҳуқуқий ғояларга таянади. Булар: инсон ҳуқуқлари ва давлат суверенитетига содиқлик, ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги масъулиятни англаш, ўзбек давлатчилигининг бой тарихий тажрибасига таяниш, демократия ва ижтимоий адолатга садоқат, халқаро ҳуқуқнинг қоида ва талабларини тан олиш, фуқароларнинг фаровон ҳаёт тарзини яратиш, инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлатни бунёд этиш, фуқаролар тинчлиги, миллий ва миллатлараро тотувликни таъминлашдан иборат. Бу ғоялар халқимизни ягона мақсад йўлида бирлаштиради ва жипслаштиради.

Конституция ғоялари ўз-ўзидан амалга ошмайди. Уларни ҳаётга тадбиқ қилишга доир бўлган куч ҳам керак. Бундай куч жамият, давлат ва инсоннинг ўзидир. Асосий Қонундаги инсоний, маънавий аҳамиятга эга бўлган сиёсий-ҳуқуқий ғояларни рўёбга чиқаришда ҳар бир инсон ва фуқаронинг фаол иштирок этиши муҳимдир. Шу билан бирга, жамият аъзоларининг ҳуқуқий маданият даражаси юқори бўлиши ҳам зарурий шартлардан биридир. Шунинг учун ҳар биримиз ақл-заковатимизни ва билим салоҳиятимизни Конституцияда мустаҳкамланган юксак ғояларни ҳаётда рўёбга чиқаришга сафарбар этишимиз лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янгилаш босқичга кўтарамиз. - Т.: "Ўзбекистон", 2017-йил, 101-бет.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Тошкент.: "Ўзбекистон", 2018.
3. Общая теория права и государства:/ Под ред. В.В.Лазарева. - М.:1994.
4. Темур тузуклари. - Тошкент.: "Ғафур Ғулом ", 2014..
5. Бобоев Б.Ҳ., Одилқориев Т.Ҳ. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. - Тошкент, 2000.

HUQUQSHUNOSLIK FANLARIDA NO'ANANAVIY DARSLARNI TASHLIK ETISH

Namangan tuman 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Tarix-huquqshunoslik fani o'qituvchisi

Shomatova Zulfiya

Telefon: +998 (91) 354 27 87

zulfiya_565@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada huquqshunoslik fanlarini o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalarning ahamiyati, ularni qo'llashning muhimligi, o'qituvchining pedagogik mahorati va o'quv mashg'ulotlarini samaradorligiga erishish pedagogik texnologiyalarga qanchalik bog'liqligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, ilg'or, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, ijodkor o'qituvchi.

Mustaqil davlatimizni rivojlantirish istiqbollari har tomonlama bilimli, yoshlar qo'lida bo'lib, bu ulardan yuksak huquqiy ong va huquqiy madaniyatga ega bo'lish huquqni puxta bilishni talab qiladi. Huquqiy bilim berish orqali huquqiy madaniyatning yuksalishiga erishiladi va huquqiy ong shakllantiriladi.

O'quvchi-yoshlarga huquqiy bilim berish, ularda milliy huquq tizimi to'g'risida tasavvur uyg'otish, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, qonun ustuvorligini anglash, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini yuzaga keltirishda ta'lim muassasalarining hamda biz pedagoglarning o'rni alohida mazmun kasb etadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshirilishi ko'zda tutilgan huquqiy ta'limning asosiy maqsadi aynan bir vazifa, o'quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularning qonun va qoidalarga itoatkorlik bilan ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilishi lozim. Bu o'rinda har bir darsga alohida yondoshgan holda, o'quvchilarga ta'lim tarbiya berishning ilg'or usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lar edi. "2017-2021-yillar harakatlanish strategiyasi" da Yurtboshimiz Sh. Mirziyoyev ta'lim tizimini, ayniqsa huquqiy tizimni rivojlantirish orqali aholi hiqiqiy ong va madaniyatini yuksaltirishga erishish zarurligi, buning uchun ta'lim tizimida islohatlarni yanada chuqurlashtirish haqida alohida to'xtalib o'tdi.

Huquqiy ta'limni inovatsion metodlar vositasida tashkil etish orqali huquqiy madaniyatning yuksalishiga erishiladi. Umumta'lim maktablarida huquqiy ta'limni samaradorligini oshirish orqali o'quvchilarni mustaqil faoliyat yuritishga tayyorlanish, hayotiy maqsadni belgilay olish, ma'naviy-axloqiy xulq-atvorini takomillashtirish, kasbiy faoliyat yo'nalishini belgilab olishga nisbatan jiddiy munosabatda bo'lishga erishish mumkin. O'quvchilar ongiga ijtimoiy munosabatlarning huquqiy me'yorlarni singdirish, ularni nobaqbul hatti-harakatlar sodir etishdan himoya qiluvchi mezonlar ekanligi haqida tasavvur hosil qilish, o'quvchilarda quyidagi holatlarning rivojlanishiga zamin yaratadi:

1. Yoshlarda huquqiy me'yorlar, qonunlarning nafaqat davlat, balki shaxs manfaatlarini birdek himoya qilishga nisbatan ishonchning shakllanishiga erishish ;

2. O'quvchilarni huquqqa oid bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ichki extiyoj va qiziqishining yuzaga kelishini ta'minlash;

3. O'quvchilarda ijtimoiy-huquqiy me'yorlar, qonunlarga nisbatan hurmat va itoatkorlikni qaror toptirish;

4. O'quvchilarda har qanday ko'rinishdagi huquqbuzarlikka qarshi kurashish tuyg'usini tarbiyalsh;

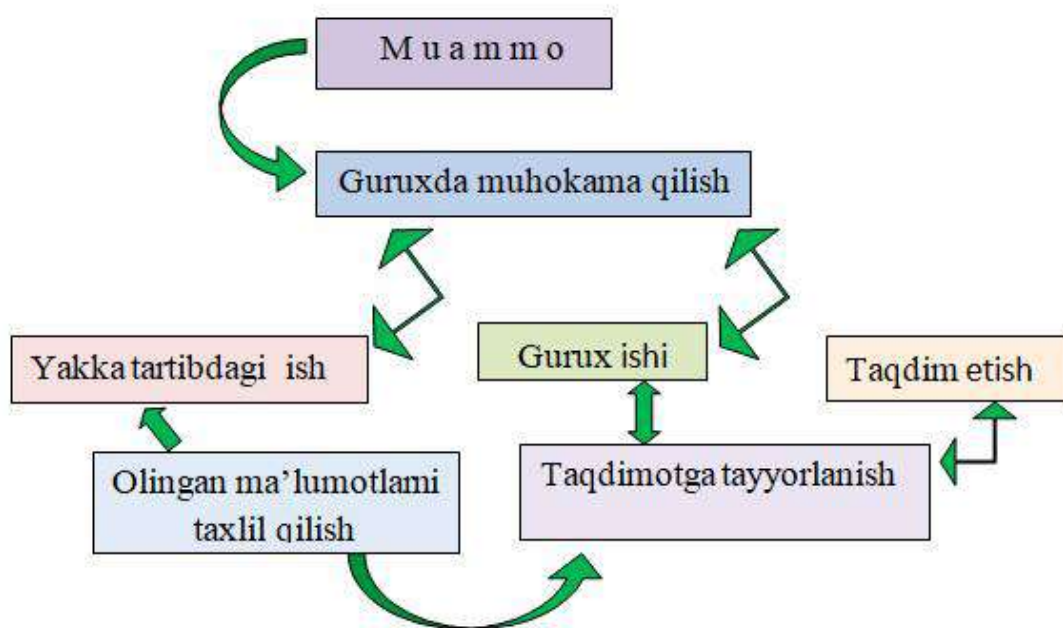
5. O'quvchilarda ijtimoiy -huquqiy madaniyat va faollikni qaror toptirish; Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning

zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqish maqsadga muvofiq sanaladi. Buning uchun dars jarayonini oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarni qiziqishini orttirish, ularning ta'lim jarayonida faolligi mustaqil rag'barlantirib turilishi, o'quv materiallarini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularni mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, baxs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loixa, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanar ekan, albatta bunda birinchi navbatda fan, mavzu, o'quvchilar yoshi, kasbiy yo'naltirilganligi va shu kabi bir necha jihatlariga e'tibor berishi kerak. Masalan VIII-sinf " Davlat va huquq asoslari" darsligidagi "Jamiyat", "Davlat" mavzularini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan: " Muammoni hal qilish texnologiyasi " dan foydalanishimiz mumkin.

Muammoni hal qilish uslubi - muammoni aniqlash va uni hal qilishning eng maqbul yo'llarini topishga o'quvchining tayyorgarligini tekshirib ko'rish uchun qo'llaniladi. O'quvchi bunda birinchi bo'lib muammoni aniqlab oladi. So'ngra muammoni yechish uchun axborotlarni izlaydi. Izlanish chog'ida kerakli jurnallar, monografiyalar, darsliklar, qo'llanmalardan foydalanish mumkin. Bu bilan o'quvchi olgan ma'lumotlaridan xulosa chiqarishi va uni amalda tadbiiq etish ko'nikmalariga ega bo'ladi

Darslarni zamonaviy texnologiyalar asosida o'tish orqali o'quvchilarda qonunlar, yuridik adabiyotlar bilan mustaqil ishlay olish ko'nikmsini shakllantirish, ularni erkin fikrlash mavzu yuzasidan o'zining mustaqil fikrini bildira olish, mavzuni nazariy jihatini xolisona ilmiy taxlil etish xususiyatlarini rivojlanishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev asarlari
2. WWW.uzedu.uz
3. X.T.Odilqoriyev " Davlat va huquq nazariyasi "

HUQUQNING VUJUDGA KELISHI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Yunusov Davronbek Bekmirza o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
Harbiy-texnik instituti tadqiqotchisi.
Telefon +998909809664

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquq tushunchasining yuridik tahlili uning vujudga kelishi bo'yicha fikrlar tahlil qilingan. Huquqni chuqur va izchil o'rganish ahamiyati bo'yicha fikrlar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: huquq, huquq shakllari, huquqiy ong, huquqiy hayot

Insoniyat qadim zamonlardan huquq masalasiga katta qiziqish bilan munosabatda bo'lib kelgan. Huquq va huquqiy hayot masalalari hamma vaqt dolzarflik kasb etib kelganligi barchamizga sir emas. Bu masalalar ham mustaqil O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng bir necha ming yillik tarixga ega o'zbek davlatchiligi tajribasini, uning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy asoslarini har tomonlama o'rganish muhim vazifaga aylandi.

E'tiborli tomoni shundan iboratki, bosh qomusimiz O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasida ham "inson huquqlariga va davlat suveriniteti g'oyalari sodiqligini tantanali ravishda e'lon qilib, o'zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayanib, xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari ustunligini tan olgan holda"[1,3] qabul qilinganligining o'zidan ham huquq, huquqiy masalalarni chuqur o'rganish, tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etishi ko'rishimiz mumkin.

Shu sababli ham dastavval huquqning vujudga kelishi, mazmun-mohiyatini tushunib olishimiz zarur. "Huquq" kundalik hayotimizda ko'p qo'llaniladigan tushuncha bo'lib, "haq", "haqiqat" so'zlaridan olingan. Huquqni ikki xil ma'noda tor va keng ma'noda tushunishimiz mumkin, avvallambor, tor ma'noda - uni yuridik normalar sifatida, ya'ni, muayyan jismoniy va yuridik shaxslarning huquqi sifatida, keng ma'noda - esa huquqni erkinlik va adolat mezonlari bilan bog'liq holda hamma uchun majburiy bo'lgan, davlat tomonidan o'rnatilgan va bajarilishi ta'minlanadigan qoidalar, me'yorlar yig'indisi sifatida tushunishimiz kerak.

Professor Z.M.Islomov "huquq" tushunchasi va tasavvurlari orasida huquqni tartibga soluvchi kuch sifatida anglash tushunish alohida muhim ahamiyat kasb etishi to'g'risida to'xtalib, quyidagi fikrlarni ilgari surgan, "huquq"- kishilarning u yoki bu xatti-harakatini o'rinli va o'rinsiz deb topish uchun asos bo'lishini, butun insoniyat hamjamiyatini normal, tartibli hayot kechirishini ta'minlovchi, shuningdek, shaxsning biron-bir holati, kishilar qilmishlari, axloqiy xatti-harakatlari qonuniy yoki noqonuniyligini e'tirof etilishini ta'minlaydi.[2,6] deb fikr yuritgan.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, huquqni vujudga kelishi tabiiy hodisadir. Sababi, odamzot vujudga kelishi bilan jamiyatda o'zini tutish qoidalari ham vujudga keladi. Insoniyat davlat vujudga kelgunga qadar ham urf-odat, an'analarga rioya qilib yashab kelishgan. Asta-sekinlik bilan odat, an'analarga hayotning ajralmas bir qismiga aylanib huquq vujudga kelgan. Davlat ham fuqarolarisiz davlat bo'lmaganidek, insonlar ham huquqlariga ega bo'lgandagina to'la inson, fuqaro bo'lib shakllanadi.

Qadimgi Rim mutafakkirlari huquqni - yaxshilik, halol yashash, har kimga o'ziga munosibini berish, o'zgalarga zarar yetkazmaslik, ezgulik adolat sa'natidir, deb ta'riflashgan. Sharq mutafakkiri, qomusiy olim Abu Nasr Farobiy huquqni - fozil kishilarning haqiqiy baxtga erishish vositasi deb tushungan. Huquq, uning fikricha, mamlakatda tinchlikni

ta'minlash, xavfsizlikni ta'min etish, taraqqiyotga shart-sharoit yaratish, ijodiy mehnatga imkon yaratish vositasidir. Huquq - insonlarning ehtirolarni jilovlash vositasidir. Huquq - insonni asrash, avaylash qurolidir[3,202] deb hisoblaydi. Haqiqatdan ham yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, huquq insonlarning ajralmas bir qismi ekanligi, ularni ezgulikka da'vat etadigan, jamiyatda halol yashash tartibini joriy etish, adolat o'rnatishda, insonlarning xavfsizligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Yuridik adabiyotlarda huquqqa quyidagicha ta'rif berilgan: " Huquq - bu davlat tomonidan o'rnatiladigan yoki ma'qullanadigan va qo'riqlanadigan, hamma uchun majburiy bo'lgan yashash qoidalaridir. Huquq ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi regulyatoridir" deb fikr yuritilsa, yana boshqa yuridik adabiyotlarda "huquq - davlat tomonidan belgilangan yoki ruxsat etilgan va uning kuchi bilan himoya qilinadigan umummajburiy xulq-atvor qoidalari tizimi" -deb hisoblaganlar. [4, 255]

Ko'rinib turibdiki, huquq ko'p qirrali tushuncha, unga to'liq bir tushuncha holda hamma jihatlarini qamrab olishning imkoni yo'q. Shunday bo'lsada, huquq tushunchasini tashkil etuvchi asosiy belgilar sifatida quyidagilarni belgilashimiz mumkin:

Birinchi, hamma uchun majburiyligi;

Ikkinchi, davlat tomonidan o'rnatilishi, muxofaza qilinishi;

Uchinchi, huquq qonun yoki boshqa aniq shakllarda ifodalangan bo'lishi;

To'rtinchi, huquqning ijtimoiy tenglikni ta'minlash vositasi ekanligi;

Beshinchi, huquqning sub'yektiv hamda ob'yektiv huquqlarga bo'linishi;

Oltinchi, ehtirolarni jilovlash vositasi ekanligi;

Yuqoridagi belgilarning barchasi huquqni to'laroq tushunish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda fuqarolarimizning huquqiy ongini oshirish ularda sog'lom huquqiy muhitni yaratishda huquqni yuridik nuqtai nazardan chuqur va izchil o'rganish, tadqiq qilib borish zarur. Bu birinchi navbatda mamlakatimizda insonparvar demokratik huquqiy davlat qurishning ko'p jihatdan samarali va mukammal bo'lishini ta'minlasi, ikkinchi, huquqiy bilimli, mamlakatimizning mustaqilligini har doim astoydil ko'z-qorachig'iday asrab-avaylovchi, himoyalovchi fuqarolarni, ayniqsa vatanparvar yosh avlodni kamol toptirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.Toshkent - "O'zbekiston". 2019. № 3
- 2.Islomov Z.M. "Huquq tushunchasi, mohiyati, ijtimoiy vazifasi" o'quv qo'llanma.: Toshkent - 2004. - B.6.
3. "Davlat va huquq nazariyasi" //Toshkent - 2000. B.202.
4. "Davlat va huquq nazariyasi" A.A'zamxo'jayev va Sh.O'razayev// .: T - 1992. B.255.

МОЛИЯВИЙ ВА КОРРУПЦИЯГА ОИД АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ ВА ТИЗИМИ

Марданов Жасурбек Хусниддин ўғли

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси магистри

Телефон: +998 (90) 1165777

MardanovShunqor@mail.ru

АННОТАЦИЯ:

Мақолада Молиявий ва коррупцияга оид айрим жиноятларнинг умумий тавсифи ва тизими таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: коррупция, молия, коррупциявий жиноятлар, соф коррупциявий жиноятлар, коррупция элементлари аралашishi мумкин бўлган жиноятлар, молиявий ва коррупцияга оид жиноятлар, номоддий наф, учинчи шахслар, мавқедан фойдаланиш.

Коррупция ҳар қандай мамлакатнинг ривожланишига, унинг бугунги куни ва келажагига соя соладиган ғовдир. Коррупция бу жамиятнинг, давлат сиёсатининг илдизига болта урувчи кучлиги ҳеч кимга сир эмас. Коррупция молиявий соҳада бўлса, унинг иқтисодга етказадиган зарари янада катта бўлади.

Коррупцияга қарши курашиш давлат сиёсати ва Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Чунки суд-ҳуқуқ ислохотларини мувофаққиятли амалга ошириш тўғридан-тўғри коррупцияга қарши курашиш фаолиятига боғлиқ бўлади[1].

Коррупция муаммолари билан шуғулланувчи "Transparency International" ташкилотининг маълумотларига кўра, айти дамда дунёда кўплаб жиноятларга сабаб бўлаётган нафс балоси, яъни коррупция ва порахўрлик натижасида йилига 1 триллион доллардан ортиқ маблағ ўзлаштирилади[2].

Коррупция - мансаб мавқеидан омманинг мулкани, нормал турмуш тарзини шахсий мақсадларда фойдаланиш йўли билан содир этилидиган хуфёна иқтисодиётни таъминловчи салбий ижтимоий ҳодиса ҳисобланади.

Бир нечта халқаро ҳужжатларда Коррупцияга турлича таътифлар берилган. Бунда коррупция тушунчаси унинг муайян турлари билан боғланиб, шу тариқа мазкур жиноят бошқа жиноий қилмишлар билан тенглаштирилади[3]. Биз бу ҳолатни Европа Кенгаши томонидан "Коррупция учун жиноий жавобгарлик тўғрисида"ги Конвенция[4]нинг 2-15- моддаларида, Америка Давлатлари Ташкилоти томонидан 1996 йил 26 мартда қабул қилинган "Коррупцияга қарши Америка-давлатлараро Конвенция"сида[5] учратишимиз мумкин.

Хусусан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Ўзбекистон 2008 йил 7 июнда қўшилган Коррупцияга қарши конвенциясининг (Нью-Йорк, 2003 йил 31 октябрь) мазмунини таҳлил қиладиган бўлсак, коррупцияга оид жиноятлар ҳам давлат органлари фаолиятида ҳам хусусий соҳа тизимларида юз беришига асосланган қоидалар белгиланган. Конвенциясининг[6], 15-моддасида миллий мансабдор шахсларнинг актив ва пасив порахўрлигига оид нормалар белгиланган бўлиб, унинг мазмунига кўра, актив порахўрлик деганда давлат мансабдор шахсига шахсан ёки воситачилар орқали ушбу мансабдор шахснинг ўзи учун ёхуд бошқа жисмоний ёки юридик шахс учун, ушбу мансабдор шахс ўз лавозим вазифаларини бажариш вақтида бирор ҳаракатни амалга ошириши ёки ҳаракатсизлиги мақсадида, бирор ноқонуний афзалликни ваъда қилиш, таклиф этиш ёки тақдим этиш тушунилади.

Қандай жиноятлар айнан коррупцияга оид жиноятлар сирасига киришини аниқлаш учун ҳуқуқий ҳужжатларга мурожаат қиладиган бўлсак, Ўзбекистон

Республикаси "Коррупцияга қарши кураш тўғрисида"ги қонуннинг 3-моддасида "коррупция - шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш" деб таъриф берилган. Яна коррупцияга оид илмий позицияни аниқлаштириш мақсадида ушбу қонундаги "коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик"ка берилган таърифга қарайдиган бўлсак, коррупция аломатларига эга бўлган, содир этилганлиги учун қонун ҳужжатларида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш, деб таъриф берилганлигига гувоҳ бўламиз. Бундан шундай хулоса чиқадики, миллий қонунчилигимиздаги "коррупция" тушунчаси мансаб ваколатини суистеъмол қилиш ёки хизмат мақомидан фойдаланиш билан боғлиқ ҳолатларни ўз ичига олади.

Шу ўринда ҳақли бир савол туғилади: мансаб ёки хизмат тушунчалари фақат давлат тизимида бўладими ёки улар хусусий секторда бўлиши мумкинми?

Хусусий секторда мансаб ёки хизмат тушунчалари бўлганлиги боис ҳам айнан хусусий секторда, мисол учун давлат улуши бўлмаган корхоналарда ҳам коррупция ҳолати кузатилиши мумкин. Бу борада БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг 12-моддасида ҳам хусусий сектордаги коррупцияга қарши кураш соҳасида аъзо мамлакатларда амалга оширилиши лозим бўлган тадбирлар назарда тутилган. Бундан кўриниб турибдики, коррупцияга оид жиноятлар ҳам давлат органлари фаолиятида ҳам хусусий соҳа тизимларида юз беради.

Коррупцияга оид жиноятларнинг тугал рўйхати бирор норматив ҳуқуқий ҳужжатларда келтирилган эмас. Уларнинг сирасига кирадиган жиноятларни белгилаб олишда юқоридаги халқаро ҳужжат асосланмоқчи бўлишади. Бироқ, бу ҳам ечим эмас. Ушбу ҳужжатда аъзо давлатлар чора кўришлари лозим бўлган жуда ижтимоий ҳафвли жиноятлар алоҳида моддаларда келтирилган. Булар: миллий оммавий мансабдор шахсларни сотиб олиш (15-модда); хорижий оммавий мансабдор шахсларни ёки халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахсларини сотиб олиш (16-модда); оммавий мансабдор шахс томонидан мулкни талаш, ноқонуний ўзлаштириш ёки белгиланмаган мақсадларда фойдаланиш (17-модда); давлат хизматчига таъсир қилиб, ундан ғараз мақсадларда фойдаланиш (18-модда); мансаб мавқеини суистеъмол қилиш (19-модда); ноқонуний бойиш (20-модда); хусусий секторда жиний сотиб олиш (21-модда); хусусий секторда мулкни ўзлаштириш (22-модда); жиноятдан топилган даромадларни ювиш (23-модда)[7]. Бундан шундай хулоса чиқадики, булар конвенцияга аъзо давлатлар томонидан энг камида олдини, унга қараши курашиш воситаларини яхшиланиши лозим бўлган ва айни пайтда коррупцияга оид жиноятларнинг турларидир.

Халқаро ҳужжатларда коррупция тушунчаси унинг муайян турлари билан боғлиқ, шу тариқа мазкур жиноят бошқа жиний қилмишлар билан тенглаштирилади[8]. Биз бу ҳолатни Европа Кенгаши томонидан 1999 йил 27 январда қабул қилиниб, 2000 йил 1 июлдан кучга кирган "Коррупция учун жиний жавобгарлик тўғрисида"ги Конвенция[9]нинг 2-15-моддаларида, Америка Давлатлари Ташкилоти томонидан 1996 йил 26 мартда қабул қилинган "Коррупцияга қарши Америка-давлатлараро Конвенция"сида[10] учратишимиз мумкин.

Коррупциявий жиноятларнинг аниқ рўйхатини норматив ҳужжатларда келтирилган бўлмасада, коррупциянинг белгиларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Жиний кодексдаги қўйидаги жиноятларни коррупцияга оид жиноятлар икки гуруҳга бўлиш мумкин. булар соф коррупциявий жиноятлар ва коррупция элементлари аралашадиган жиноятлар.

"Молиявий жиноят" ибораси эса, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари учун бегона, деса бўлади. Сабаби қонун ҳужжатларида ушбу иборанинг қўлланганлиги ҳолати ўрганилганда, фақатгина Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 21 апрель қабул қилинган ва 2018 йил 24 майда кучни йўқотган "Молия-иқтисодий, солиқ соҳасидаги жиноятларга, жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашишни кучайтириш чоратadbирлари тўғрисида"ги ПҚ-331-сон Қарорида ушбу атама қўлланилган.

Англо-саксон ҳуқуқий тизимида, хусусан АҚШда Молиявий жиноят деганда мулкка нисбатан содир этилган жиноят тушунилади. Ушбу жиноятлар деярли ҳар доим уни содир қилган шахснинг шахсий манфаати учун амалга оширилади ва объекти бўлган мулкка нисбатан ноқонуний ҳуқуқни вужудга келтиради. Молиявий жиноятлар ҳар хил шаклларда содир бўлиши мумкин. Молиявий сектор дуч келадиган энг кенг тарқалган жиноятлардан бири - бу ноқонуний пулларни легаллаштириш (ювиш), терроризмни молиялаштириш, фирибгарлик, солиқларни тўлашдан бўйин товлаш, растарата, ҳужжатларни қалбакилаштириш, шахсий маълумотларни ўғирлаш ва қалбакилаштириш[11]. Молиявий жиноятларни тергов қилиш учун алоҳида тергов органлари тузилган. Масалан, АҚШ Молия вазирлиги (US Department of the Treasury) таркибида Ички даромадлар хизмати (Internal Revenue Service) айнан молиявий жиноятларнинг айрим турлари бўйича терговни амалга оширади[12].

Назаримизда молиявий жиноятлар иборасининг қонунларимизда қўлланмасликка сабаб аввалдан ишлатиб келинган терминологияга кўра, "Иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар", "Бошқарув тартибига қарши жиноятлар" ва бошқа атамалар мавжудки, улар у ёки бу турдаги молиявий жиноятни ҳам қамраб олган ҳамда қонунчиликда жиноятларни объектига кўра тизимлаштиришда молиявий жиноятларни алоҳида кўрсатишга зарурат сезилмаган.

Ҳозирги илм фан адабиётларида иқтисодий жиноятларнинг алоҳида тури сифатида молиявий жиноятлар ҳам кўрсатилмоқда. Бу туркумдаги жиноятлар тоифасига қандай жиноятлар мансублиги хусусида фикр юритишда молия ҳуқуқи қоидаларига марожаат қилишимизга тўғри келади.

Соҳа адабиётларида "давлат молиясига"- умумдавлат эҳтиёжларини молиялаштириш учун зарур бўлган пул маблағлари жамғармаларини (фондларни) ташкил этиш, тақсимлаш ва улардан фойлаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими, деб таъриф берилган[13]. Молия кенг маънода нафақат давлат молиясидан, балки нодавлат молиялардан ҳам иборат бўлади. Ушбу молиявий муносабатлар учун фондлар ташкил этилади. Қонунларда фондларнинг номлари айрим вазиятларда аниқ баён қилинади: Устав фонд, заҳира фонд. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 3-моддасида бюджет тизими бюджетларига ҳам "Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети, давлат мақсадли жамғармалари бюджетлари ва бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари" деб таъриф берилган. Хулласки, фондларни шакллантириш, тузиш, кўриб чиқиш, қабул қилиш, тасдиқлаш ва ижро этиш, уларнинг шакллантирилишини, тузилишини ҳамда ижросини назорат қилиш, бюджет тизими бюджетларининг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлаш ва тасдиқлаш, шунингдек улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар жараёни тартиботига қарши содир этиладиган жиноятлар молиявий жиноятлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига қуйидаги жиноятлар молиявий жиноятлар ҳисоблани мумкин:

Терроризмни молиялаштириш (ЖК 1553-м.); Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-м.); Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли

қоғозлар ясаш, уларни ўтказиш (176-м.); Чет эл валютасини яшириш (ЖК 178-м.); Сохта тadbиркорлик (ЖК 179-м.); Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш (ЖК1841-м.); Солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш (ЖК 184-м.); Ноқонуний тadbиркорлик фаолияти (ЖК 188-м.); Пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни жалб жтишга доир ноқонуний фаолият (ЖК1881-м.);

Ўз навбатида юқорида кўрсатиб ўтилган ҳам коррупцияга оид жиноятнинг ҳам молиявий жиноятнинг белгиларини ўзида жамлаган жиноятлар молиявий ва коррупцияга оид жиноятлар ҳисобланади. Бу турдаги жиноятларга Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг қуйидаги моддаларида кўрсатилган жиноятлар киради; Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-м.); Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли қоғозлар ясаш, уларни ўтказиш (176-м.); Сохта тadbиркорлик (ЖК 179-м.); Солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш (ЖК 184-м.); Ноқонуний тadbиркорлик фаолияти (ЖК 188-м.); Пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни жалб этишга доир ноқонуний фаолият (ЖК 1881-м.); Ҳокимият ёки мансаб ваколлатини суиистеъмол қилиш (ЖК 205-м.); Ҳокимият ёки мансаб ваколлати доирасидан четга чиқиш (ЖК 206-м.); Пора олиш (ЖК 210-м.); Пора бериш (ЖК 211-м.); Давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 213-м.); Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш (ЖК243-м.)

Фойдаланилган адбиётлар рўйхати:

1. Коленко Е. Институциональные механизмы борьбы с коррупцией в Республике Узбекистан // Материалы международно-практического семинара на тему "Проблемы борьбы с коррупцией: национальный и международный опыт".- Ташкент: Chashma Print, ст.110-118

2. Korruptsiyaga oid huquqbuzarliklar profilaktikasi: O'quv qo'llanma / I. Ismailov, J. S. Muxtorov, S. B. Xo'jaqulov; mas'ul muharrir Y.f.d., prof. Q. R. Abdurasulova. - T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2017. - 5 b.

3. Бабаев А.А. Ўзбекистон Республикаси миллий хавфсизлигини таъминлашда коррупцияга қарши курашнинг аҳамияти ва ҳуқуқий жиҳатлари. - Магистрлик диссертацияси. - Т.: 2009, 85 б.

4. Convention drawn up on the basis of Article K.3 (2) (c) of the Treaty on European Union on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union.

5. Оpubликована в Официальном Журнале (далее - ОЖ) N C 195, 25.06.1997, стр. 2 - 11. (1999 йил 27 январда қабул қилиниб, 2000 йил 1 июлдан кучга кирган)

6. Зуфаров Р.А., Ахраров Б.Ж., Мирзаев У.М. Коррупция. Қонун. Жавобгарлик. Монография // Масъулмуҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х.Рустамбаев. - Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011. - 168 бет.

7. Сборник международных договоров Республики Узбекистан, 2008 г., № 3-4//<https://lex.uz/docs/1461327>

8. Ларичев В.В. Предварительное расследование преступлений в СИМ и Германии: Дис.... канд. юрид. наук.- Москва, 2004. С.21-

9. Li A. O'zbekiston Respublikasining moliya huquqi: Darslik. 2-nashr (qayta ishlangan va to'ldirilgan). -T.: TDYuI, 2006. -7-bet.

ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИ ЎРГАНИШ.

Гулбаданбегим Раҳмонова

Самарқанд вилояти Юридик коллежи 3-босқич

ўқувчиси.

ТЕЛЕФОН:979217215

z.karomat60@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада хотин-қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари ва уни ўрганиш, гендер тенглигига оид масалалар, жамиятда хотин-қизларга қаратилаётган эътибор.

Калит сўзлар: Хотин-қизлар ҳуқуқи, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқ, гендер тенглик.

Бугунги кун юксак ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни талаб этади. Хотин-қизлар салоҳиятидан фойдаланиш, ўз мақсадларини рўёбга чиқариши учун имкониятлар тақдим этиш мамлакатнинг жадал иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий ўсишига ҳамда ривожланишига кўмаклашади.

Давлат ва жамиятнинг нуфузи, тафаккури, маданиятини - белгилайдиган мезонлар кўп. Лекин ҳар қайси миллат ва халқнинг маънавий камолотини ойнадек акс эттирувчи мезон, жамиятнинг хотин-қизларга бўлган муносабатидир.

Юртимизда хотин-қизларнинг давлат ва жамият қурилиши, оиладаги ўрнини мустаҳкамлаш борасида миллий механизм муваффақиятли ишлаб турибди, унда хотин-қизларнинг бандлиги, ижтимоий фойдали меҳнатдаги фаол иштироки белгиланган. Ўзбекистонда аёллар ҳаракатини кучайтириш, ўзбек аёлларининг жамиятда ўз ўрнини белгилаш, Ўзбекистон аёллари иқтидор салоҳияти юксак эканини дунёга кўрсатиш мақсадида ҳукуматимиз қатор муҳим ҳужжатларни расмийлаштирди. Қолаверса, бугун халқаро майдонда ўз ўрнини топиб, дунё сиёсатдонлари томонидан эътироф этилаётган мамлакатимизнинг янги парламентида айнан хотин-қизларнинг ўз ўрни, мавқеи, даражаси бўлиши ҳам табиий.

Ҳақиқатан ҳам Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг "Аёлларнинг жамиятдаги мавқеи ва ролини кўтариш давлатчилигимизнинг устувор ва асосий йўналишларидан биридир", - деган сўзларининг ўзи ҳам юртимизда аёллар масаласи нақадар муҳимлигидан далолат беради.

Хусусан, Ўзбекистон Републикаси Президентининг 2018 йил 2 февралдаги "Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5325 сон Фармонига мувофиқ мамлакатимизда хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий ва социал фаоллигини ошириш, уларнинг турли соҳа ва тармоқларда ўз қобилият ва имкониятларини рўёбга чиқариши учун шарт-шароит яратиш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига сўзсиз риоя қилинишини таъминлаш, оналик ва болаликни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, шунингдек, оила институтини мустаҳкамлаш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Шунингдек, "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 17 августда қабул қилинган, сенат томонидан 2019 йил 23 августда маъқулланган Ўзбекистон Республикасининг 562-сонли Қонуни ўз навбатида мустақил Ўзбекистонимизда аёллар масаласи, ҳуқуқи, манфаатлари кафолатланганлиги, уларнинг меҳнат

қилиши, оила ва жамиятда ўз ўрни топиши учун барча имкониятлар яратилганлигини янада тасдиқлайди.

Миллий давлатчилигимиз ривожда Амир Темур ҳукумронлиги даври алоҳида аҳамият касб этади. Негаки, Соҳибқирон Амир Темур салтанатида хотин-қизларга бўлган муносабат давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, уларга нисбатан гайриқонуний хатти-ҳаракатда бўлган ҳар қандай шахсга нисбатан қаттиқ жазо чоралари кўрилганлиги "Темур тузуклари"да ҳам қайд этилган.

Амир Темур ва Бобурлар зукко, нозиктааб, юксак дид, оқила, фаросат соҳибалари ўз даврининг ижтимоий-сиёсий ҳаётини ақл-идрок билан муҳокама эта оладиган аёллари ва қизларини ўта қадрлаганлар.

Амиркалик тадқиқочи Дэвид Майерс жинс, генлар ва маданият масалаларини ўрганган бўлиб гендерни - эркаклик ва аёллик хусусиятларини тавсифловчи тушунча сифатида қўллаган. Хотин-қизларни эркакларга нисбатан анчагинга масалаларда устунликка эга эканликларини ҳам алоҳида таъкидлаган.

Инсон ҳаёти оиладан бошланади. Ҳаётга бўлган барча қарашларимиз оила бағрида шаклланади. Оила муҳаббат, ҳурмат, бирдамлик ва меҳрибонлик манбаи. Айнан шу қадриятларга ҳар бир ривожланган жамият суянади. Мустаҳкам давлатларнинг асоси ҳам, халқнинг фаровонлиги ҳам оилалар тотувлиги туфайлидир.

Қайси оилада аёл - она маънавияти юксак бўлса, шу оилада аҳиллик, самимийлик муҳити ҳукм суради, фарзандлар эса маънавий жиҳатдан етук инсонлар сифатида вояга етадилар, маънавиятли она ўз фарзандида одоб, инсонийлик, меҳрибонлик, ҳамжиҳатлик, дўстлик каби маънавий-ахлоқий фазилатларни тарбиялай олади, фарзандларига кун тартибини тўғри ташкил этишга ўргатади, бола фаолиятини талаб даражасида назорат қилади. Оилада маънавий озқани етарли даражада олган инсон келажакда ўзининг бахти ва камолоти йўлида адашмайди, ёт гоёларга эргашмайди, ўз оиласи ва Ватанининг шаънини ҳимоя қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 7 март куни Халқаро хотин-қизлар кунига бағишлаб ўтказилган тантанали маросимдаги нутқида "қизларимиз - бизнинг келажакимиз, миллатимиз генофондини асрайдиган, муносиб давом эттирадиган инсонлардир ва уларни жисмоний ҳамда маънавий баркамол этиб тарбиялаш - эзгу бурчимиз", - деган фикрлари мамлакатимизда хотин-қизларга бўлган оқилона муносабатнинг яққол тасдиғидир.

Шунингдек, юртбошимизнинг "Ёшларга оид Давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида"ги Фармонида ҳам ёшларни ҳар томонлама уйғун, билимли ва ахлоқли, миллий қадриятлар ҳамда она Ватанга содиқ фарзандлар сифатида тарбиялаш вазифаси белгиланган бўлиб, айниқса, миллат давомчилари бўлган кизларни маърифатли, оналик мақомига муносиб этиб вояга етказишга алоҳида эътибор қаратилган.

Мамлакатимизда яратилаётган бундай имкониятлар туфайли 4 минг 300 га яқин йигит-қизларимизга банклар томонидан 216 миллиард сўм имтиёзли кредитлар берилди, 184 минг 300 дан зиёд тенгдошларимиз иш билан таъминланди.

Ўтган бир йил мобайнида ўғил-қизлардан 266 нафари республика, 80 нафари халқаро фан олимпиадалари ғолиблари бўлди, спортчиларимиздан 12 нафари жаҳон, 93 нафари Осиё чемпионатларида, 150 нафардан зиёди халқаро мусобақаларда юксак шоҳсупаларга кўтарилди.

Ҳаётни кузатар эканмиз, инсоннинг жисмоний, интеллектуал ва маънавий жиҳатдан баркамол бўлишини жамиятда ижобий муносабат билан қабул қилинади. Бундай инсонларни ақлий, ахлоқий билимларни пухта эгаллаган, ҳар нарсага

қодир, юзидан нур балқийдиган, тилидан бол томадиган хушфеъл инсонлар, деб ҳам таърифланади. Абдулла Авлоний ўзининг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" асарида ана шундай инсонлар ҳақида бундай дейди: "Яхши фазилатларни ўзига касб қилиб олган инсонлар яхши инсонлар дейилур". Авлоний яхши инсонлар деганда одамларга яхшилик қила оладиган, камтар, сахий, меҳнаткаш, меҳр-шафқатли,

билимдон, ўзгалар учун қайғурадиган, мард инсонларни

кўзда тутса, "Ёмон инсонлар деб, ёмонлик фазилатлари яхши фазилатларидан устун турадиган инсонларга айтилади", - дейди.

Авлоний кишиларни ўзида яхши фазилатларни тўплаган, эл назарига тушган, яхшиликка интилувчи, ўзини тарбиялаб боришга ўрганган инсон бўлишга ундайди.

Аввало бола тарбияси, хусусан, қиз боланинг тарбия жараёнида ҳуқуқлари камситилмаслиги мақсадга мувофиқ. Зеро, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи васаллам шундай дейдилар: "Фарзандларингизни ҳурмат қилинг ва уларни яхши хулқ билан хулқлантиринг".

Халқимиз аёлларни эъзозлайдиган эл. Аёл оладиган барча эъзознинг ярми аёллиги учун бўлса, ярми оналиги - ўзи қолдирадига табаррук "из" учундир. Халқимизда яна "Гул ўсса - ернинг кўрки, қиз ўсса - элнинг кўрки" деган мақол бор. Мақол қизларнинг нафосатга қиёс қилиниши билангина эмас, миллатнинг келажаги кўп жиҳатдан уларга боғлиқлиги билан пурхикматдир, шунинг учун ҳам қизлар тарбиясига элимизда алоҳида аҳамият берилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. "Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз". - Тошкент: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

2.Файзиев Т. Темурий –маликалар. - Т.:Ўзбекистон, 2012 йил, 18-бет.

3. www. Ziyonet. Uz. Фуқаролик жамияти.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 7 март куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро хотин-қизлар кунига бағишлаб ўтказилган тантанали маросимдаги нутқи//Халқ сўзи, 2019 йил 8 март.

5.А.Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. - Т.: 1996. 41-бет.

ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР ДОИРАСИДА ОЗИҚ ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ (БМТ ВА ФАО МИСОЛИДА).

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети
"Халқаро ҳуқуқ ва давлат ҳуқуқий фанлар"
кафедраси ўқитувчиси Азиза Ходжаева.
+998977559028

Аннотация: Ушбу мақолада БМТ ва ФАО (Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти)нинг умумий тавсиялари, муҳим хусусиятлари, муайян халқаро стандартларга мувофиқлиги, ҳамда халқаро миқёсдаги қашоқлик ва очликка қарши кураш ва Ўзбекистонда озиқ овқат хавфсизлиги масалалари бўйича.

Калит сўзлар: БМТ, ФАО, озиқ-овқат хавфсизлиги, балиқ овлаш, денгиз маҳсулотлари, ўрмон хўжалиги ва ўрмон маҳсулотларининг асосий турлари.

Глобал миқёсда озиқ-овқат хавфсизлиги жуда кўп хусусиятли ва энг мураккаб муаммо мақомини олади. Маҳсулотнинг етарли миқдори ва сифатини таъминлаш унинг аспектларидан биридир. Ушбу оғир вазифа ФАО нинг асосий вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади ва бу оддий вазифа эмас:

2020 йилга келиб жаҳон аҳолисининг сони 7,6 миллиард кишига этади, бу 90-йилларнинг ўрталарига нисбатан аҳоли сонининг 31 фоизга ошиши демакдир. Ривожланаётган мамлакатларда маълум бир вақт ичида аҳоли сонининг тахминан 98 фоизини ташкил этади. Бундан ташқари, 1995 йилдан 2020 йилгача ривожланаётган мамлакатлар шаҳар аҳолисининг сони икки баробарга ошиб, 3,4 миллиардни ташкил этади.

Бутун дунё аҳолисининг бундай ўсиши ва айниқса, шаҳарларда озиқ-овқат хавфсизлиги соҳасида халқаро ҳамжамият учун жиддий муаммоларни келтириб чиқармоқда. Ўсиб бораётган аҳолининг эҳтиёжларини қондириш учун озиқ-овқатнинг мавжудлигини ошириш учун фермерлик ва чорвачиликни жадаллаштириш, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш ва тарқатиш тизимларининг самарадорлигини ошириш, шунингдек, янги технологияларни жорий этиш зарурлигини тақазо этади.

Ер юзиде аҳолининг ўсиб бориши билан қашшоқлик ва очлик даражаси ҳам юқорига қараб ўзгариб бормоқда.

БМТ ҳисоб-китобларига кўра дунё аҳолисининг сони 2025 йилгача 83 млрдга етиши кутилаётган бир пайтда яқин 30 йил ичида озиқ-овқат ишлаб чиқариш соҳасини 75 фоизга оширишга тўғри келади. БМТ тўйиб овқатланмаслик, хусусан, очлик, табиий офатлар каби нафақат озиқ-овқат етишмаслигидан, балки ана шу ҳолатни бошдан кечираётган аҳолининг қашшоқлиги туфайли ҳам юзага келиши мумкинлигини очиқ-ойдин баён этади. Гарчи очликни камайтиришнинг энг самарали усули иқтисодий-ижтимоий тараққиёт ҳисоблансада, БМТнинг очликка қарши кураш олиб боровчи кўпгина муассасаларининг аҳолининг ночор қатламлари, айниқса, қишлоқ жойларида марказдан узоқ аҳоли пунктларида истиқомат қилувчилар учун бирламчи озиқ-овқат маҳсулотларини етказиб беришга кўмаклашувчи муҳим ижтимоий дастурлари мавжуд. Ҳамма учун озиқ-овқат мўл-кўлчилиги ҳар доим уларнинг фаол ва соғлом ҳаёт тарзи учун зарур бўлганлиги боис Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг озиқ-овқат ҳамда қишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО) ташкил этилгандан бошлаб қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб, овқатланишни яхшилаш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун курашиб келмоқда. ФАОнинг преамбуласида

Ташкилотни ташкил этиш мақсадларини белгилайди. Ундаги аъзо давлатлар "умумий фаровонлик" га эришиш учун мустақил ва коллектив чора-тадбирларни амалга оширишда қуйдаги мақсадларни: "Озиқ-овқат сифати ва одамлар турмуш даражасини оширишни", "барча озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва тарқатиш самарадорлигини ошириш" ҳамда "қишлоқ аҳолисининг аҳволини яхшилаш" кўзлайди. ФАОнинг юқорида келтирилган мақсади, жаҳон иқтисодиётининг ўсишига ёрдам бериш ва инсоният турмуш даражасини яхшилаш ва очликка барҳам беришга қаратилган.

ФАО фаолиятининг асосий йўналиши қишлоқ хўжалигига тааллуқли бўлгани билан, Уставнинг 1-моддасида: ФАОнинг маъноси, "қишлоқ хўжалиги" тушунчаси ҳисобланиб, ва шу билан бирга унинг ҳосилалари "балиқ овлаш", "денгиз маҳсулотлари", "ўрмон хўжалиги" ва "ўрмон маҳсулотларининг асосий турлари" ташкил этади.

Дастур озиқ овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтиришга, қишлоқ хўжалиги соҳаси билан шуғулланадиган (фермерлар, пудратчилар, деҳқонлар) оилалар турмуш шароитини яхшилашга қаратилган. Бунинг учун эса аъзо давлатлар ҳукуматлари бажариши лозим бўлган қуйдаги етти та масала ўртага қўйилади:

-Озиқ овқат хавфсизлигига қўмаклашувчи иқтисодий ва ижтимоий тараққиётга эришиш учун умумий шароитларни таъминлаш;

-камбағалликка қарши кураш ва аҳолининг бирламчи эҳтиёжларини кафолатлаш; -озиқ овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни барқарор тарзда кенгайтириш;

-озиқ овқат хавфсизлиги муаммоларини ҳал этишда савдонинг ҳиссасини ошириш бўйича зарур чора-тадбирлар кўриш;

-ҳаракат режалари ва мониторинг ўтказишда давлатлараро ҳамкорлик қилиш.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисида сўзлаган нутқида "Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масалалари, ҳеч шубҳасиз, биз учун энг муҳим вазифалардан бири бўлиб қолади. Энг аввало, агросаноат комплекси ва унинг локомотиви, яъни ҳаракатга келтирувчи кучи бўлган кўп тармоқли фермер хўжалиklarини изчил ривожлантиришга катта эътибор қаратилади", - деб таъкидлаган. Президент томонидан келгусидаги стратегик муҳим вазифа сифатида экин майдонлари ва экинлар таркибини оптималлаштириш, илғор агротехнологияларни жорий этиш ва ҳосилдорликни ошириш, мева-сабзавот ва узум етиштиришни кўпайтириш белгиланган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармони билан тасдиқланган "2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси"га мувофиқ Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш ҳамда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш борасида:

- таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, аҳоли сонининг кескин суръатда ўсиб бориши, давлатларнинг қишлоқ хўжалигига кам даражада эътибор бериши, ишлаб чиқариш қувватининг пастлиги ҳамда маҳсулот тақсимотининг тенг эмаслиги бу борада янги-янги муаммолар келтириб чиқармоқда. Бу эса ФАОнинг фаолияти таъсирини янада ошириш, янги ва аниқ лойиҳалар устида ишлашини тақозо

ЭТМОҚДА.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармони.

2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси.

3. Отдел народонаселения ООН. 1998. World Population Prospects: The 1996 Revision. Нью-Йорк

5. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения./ Под ред. Л.Н. Красавиной. Изд. второе, переработанное и дополненное. М., "Финансы и статистика", 2001. С. 7-30

6. Сборник базовых документов: Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенный Наций. Тома I и II. Издание 2017 г.

ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ИШ ЮРИТУВНИ СОДДАЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАДРИЖИЙ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ.

Бекзод Ражабов

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси магистранти

+998 (99) 012 91 97

bekzod-rajabov91@mail.ru

Аннотация: Мақолада мамлакатимизда жиноят ишларини соддалаштирилган тартибда кўриб чиқишнинг тарихий ривожланиш босқичлари ўрганиб таҳлил қилинган, соддалаштирилган шаклдаги айрим иш юритув турлари бўйича янги таҳрирда қабул қилиниши режалаштирилган жиноят процессуал кодексига таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Жиноят ишлари бўйича соддалаштирилган тартибда иш юритув, хусусий айблов, жиноят процессида протокол (баённома) тартибда иш юритиши.

Мамлакатимизда суд-ҳуқуқ ислоҳотлари босқичма-босқич тадрижий жиҳатдан ривожланиши, жиноят ишлари юритувига доир нормаларда ҳам соддалаштирилган тартибнинг турли даврларда турлича бўлганлигига тарих гувоҳлик беради.

Тарихдан маълумки, Республикамиз ҳудудида мавжуд бўлган қадимги давлатларда жиноят ва жазо тизими эрамининг VII-VIII асрига қадар одат ҳуқуқи[1] ҳамда зардушдийлик динининг асосий манбааси бўлган "Авесто" асосида тартибга солинган[2].

VIII асрдан - XIX асрнинг сўнгигига қадар, мамлакатимиз ҳудудидаги давлат тузилмаларида, жиноят ва жазо тизими одат нормалари билан биргаликда шариат нормалари билан ҳам тартибга солинган[3].

Жиноят-процессуал қонунларида жиноят иши юритуви мураккабланишини (дастлабки терговда ҳимоя ҳуқуқининг чекланиши жиҳатдан олганда) ёки маълум бир даврга келиб уни соддалаштирилгани ҳам тарихий жараёнларнинг тадрижий ривожланиш босқичи билан бевосита боғлиқ.

Жиноят ишлари бўйича иш юритувга оид нормаларда соддалаштириш жараёнининг ривожланиш босқичларини тушуниш учун, Ўзбекистонда жиноят-процессуал қонун ҳужжатларининг ривожланиш тарихига назар солиш орқали тадқиқ этамиз.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган Жиноят процессуал кодекслари қабул қилинган тарихий саналари қуйидагича бўлган:

1922 йилги РСФСРнинг биринчи жиноят процессуал кодекси 1922 йил

4 июнда қабул қилинган (6-бўлим, 32-боб, 481-модда) Туркистон АССР ҳудудида ҳам амалда бўлган.

1926 йилги, Ўзбекистоннинг биринчи ЖПК 1926 йил 16 июнда қабул қилинган (6 бўлим, 32-боб, 455-модда) ва у 1 июлдан кучга кирган. Шу пайтдан эътиборан РСФСР, Бухоро ва Хоразм халқ Республикалари ЖПКлари ўз кучини йўқотган.

1929 йилги, Ўзбекистоннинг иккинчи ЖПК 1929 йил 29 июнда қабул қилиниб, (18-боб, 175-модда), шу йилнинг 1 августидан юридик кучга кирган.

1959 йилги, Ўзбекистоннинг учинчи ЖПК Олий Советнинг 5-чақириқ,

2 сессиясида 1959 йил 21 майда қабул қилиниб, (8-бўлим, 29-боб, 378-модда) 1960 йил 1 январдан юридик кучга кирган[4].

Суд соҳасида юз берган ўзгаришларнинг муҳим босқичини Марказий Осиё ҳудуди устидан советлар тузумининг ўрнатилиши даври ташкил қилади.

Бу давр эса халқимиз тарихидан ўта мураккаб зиддиятли жараёнлар даври сифатида ўрин олган.

Туркистон Республикаси РСФСР таркибига кирган бўлиб, РСФСРда амалда бўлган қонунлар ўлкамиз ҳудудидаги судлов амалиётига жорий этилган эди.

1922 йилги РСФСРнинг биринчи жиноят - процессуал кодексининг муҳим жиҳати шунда эдики, илк бор судлов тизими ҳамда уни юритишда иштирок этувчи субъектлар ўртасида вужудга келадиган процессуал муносабатлар муайян бир тизимга солинган эди.

Бироқ, ушбу кодекснинг мавжуд бўлишигача, турли процессуал тартиб таомиллар, турли хилдаги процессуал кафолатлар масаласи турлича ҳал қилинган.

Лекин, РСФСРнинг ЖПКсига ижобий хислат: (Nulla poena sine lege) қонун билан белгиланмаган бўлса, бундай ҳаракат на жиноят на шундай ҳаракатни содир қилган шахсни жазолаш мумкин.

РСФСР ЖПКда жиноят қонунчилигини қиёслаш асосида қўллаш ва дастлабки терговда ҳимоячининг иштироки чекланлаш каби салбий томонлар ўз аксини топган.

Шунингдек, қайд этилган ЖПКда муайян жинойий қилмишлар, хусусан ижтимоий хавфи унча юқори бўлмаган ва кам аҳамиятли жиноят ишлари соддалаштирилган тартибда муҳокама қилинган.

Аmmo соддалаштирилган тартибда муҳокама қилинадиган жиноят ишлари бўйича айблананаётган шахсга жиноят процессуал қонунда процессуал кафолатлар берилмаган[5].

Мамлакатимиз жиноят судлов соҳасида биринчи миллий жиноят-процессуал муносабатларни тартибга солган ёзма ҳуқуқий ҳужжат сифатида 1926 йил 16 июнда қабул қилинган Ўзбекистон СССР Жиноят-процессуал кодексининг 2-бўлими Суд олди юритуви деб номланган бўлиб, ушбу босқичда иш юритувга оид масалалар тартибга солинган.

Ушбу кодексда, суд олди иш юритувнинг икки босқичи:

1. Суриштирув (8-боб)
2. Дастлабки тергов (9-боб) қисмлари мавжуд бўлган.

Суриштирув - 1 йилгача бўлган муддатда озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши назарда тутилган жиноят ишлари бўйича юритилиши назарда тутилган.

1926 йилги Ўзбекистон ССР Жиноят процессуал кодексининг

106-моддасига кўра, Дастлабки тергов, округ ёки ҳарбий трибуналлар судловига таалуқли жиноят ишлари юзасидангина юритилиб, бошқа жиноятлар бўйича дастлабки тергов фақат халқ судининг қарори ёхуд прокурорнинг таклифи билан юритилиши белгиланган.

1926 йилдаги жиноят процессуал кодексининг яна бир хусусияти, "тезлаштирилган дастлабки тергов" юритувининг мавжудлигидир.

Яъни кодекснинг 108-моддасига биноан, "Агар терговчига келиб тушган материаллар иш ҳолатини тўлиқ ойдинлаштиради деб ҳисобланса, тергов тўлиқ ўтказилмасдан, айбланувчи сўроқ қилиниб, унга айблов эълон қилинади. Жиноят иши бўйича айблов хулосаси тузилиши мумкин"лиги белгиланган.

Жиноят ишини судда муҳокама қилиш босқичлари 2 га ажратилиб, биринчи босқич, суд терговига тайёргарлик кўриш тарафларнинг гувоҳ ва экспертларнинг суд муҳокамасида ҳозир бўлганлигини аниқлаш, очиқда бўлган судланувчига нисбатан қамоққа олиш эҳтиёт чорасини қўллаш, суд таркибини эълон қилиш, тарафларда раддиялари бор йўқлигини аниқлаш ва суд муҳокамасини ўтказиш учун зарур бўлган процессуал масалалар ҳал қилинган ва суд муҳокамаси

иштирокчиларига халқ маслаҳатчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўлиқ тушунтирилиши киритилган.

Иккинчи босқич, суд тергови бўлиб (айблов хулосасини агар ишда айбловчи сифатида жабрланувчи иштирок этаётган бўлса, унинг аризаси ёхуд дастлабки тергов юритилиши шарт бўлмаган ишлар бўйича прокурорнинг судга бериш тўғрисидаги қарорини (275-моддаси) эълон қилиш билан бошланган.)

Ўзбекистон ССР ЖПКнинг 278-моддасида, соддалаштирилган тартибини назарда тутувчи жиноят ишини судда кўриш бўйича қоидалар ўрнатилган.

Хусусан, Айбловга судланувчининг муносабатини аниқлаш муҳим процессуал масала ҳисобланиб, "агар айбланувчи айблов хулосасида қайд этилган ҳолатлар билан тўлиқ келишса", суд унинг кўрсатувларини эшитиш билан чекланиб, суд тергови ўтказилмасдан тарафлар музокарасига ўтилган. Бунда албатта айбланувчи прокурорнинг айблов хулосасида қайд этилган ҳолатлар билан келишувининг мавжуд бўлиши унинг муҳим белгиси саналган.

1926 йилдаги Ўзбекистон ССР ЖПКнинг таркибий тузулишида иш юритувнинг 3 тури ажратилган:

Биринчи тури: Умумий иш юритуви;

Иккинчи тури: Алоҳида иш юритуви;

Учинчи тури: Махсус (соддалаштирилган) иш юритуви.

Ўзбекистон ССРнинг 1929 йилгидаги ЖПКси жиноят процессуал муносабатларни "соддалаштириш" йўналишида ислоҳ қилинган. Ушбу кодекснинг 175-моддаси бўлган холос. У 1926 йилдаги кодексдан фарқли ўлароқ, нафақат сон жиҳатдан балки, мазмун жиҳатдан ҳам қисқарган.

1929 йилдаги ЖПКда суриштирув ҳамда дастлабки тергов муддатлари аниқ белгиланиб, суриштирув муддати 1 ой қилиб белгиланган бўлса, дастлабки тергов ҳаракатларининг муддатлари 2 ой қилиб белгиланган.

Бундан ташқари, суриштирув ҳамда тергов устидан назаоратни таъминловчи прокурор томонидан тергов муддатлари иерархик тарзда узайтирилиши каби нормалар мавжуд бўлган.

1929 йилдаги ЖПК суднинг фаолияти билан боғлиқ бўлиб, процессуал ваколатларни ҳам бир қадар соддалаштириб, унинг мантиқий узвийлигини кучайтирди.

Ақли норасо шахсларнинг жинойий ҳаракатлари бўйича тиббий йўсиндаги мажбурлов чорасини қўллаш ҳақида ишларнинг алоҳида юритув тартиби жорий қилинган.

Жиноят процессуал нормаларни соддалаштириш, айрим ҳолларда бир-бирига мазмунан мос бўлмаган процессуал масалаларни бирлаштириш усулида амалга оширилган.

Масалан, жиноят иши кўзгатиш масаласи судловга тегишлилик масаласи билан (1-боб) бирилаштирилганлигини фикримизнинг далилидир.

Эҳтиёт чораларининг турлари ҳам бир мунча қисқартирилиб, ҳеч қаерга кетмаслик, кафилик ва қамоқда сақлаш турлари қолдирилган.

Суд муҳокамаси босқичида процессуал қоидалар қисқартирилган. "Айблов хулосасини ўқиб эшиттириш" ўрнига "судланувчига айблов мазмунини тушунтириш" билан ўзгартирилган.

1929 йилги ЖПК нафақат процессуал тартибларни "соддалаштириш", "қисқартириш"да намоён бўлди, энг асосийси қатағон қилишнинг катта қуролига айланганлиги тарихнинг ўзи исбойлади.

Ушбу кодекс ўрнини тўртинчи, янги 1959 йил 21 майда Ўзбекистон ССР Жиноят-процессуал кодексини тасдиқлаш тўғрисида қонун эгаллаган.

1959 йилги ЖПКда гумон қилинувчи жиноят процессининг иштирокчилари доирасида киритилмаган ва унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланмаган.

Фақатгина айбланувчи ва судланувчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кодекс нормаларида ифодаланган.

Айбланувчи ва судланувчининг ҳимоя ҳуқуқлари амалда кафолатланган.

Суднинг сиртдан ҳукм чиқариши, айблов хулосасини тузиб таништириши фаолияти тугатилган.

1929 йилдаги кодексдан фарқли ўлароқ, 1959 йилдаги кодексда суд муҳокамасида судланувчининг иштирокининг шартлиги каби қоида киритилган.

1959 йилдаги кодексда жиноят судлов ишларини юритишнинг янги шакллари вужудга келган.

Тиббиёт характеридаги мажбурий чораларни қўллаш, жабрланувчининг шикоят билан қўзғатиладиган жиноят ишларини юритиш (хусусий айбловни юритиш), хулиганлик (безорилик) ва давлат ва жамоат мулкани оз миқдорда талон-торож қилганлик тўғрисида ишларни юритиш (протокол шаклда айбловни юритиш), жиний жавобгарликдан озод қилинган шахсларга мажбурий жазо чорасини қўллаш ишларини юритиш каби иш юритишнинг шундай турлари бўлган.

Шулардан "протокол шаклда айбловни юритиш" институти иш юритувни "содалаштирилган" тартибига яқин бўлган институт ҳисобланади.

Протокол шаклда айблов юритиш (Материалларни судгача тайёрлашнинг протокол шакли) - майда жиноятларга тааллуқли ҳуқуқий иш юритишнинг шакли ҳисобланган.

Ушбу шакл жавобгарликка тортилган шахсларнинг шахси ҳақидаги барча маълумотларни тўлиқ, холисона ва ҳар томонлама текшириш мақсадида жиноятни тез ҳал қилиш имконини берган.

Материалларни судгача тайёрлашнинг протокол шаклининг моҳияти шундан иборат бўлганки, бундай тайёргарлик жиноят ишини қўзғатмасдан, тергов ҳаракатларини ўтказмасдан (ҳодиса жойини кўздан кечиришдан ташқари) амалга оширилади.

Фуқаровий даъвогар, фуқаровий судланувчи ва жабрланувчи сифатида эътироф этиш тўғрисида қарор қабул қилинмайди.

Фақат ҳуқуқбузар тайёр иш юритувчи материаллари билан танишади. Судгача иш юритиш натижалари материалларни судда кўриб чиқиш учун асос бўлган протоколда тузилади.

Материалларни судгача тайёрлаш ўн кунлик муддат билан чекланиб, муддат умуман узайтирилмаган.

Барча тўпланган материаллар протоколга илова қилиниб ва суд мажлисига чақирилиши лозим бўлган шахслар рўйхати тузилган. Протоколда судгача тайёргарликнинг протокол шакли кўриб чиқиш учун юборилган суднинг номи кўрсатилган. Судланувчи барча материаллар билан танишиб чиққанидан сўнг, барча ҳужжатлар тасдиқланиши учун прокурорга тақдим этилган.

Прокурор қабул қилган материаллар асосида қуйидаги ўзининг қарорини қабул қилган. материалларни судга юборишга рухсат бериш (1);

дастлабки тергов мажбурий бўлган жиноят тўғрисидаги маълумотлар мавжуд бўлганда жиноят ишини қўзғатиш, қўзғатилган ишни терговчига ёки суриштирув органига юбориш (2); жиноят ишини қўзғатиш учун асос бўлмаган тақдирда, шунингдек иш юритишдан ташқари ҳолатлар мавжуд бўлганда жиноят ишини қўзғатишни рад этиш ҳақида қарор қабул қилиш (3).

Прокурор томонидан протокол тасдиқланганидан сўнг, материал суриштирув

органининг раҳбари ёки протоколга руҳсат берган прокурорнинг шахсан ўзи томонидан материаллар судга юборилган.

Суд жараёни жиноят-процессуал кодексининг - умумий қоидаларига мувофиқ, судгача иш юритишнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда олиб борилган. Суд терговини бошлаб, суд бундай ҳолларда тузиладиган айблов хулосасини эмас, балки суриштирув органи раҳбари томонидан тасдиқланган протоколни эълон қилган.

Судда протокол шаклдаги иш юритиш муддатини тамомлаш протоколга илова қилинган материаллар билан келиб тушган пайтдан эътиборан - ўн тўрт кундан ортиқ бўлмаган вақт давомида кўриб чиқилган.

Айни вақтда иш юритувнинг протокол тартиби Россия Федерацияси, Қозоғистон Республикаларининг жиноят процессуал қонунчилиги тизимида мавжуд[6].

Мамлакатимизда протокол тартибда иш юритиш борасида ҳуқуқшунос олим Ж.Т.Қурбонов ўзининг қуйидаги қарашларини маълум қилган.

Хусусан, ишларни протокол шаклида юритиш жиноят процессининг мақсадларига эришишга хизмат қилиб, унинг барча принципларига амал қилган ҳолда жиноят процессининг куч ва воситаларини нафақат ортиқча сарфлашлардан сақлайди, балки унинг вазифаларини аниқ бажаришга ҳам асос бўлиб хизмат қилади[7].

Бу борадаги жиноят ишлари бўйича милиция ва бошқа суриштирув органлари, кўпи билан беш кунлик муддат ичида содир этилган жиноятнинг ҳолатини ва ҳуқуқни бузган шахснинг кимлигини аниқлашлари лозим бўлган.

Протокол шаклда иш юритишнинг соддалаштирилганлиги унда амалга ошириладиган процессуал ҳаракатларнинг тартиби билан боғлиқ бўлиб, оддий шаклда иш юритиш тартибидан фарқли жиҳати - унда исбот қилиниши зарур бўлган масалалар ҳамда жиноят ишига жалб қилинган шахслар доираси бир мунча чекланган.

Жумладан, Ўзбекистон ССР ЖПК 380-моддасига мувофиқ, жиноят иши бўйича ҳуқуқни бузувчидан, жабрланувчи ва воқеа шоҳидларидан изоҳлар олиниши, ҳуқуқни бузувчининг илгари судланганлиги ҳақида маълумот олиниши, унинг иш ёки ўқиш жойидан тавсифнома ва ишни судда кўриб чиқиш учун аҳамиятли бўлган бошқа маълумотлар тўпланиши зарур.

Шундан сўнг, ҳуқуқни бузувчи ушланганлиги, унинг ким эканлиги аниқланганлиги ва содир этилган жиноятнинг ҳолатлари ҳақида протокол тузилиб, протокол суриштирув органининг бошлиғи томонидан имзоланиб, прокурорнинг санкциясидан сўнг судга юборилади. (ЖПКнинг 380-моддаси

2-қисми).

Мазкур қоидалар ишларни протокол шаклида суд олди босқичида юритишнинг энг соддалашган тартиби ҳисобланиб, унга кўра ҳуқуқни бузган шахс беш кун муддат ичида судга тақдим этилиши мумкин бўлган.

Яна Ж.Т.Қурбоновнинг фикрига мурожаат қиладиган бўлсак, "жиноят процессининг содда ва бир мунча тезкорликка асосланган ишларни протокол шаклда юритиш" қуйидаги мезонларга асосланади: а) содир этилган жиноятнинг ижтимоий жиҳатдан унча хавfli эмаслиги; б) жиноятнинг шоҳидлар кўз ўнгида содир этилганлиги; в) жиноятнинг содир этиш ҳолатлари ҳамда уни содир этган шахснинг ва айблилигига оид фактик маълумотларни тўплаш мураккаблик касб этмаслиги; г) тергов ҳаракатларини амалга ошириш ва процессуал мажбурлов чораларини қўллаш заруриятининг йўқлиги;

д) жиноят содир этилгандан кейин жиноят ҳолатларини тезкорлик билан аниқлаш ва қонун билан белгиланган қисқа муддатларда уни тасдиқлаш

имконининг мавжудлиги; е) ишни соддалашган процессуал шаклда кўриб чиқиш борасида ҳуқуқбузарнинг эътирози йўқлиги[8].

Бу тоифадаги ишларнинг суд муҳокамаси ҳам соддалаштирилган тарзда кечиб, ЖПКнинг 385-моддаси 1-қисмига кўра, ушбу тоифадаги судлов юритувида иш судга келиб тушган вақтдан бошлаб кўпи билан беш кун муддат ичида кўриб чиқилиши керак. Суриштирув ва дастлабки тергов олиб борилган безорилик тўғрисидаги ишларни суд иш судга келган пайдан бошлаб кўпи билан ўн кун муддат ичида кўриб чиқади (385-моддаси 2-қисми).

1991 йил 31 август куни Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигини қўлга киритганидан сўнг янги Жиноят процессуал кодексини қабул қилишга эҳтиёж сезилди.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги ЖПК Олий Кенгашнинг Жиноят-процессуал кодексини амалга киритиш тартиби тўғрисидаги қарори билан 1994 йил 22 сентябрь куни қабул қилиниб, 1995 йил 1 апрель санасидан юридик кучга эга кирди.

Амалдаги Жиноят - процессуал қонунчилигимизда жиноят ишларини юритишни соддалаштиришга оид нормалар мавжуд бўлиб, улар ҳам жиноят ишини тезкор суръатларда юритиш имконини туғдирди, ортиқча вақт сарф қилмасдан ишни ҳал этишга, жиноят ишини юритишга масъул бўлган шахсларнинг ўз вазифаларини суиcътемом қилишини олдини олишга қаратилди.

Биргина мисол сифатида, жиний жазоларни лебераллаштирилиши муносабати билан жиноят процессуал қонунчилигига ярашув институтининг жорий этилиши фикримизнинг исботидир.

Ярашув институти жиний жавобгарликдан озод қилиш тури сифатида шахснинг айбдорлиги масаласини ҳал этмай туриб, жиноят ишларини тугатиш учун асос бўлади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 84-моддаси яъни айблилик масалани ҳал этмай туриб, жиноят ишини тугатишнинг барча асосларини жиноят судлов ишларини соддалаштирилган тартибда кўриб чиқишга мансуб бўлган нормалар сирасига киритишимиз мумкин.

Шу каби, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги "Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги қонуни[9] билан ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган ва унча оғир бўлмаган жиноятлар бўйича (85 та жиноятлар) жиноят процессида ишларни судга қадар ва суд иш юритувини соддалаштириш мақсадида, жиноят процессида иш юритишнинг янги "Терговга қадар текширув" ва "Суриштирув" институтлари алоҳида-алоҳида ажратилиб, суриштирувга тергов қилиш ваколатлари берилди.

Ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган жиноятларни судга қадар ва судда юритишнинг соддалаштирилган тартиби белгиланди.

Хусусан, суриштирув тарзидаги тергов - бир ойгача муддатда ўтказилиши ва жиноят иши қўзғатган суриштирув органи жиноят ишини айблов далолатномаси билан бирга прокурорга юбориши ҳамда кейинчалик тасдиқлаш ва судга тақдим этиш билан тугатилиши жорий этилди.

Ушбу ислохотнинг жорий этилганлиги бир мунча жиноят процессининг соддалашганига имкон берди ва бу борада мамлакатимиздаги сўнги

3 йилдаги ислохотларнинг дебочаси бўли десак муболаға бўлмайди.

Ушбу ислохот билан суриштирув тарзидаги айрим тергов ҳаракатларини ўтказиш моддаларини яна бир карра соддалаштиришни назарада тутиб, айрим суриштирув

терговдаги моддалар терговга қадар текширув органлари иш юритувига ўтказилиб, ишни протокол шаклда юритилишини жорий қилиш бўйича ҳуқуқшунослар томонидан турли баҳс мунозалар олиб борилмоқда.

Айни вақтда ҳуқуқшунос олимлар, амалиётчилар томонидан жиноят процессуал муносабатларда "терговга қадар текширув" ва "суриштирув" институтини ислоҳ қилиниши юзасидан борасида кўплаб таҳлиллар олиб боришмоқда.

Мамлакатимизда қабул қилинаётган норматив ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини оммага муҳокама қилиш учун интернет тармоғидаги regulation.gov.uz сайтида ҳам янги "Ўзбекистон Республикасида суриштирув ва дастлабки тергов органларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида"ги Фармон лойиҳасини эълон қилинган.

Ушбу фармон лойиҳасини таҳлил қилганимизда, жиноят процессида соддалаштирилган тартибда иш юритишга доир кенг кўламли янги нормалар киритиш назарда тутилган[10].

Мамлакатимизда амалда бўлган Ўзбекистон Республикаси Жиноят - процессуал кодексининг янги таҳририни қабул қилишда соддалаштирув тартибига хос бўлган юқоридаги каби нормаларни мужассамлаштириш аҳамиятли саналади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. С.А.Исҳақов "Ҳидоя"нинг мусулмон ҳуқуқи манбаи тизимида тутган ўрни// Ҳуқуқ-Право-Law Тошкент -2003. №2-Б-56-57.

2. И.Саидахмедов, Давлат ва ҳуқуқ тарихи.- Тошкент. Ўзбекистон. 2006. Б-174.

3. Абдумажидов Г.А. Развитие законодательства о расследовании преступлений. - Тошкент: Узбекистан 1974. С 109.

4. Муаллифлар жамоаси. Жиноят процессуал ҳуқуқи. Умумий қисм. Дарслик. 2-Боби. Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал қонун ҳужжатларининг ривожланиш тарихи. ТДЮИ "Tezkor nashr markazi" нашриёти. 2007 йил. 596-б.

5. Петрухин И.Л. Провосудие: время ремор. 26-б.

6. <https://center-yf.ru/data/Yuristu/Protokolnaya-forma-dosudebnoi-podgotovki-materialov.php#>

7. Курбонов Ж. Т. Институт протокольной формы в советском уголовном процессе: Автореф. дисс. канд.юрид.наук. -Т., ТашГУ, 1991. -С.12.

8. Курбонов Ж. Т. Институт протокольной формы в советском уголовном процессе: Автореф. дисс. канд.юрид.наук. -Т., ТашГУ, 1991. -С.13.

9. www.lex.uz/064951555/Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги "Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш тўғрисида"ги Қонуни.

10. "Ўзбекистон Республикасида суриштирув ва дастлабки тергов органларининг фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги Президент фармони лойиҳаси/ / (Ўзбекистон Республикаси норматив ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари муҳолакаси бета-версия) <http://regulation.gov.uz/uz/document/16286/>. Мурожаат этилган сана 05.04.2020 йил (date of the app-tion April 5, 2020)

ТЕЛЕФОН: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

Музаффар Боқижанович Абдуллаев,
Наманган шаҳридаги 20-сонли умумий ўрта
таълим мактаби олий тоифали ўқитувчиси,
Ўзбекистон халқ таълими аълочиси,
иқтисодчи-филолог,
тел-90-5532442, 99-3222442
Reality-MBA2442@inbox.uz

Аннотация: мақолада ҳозирги таълим муассасаларида уяли телефон билан боғлиқ кузатилаётган муаммолар кўтарилганки, унда белгиланган талабларни баджармаслик учун жавобгарлик масаласи кўрсатиб ўтилмаганлиги учун, ҳуқуқбузарлик ҳолатлари давом этаётганлиги ҳамда унга барҳам бериш ваколатларининг ҳуқуқий ваколат-механизмлари илгари сурилган.

Калит сўзлар: уяли телефон, шахсий эркинликлар, таълим-тарбия, порнографик, зўравонлик, жавобгарлик, халқаро тажрибалар, қайтарилмаслик.

Жамиятга уяли телефонларнинг кириб келиши албатта инсон ҳаётига барча турдаги қулайликларни бериш билан бирга ёшларнинг бундай телефонларга ўрганиб қолиши ва ундан нотўғри мақсадларда қўллаши бутун дунё бўйича муammo бўлиб келмоқда. Албатта, исталган киши шахсий мобил телефонидан эркин фойдаланиш ҳуқуқига эга, ammo бунда у бошқа кишиларнинг шахсий эркинликларини чегаралаб қўймаслиги керак. Таълим-тарбия жараёни самарадорлигини янада оширишни таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 21 май кунги "Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланишни тартибга солиш чоратadbирлари тўғрисида"ги 139-сонли Қарори ва ушбу Қарор асосида Низом идоравий мансублигидан қатъи назар, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланиш тартибини белгилайди. Мақсад-таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш самарадорлигига эришиш ва ўқувчи ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини қарор топтириш учун шарт-шароитлар яратишдир. Ушбу Низом давлат ва нодавлат таълим муассасаларига татбиқ этилади ҳамда таълим олувчиларга, шунингдек таълим муассасаларининг барча тоифалардаги ходимларига нисбатан амал қилади.

Бу билан ўқув жараёнида, шу жумладан таълим олувчилар томонидан телефонлардан фойдаланиш билан боғлиқ бир қатор салбий ҳодисаларнинг олдини олиш ва бартараф этилади. Жумладан, ўқув материалларини улардан шпаргалкалар сифатида фойдаланишни, ёшлар ўртасида маънавий-ахлоқий хислатларни бузувчи, зўравонлик, шафқатсизлик ва порнографик, сохта диний мафкурани тарғиб қилувчи, атрофдагиларни салбий ҳаракатларга ундовчи материаллардан иборат бўлган, кўргазма, фон сифатида хизмат қилувчи расмлар, аудио-видеоёзувлар, чизма ва суратли тасвирлар, овозли видео роликларни намойиш этиш, тарқатишни олди олинади. Қонунчилигимизда нафақат порнографик фильмлар, балки ижтимоий хавфли ҳар қандай кўринишдаги материалларнинг тарқатилишига қарши жазо чоралари та-йинланган. Жумладан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 189-моддасига асосан порнографик маҳсулотни тарқатиш, реклама қилиш ва намойиш этиш воситаларини мусодара қилиб, фуқароларга ва мансабдор шахсларга жарима жазоси белгиланган. Жиноят кодексининг 130-130-1 моддаларига асосан шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир

этилган бўлса, беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланган.

Шунга қарамасдан, ёшлар орасида миллий менталитетимизга зид, гоёвий бузуқ ва порнографик лавҳаларнинг телефонлараро дастурлар тарқалиб кетаётганидан кўз юмиб бўлмайди.

Тўғри, таълим муассасаси раҳбарлари, педагоглари, ишчи-ходимлари ва ўқувчилари таълим муассасаларига уяли алоқа воситалари билан келиш ҳуқуқига эга. Шу билан бирга Низомнинг 2-бўлим 6-7-бандларига кўра таълим муассасасига кириб келишда ҳар бир таълим олувчи, ходим, келувчи ва бошқа шахслар ўз телефони абонентининг чақирув овозини тўлиқ ўчириб қўйиши шарт.

Хитой қонунчилигида порнографик маҳсулотларни тайёрлаш ҳамда тарқатганлик учун умрбод қamoқ жазоси жорий этилган. Австралияда эса порнографик маҳсулотларни интернет, мобил телефонлари ёки бошқа шаклларда тарқатилиши қатъий тақиқланиб, бу борада махсус қонун қабул қилинган. Унга кўра, порнографик сайтлар аниқланса, уларнинг ҳар кунлик фаолияти учун 55 минг доллар жарима солинади. Малайзия қонунларида эса, ҳаёсиз тасвирларни тарқатган шахсларга нисбатан 5 йиллик қamoқ жазоси ҳамда 13 минг доллар миқдориди жарима белгиланган.

Зеро, алоқа хизматлари соҳаси ривожлангани сари, уяли телефон воситасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар сони ҳам ортаётир. БМТ маълумотларига кўра, ҳозирда Интернет тармоғида болалар порнографиясини тарғиб қилаётган сайтларнинг сони 4 миллиондан ортиқ.

Низом талабларига кўра ўқув машғулоти вақтида телефон орқали сўзлашиш ҳамда SMS (MMS) ва бошқа турдаги хабарларни жўнатиш, телефонни стол устига қўйиш, мусиқа, шу жумладан наушниклар орқали тинглаш, сурат ва видео тасвирларни кўрсатишда телефондан фойдаланиш (ўйинлар билан шуғулланиш), тасвир (матн, расм, видеоёзув ва фотосуратлар) кўриш, диктофон, калькулятор, календарь, блокнот, ён дафтарча кабилар сифатида фойдаланиш, суратга олиш ва видео тасвирга тушириш ҳам чекланган. Фақатгина фавқулodда вазиятлар вужудга келган тақдирда таълим муассасаларида телефондан фойдаланиш чекланмайди.

Ушбу Низом талабларини бузганларга нисбатан огоҳлантириш, уларнинг кундалик дафтарига ёзиб қўйиш, ота-оналарини хабардор қилиш ёки тушунтириш суҳбати ўтказиш учун таълим муассасасига чақириш каби таъсир чоралари қўлланилади. Шу билан бирга Низом талаблари бузилган тақдирда таълим муассасасининг ҳар қандай педагог ходими таълим олувчидан телефонни олиб қўйиш, бу ҳақда билдиришнома расмийлаштириш ва уни телефон билан бирга таълим муассасасининг раҳбариятига, кейинчалик ота-оналарга бериб, бу тўғрида огоҳлантириш беради.

Мазкур Низомга 14.1 банд киритилиб, унда Низом талаблари бир ўқув йилида таълим олувчи томонидан 3-марта бузилса уяли телефон кимга тегишли бўлишидан қатъий назар таълим муассаси томонидан тегишли комиссия томонидан далолатнома тузиб олиб қўйилиб, қайтарилмаслигини, олинган ашёнинг кейинги тақдирига ойдинлик киритишни назарда тутиш лозим. Боиси, амалиётда таълим олувчи томонидан юқоридаги мазкур қарор қабул қилинмасдан аввал ҳам, кейин ҳам телефон орқали тартиб бузилган ҳолатда уларнинг ота-онасига огоҳлантириш билан телефон қайтариб берилганда орадан ҳеч қанча ўтмай айнан ўша ўқувчи томонидан аввалги тартиб бузиш ҳолатлари учрамоқда. Таъқиқ инсонда қизиқиш ҳиссини кучайтириши ҳеч кимга сир эмас. Шу маънода, болаларнинг тарбияси билан жиддий шуғулланиб, уларда ахборотни саралаш, кераксиз маълумот ва беҳаё фильмлардан ўз ихтиёри билан воз кеча олиш кўникмасини шакллантиришга жиддий эътибор беришнинг самараси кўпроқ бўлса керак.

Давлатимиз томонидан фарзандларимиз истиқболи учун муттасил қайгуриладиган бир пайтда ёшлар тарбиясини издан чиқарувчи, маънавиятини кемирувчи ҳар қандай ёт таъсирлардан сақлаш, дунёда кечаётган ахборот таҳдидига қарши уларда соғлом иммунитетни шакллантириш, огоҳликни бир дақиқа бўлсин қўлдан бой бермаслик - бугун сув ва ҳаводек муҳим заруриятдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Вазирлар Маҳкамасининг 21.05.2012 йилдаги 139-сонли Қарори ва ушбу Қарор асосида Низом (www.lex.uz)
2. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик кодекси (www.lex.uz)
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (www.lex.uz)
4. О.Тўқсанов Алоқа воситаларидан тўғри фойдаланиш <http://naqshband.uz/>

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Марданов Жасурбек Хусниддин ўғли
Магистрант Академии Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан
Телефон: +998 (90) 1165777
MardanovShunqor@mail.ru

АННОТАЦИЯ:

В статье рассматриваются некоторые вопросы правового регулирования защиты интересов и обеспечения уголовного судопроизводства, анализируется правовой статус субъектов, имеющих личные интересы и способствующих осуществлению задач уголовного права.

Ключевые слова: Уголовное судопроизводство, безопасность участников уголовного процесса, обеспечение безопасности, защита участников, меры безопасности, неприкосновенность.

Последние десятилетия мирового сообщества характеризуются стремительным расширением криминального поведения, их транснационализацией, непризнанием государственных границ, ростом количества преступлений, таких как коррупционные и экологические посягательства, а также преступлений в сфере информационных технологий и против общественной безопасности. Одним из последствий подобного развития преступности является рост случаев посягательства на безопасность, жизнь, здоровье и неприкосновенность участников уголовного процесса. Во многом этому способствует расширение масштабов организованной преступности, что само по себе влияет на правильное функционирование органов правосудия.

По приблизительным подсчетам доходы от незаконной преступной деятельности во всем мире составляют сотни миллиардов долларов США; их размер превышает бюджеты многих развитых стран [1]. Следовательно, до сих пор растёт число негативного влияния на деятельность органов правосудия - от подкупа свидетелей до покушения на жизнь участников судопроизводства (участников, не имеющих статус государственных должностных лиц, ответственных за производство по уголовному делу).

В связи с этим, одной из острых проблем в уголовном судопроизводстве в мире, в том числе и в Узбекистане, остается обеспечение реальных механизмов защиты прав и законных интересов, жизни и здоровье, а также неприкосновенности имущества лиц, пострадавших от преступлений, свидетелей и других субъектов, подлежащих защите.

В настоящее время перед многими государствами встает важная задача, связанная с проблемой защиты жертв, потерпевших по уголовным делам и свидетелей от посткриминального воздействия, в том числе соучастников преступлений.

Именно с этой точки зрения, люди зачастую не желают сотрудничать с правосудием, из за того что у них нет уверенности в том, что государство будет обеспечивать им безопасность и защищать их права и интересы, а также права и интересы близких родственников [2]. Это усложняет процесс доказывания, в результате которого снижается эффективность борьбы с преступностью.

По вопросам защиты участников уголовного судопроизводства существует достаточно исследований профессора О.А. Зайцева в работе "Степень научной

разработанности проблем государственной защиты участников уголовного судопроизводства в Российской Федерации" [3], в государствах СНГ [4], в том числе и в Узбекистане [5]. Вместе с тем, следует признать, что практика и законодательство об обеспечении безопасности граждан от влияния криминального мира нуждаются в совершенствовании и кардинальном изменении отношения к осуществлению охраны прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства.

Под обеспечением защиты участников уголовного судопроизводства понимается деятельность, осуществляемая в соответствии с законом, уполномоченными на то должностными лицами, направленная на выявление, предупреждение и пресечение не только реальных, но и возможных угроз, которые могут исходить от источников опасности, а также разработка и реализация комплекса соответствующих мер безопасности, возмещение ущерба, на обеспечение безопасности лицам, содействующих правосудию при осуществлении уголовного процесса и после вступления приговора в законную силу.

Ряд современных форм уголовного судопроизводства различных стран по обеспечению безопасности участников уголовного судопроизводства имеются и в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан. Например, согласно УПК РУз в интересах обеспечения безопасности потерпевшего, свидетеля или других лиц, участвующих в деле, а равно членов их семей или близких родственников расследование и судебное рассмотрение уголовного дела, может осуществляются в закрытом порядке, чтобы другие кроме участников процесса не имели сведения о потерпевших и свидетелях (ст. 19).

Для обстоятельного обеспечения безопасности потерпевших, свидетелей, понятых и других участников процесса путём сохранения в секрете сведений о них от кого-либо участника судопроизводства в списке лиц, подлежащих вызову в судебное заседание, могут указываться их псевдонимы. Сведения о лицах, нуждающихся в обеспечении безопасности, представляются в суд в опечатанном виде вместе с вводными частями протоколов следственных действий, проведенных с их участием. Вместе с тем, с ними могут знакомиться только прокурор, утверждающий обвинительное заключение (обвинительное акт), и судьи, рассматривающие дело.

Государственные органы и должностные лица, ответственные за производство по уголовному делу обязуются принять меры к охране жизни, здоровья, чести, достоинства и имущества этих лиц, а также к установлению виновных и привлечению их к ответственности при наличии достаточных данных, что потерпевшему, свидетелю или другим участникам в деле, а также членам их семей или близким родственникам угрожают убийством, применением насилия, уничтожением или повреждением имущества либо иными противоправными действиями.

Но механизм реализации таких мер четко не определены в законодательстве Узбекистана. Так, дознаватель, следователь, прокурор и судья поручают органам внутренних дел принять необходимые меры, обеспечивающие охрану жизни, здоровья, чести, достоинства и имущества участвующих в деле лиц. Но не во всех случаях органы внутренних дел имеют достаточно возможностей обеспечения безопасности граждан. Исходя из этого, в этом вопросе первостепенной задачей является совершенствование правовой базы по обеспечению безопасности и защиты участников уголовного судопроизводства.

В последнее годы осуществлялись эффективные меры по реализации Постановления Президента Республики Узбекистан от 14 мая 2018 г. "О мерах по

кардинальному совершенствованию системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства", в которой указана необходимость внедрения действенных уголовно-процессуальных и организационных мер защиты свидетелей, потерпевших и лиц, пострадавших от преступлений.

В целях совершенствования механизма защиты и обеспечения безопасности участников уголовного процесса принят закон "О защите потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного процесса". В законе предусмотрены современные организационные меры защиты, порядки их осуществления и правовые статусы участников отношений в области личных и социальных защит участников уголовного процесса.

Однако, анализ практики и государственная политика борьбы с преступностью показывают, что принятие этого закона недостаточно для обеспечения безопасности и защиты граждан, участвующих в уголовно-процессуальной деятельности. Поскольку действующие нормы уголовного, уголовно-процессуального законодательства и данный закон не в полной мере способствуют обеспечению безопасности и защите участников уголовного процесса. По нашему мнению, необходимо использовать действенные уголовно-процессуальные и организационные меры защиты свидетелей, потерпевших и иных участников уголовного судопроизводства по следующим направлениям:

1. Целесообразно более дифференцировать категории участников судопроизводства и выделить отдельно в группу участников, нуждающихся в особой защите. В отличие от других к этой категории должны быть отнесены люди пожилого возраста, несовершеннолетние и беззащитные лица, с учетом состояния здоровья (инвалидов) и граждане зарубежных стран, лиц, не имеющих постоянного местожительства и т.д.

Всем известно, что если приведенные лица будут стремиться добросовестно выполнять свои гражданские обязанности по даче показаний или оказывать содействие органам расследования в раскрытии преступления, то к ним требуется особое внимание и отношение. Они должны быть защищены от противоправного воздействия на них более жесткими уголовно-правовыми мерами. Необходимо принять во внимание и то, что люди пожилого возраста и несовершеннолетние в силу неустойчивой нервной системы и свойственной им доверчивости легко поддаются влиянию со стороны других лиц, имеющих интересов от несправедливого суда. Кроме того, престарелые люди являются полноценными свидетелями (учитывая их жизненный опыт), но, в то же время, они легко ранимы, чувствительны и в случаях угроз или других подобных ситуациях быстро поддаются негативному влиянию. Поэтому требуются более действенная и надежная защита этой категории лиц.

Для обеспечения активного участия свидетелей и потерпевших в доказывании необходимо в УПК РУз установить меры к обеспечению их безопасности и защиты в обязательном порядке органами, принимающими решение об обеспечении государственной защиты. Такая практика существует в развитых государствах, так как, в США принят в 1984 г. специальный закон о жертвах преступных посягательств, предусматривающий обязательную помощь потерпевшему в судебном разбирательстве, а в случае необходимости предоставление специальных услуг (транспорт для посещения суда, присмотр за детьми, временное ведение домашнего хозяйства и т. д.). Более того, в США такие потерпевшие, как дети, старики, женщины, жертвы половых преступлений, инвалиды и полицейские, выделяются в "специальную категорию" жертв преступлений.

Внесение соответствующих изменений и дополнений в УПК РУз и в законе "О защите потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного процесса" следует особо выделить в отдельную категорию потерпевших детей, людей пожилого возраста и инвалидов. Что позволит дифференцировать применение предусмотренных мер безопасности и усилить их по отношению к перечисленным лицам в будущем.

2. При принятии правоохранительными органами уголовно-процессуальных решений о мерах процессуального принуждения и о вопросах, возникающих при исполнении наказаний обязательно должно учитываться мнение потерпевшего, например, в случае, если защищаемое лицо остерегается преступника (подозреваемого, обвиняемого, осужденного и т.д.), мера пресечения или наказание в отношении последнего должны обязательно рассматриваться должностными лицами. Не допускается выпуск их на свободу под залог или досрочного освобождения от отбытия наказания, особенно это касается осужденных за тяжкие насильственные преступления или приговоренных к пожизненному заключению, без выяснения мнения потерпевшего о возможности досрочного освобождения. Соответственно, в число оснований избрания меры пресечения в виде содержания под стражей можно добавить "реальную угрозу для жизни, здоровья и имущества потерпевших, свидетелей и их родственников со стороны подозреваемого, обвиняемого и подсудимого". Такая практика существует в США, также приведем в пример ФРГ, по закону "О регулировании вопросов обеспечения защиты свидетелей, которым угрожает опасность" от 1998 г. применяется арест обвиняемого.

В целях своевременного реагирования угрозам и опасности в отношении рассматриваемых лиц, в США и Великобритании работает горячая линия. Позвонив по телефону специальной телефонной службы, потерпевший может получить полную информацию об осужденном преступнике, обратиться с интересующими вопросами в полицию и другие государственные и общественные органы.

В судопроизводстве европейских стран есть правило, по которому потерпевший или свидетель вправе не называть свои фамилию, имя, отчество и место жительства в суде, если существует повод опасаться, что раскрытие его личности может угрожать жизни и здоровью. А если рассматривается уголовное дело о покушении на изнасилование или совершение изнасилования, анкетные данные потерпевшего лица не разглашаются.

В Великобритании опубликование каких-либо данных о потерпевшем является преступлением и подлежит уголовной ответственности.

В Великобритании и других европейских стран в целях обеспечения безопасности личности в уголовном судопроизводстве допрос защищаемого лица производится вне зала судебного заседания с использованием технических средств.

3. Нуждаются в пересмотре положения уголовно-процессуального законодательства Узбекистана и о гражданском иске. Здесь важно повысить ответственность государства в удовлетворении иска потерпевшего, происходящего от преступления или общественно опасного деяния невменяемого. В настоящее время данная проблема решена в недостаточной степени, т.к. возмещается имущественный вред, причиненный преступлением или общественно опасным деянием от осужденного или гражданского ответчика, не полностью или вообще остается не возмещенным. Из-за этого, вопрос о гражданском иске в процессуальном и исполнительном производстве остается на последнем плане.

В результате, в Великобритании компенсация за нанесенный ущерб выплачивается как самим преступником, признанным виновным по приговору

суда, так и специальным государственным фондом. Особый интерес вызывает тот факт, что даже, если преступление не раскрыто и виновный не изобличён или не задержан, потерпевшему в любом случае выплачивается компенсация за счет государственного средства. В этих целях в 1988 г. Министерство внутренних дел Великобритании издало специальные инструкции, в которых в зависимости от тяжести причинённого вреда предусмотрены компенсации.

В заключении хотелось бы отметить, что использование в разработке нового УПК РУз, указанных предложений и рекомендаций, могли бы способствовать дальнейшему развитию уголовно-процессуального законодательства и повышению эффективности деятельности правоохранительных органов по защите и обеспечению безопасности участников уголовного процесса.

Литература:

1. Зайцев О.А. Концепция государственной защиты участников уголовного судопроизводства в российской федерации // Вестник ОГУ, №3. 2006. С. 77-81.

2. Журкина О.В., Столбоушкин А.В. Программы защиты свидетелей в законодательстве зарубежных стран: сравнительно-правовой анализ // Вопросы российского и международного права. - М., 2017. Том 7. № 10А. - С. 5-11.

3. Зайцев О.А. Степень научной разработанности проблем государственной защиты участников уголовного судопроизводства в Российской Федерации// Уголовная юстиция. - Москва, 2014. № 2(4). - С.18-23.

4. См., например: Сарсенбаев Т.Е. Теория и практика охраны прав и законных интересов беспомощных жертв преступления в досудебном производстве: По материалам Казахстана и России. Дисс. ... д.ю.н. - Москва, 2005.- 389 с.; Искандаров З.Х. Правовые основы защиты прав человека в уголовном процессе Республики Таджикистан. Дисс. ... д.ю.н. - Т., 2010. - 400 с.; Мурадян А.А. Свидетель в уголовном судопроизводстве Армении. Дисс. ... к.ю.н. - Москва, 2012.- 217 с.; Дилбандян С.А. Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего в уголовном процессе (на материалах Республики Армения): автореф дисс. ... к.ю.н. - Ереван, 1995.- 26 с.

5. См., например: Абзалов А.Э. Жабрланувчининг ожиз ахволидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар буйича дастлабки терговнинг хусусиятлари: Ю.ф.н. ... дисс. - Т., 2006. - 168 б.; Абдусаломов Г.М. Жиноят процессида шахсий манфаатга эга булган иштирокчилар хукукларининг кафолатлари. Ю.ф.н. ... дисс. - Т., 2008. - 194 б.; Ачилов С.М. Возможности усиления защиты прав потерпевшего в уголовном процессе. Дисс. ... к.ю.н. - Т., 2010. - 190 с.

THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN RAISING THE LEGAL CULTURE OF YOUNG PEOPLE.

Murodova Ruxsora Otabek qizi.
Uzbekistan State World Languages University.
ruxsoramurodova3@gmail.com.
+998998050525

Annotation .

Specific peculiarities of legal education system from the juridical-pedagogical point of view are to form the individual's legal awareness and legal culture in dissertation. By showing a connection between legal teaching and legal education for teaching, legal consciousness development were improved. The importance of legal education was determined in legal awareness formation and legal culture.

Key words: law, education, knowledge, formation, upbringing process, legal culture, thinking.

Maqolada huquqiy ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish orqali shaxsning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, dunyoqarashini kengaytirishda qator talablar belgilab qo'yilgan. Muallifning fikricha, ko'zlangan natijaga erishish uchun haqiqiy tarbiyani tizimli ravishda olib borish, yoshlarning, umuman, aholining huquqiy ongini o'stirish kerakligi misollar yordamida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlarning huquqiy ongi, huquqiy tarbiya, huquqshunos-pedagog, huquqiy madaniyat, huquq me'yorlari, huquqiy ma'lumot.

В статье рассмотрены требования к повышению правовой культуры, расширению мировоззрения молодежи. Автором разработаны рекомендации по определению уровня правовой культуры населения, в частности молодежи.

Ключевые слова: правовое сознание молодежи, правовое воспитание, преподаватель-правовед, правовая культура, правовые критерии, правовая информация,

Great work on the liberalization of public life in Uzbekistan the foundation of the rule of law that meet the highest interests of our people have been created. Such changes can be clearly seen in the development and improvement of the legislative system. The legal understanding of the adopted laws, by-laws and their implementation depends on the legal culture of the person.

The legal consciousness of the youth and population in general determines the level of legal culture of the society. The formation of legal consciousness, on the other hand, is properly organized depends on the legal education and training system provided. " Because education is a product of consciousness, but also determining the level of consciousness and its development factor. Consequently, by changing the mind without the changing the education system will not. Without changing the mind, the highest goal is achieved, a free and prosperous society can not be built. As we can see, all of these are inextricably linked like a chain to each other related issues" (1).

The development of legal culture is achieved through the establishment of legal education. As stated in the " National program for raising legal culture in society" , the role of law in the formation of social consciousness and socialization of the population activity, forms and methods of influencing legal consciousness; psychological aspects; there are problems such as social distortion and negative changes in legal consciousness, legal culture of different strata of the population and social groups (2).

Reforms in the education system to improve the legal culture will create the necessary

and sufficient conditions for participants in the legal education process. Raising the legal culture, worldwide of the individual through radical reform of the legal education system a number of requirements have been identified in the areas of expansion. The level of development of legal culture can be divided into the process of legal education and training. It is applied and should be acquired in practical life activities, aimed at the formation of existing legal knowledge and skills and if there is a process of theoretical and practical activity, aimed at a specific goal, legal education - aimed at the formation of the legal consciousness and culture, legal is a system of practical actions and activities carried out through education. Legal through upbringing to the consciousness of every young person "what can be done, what can be done it is not" should be delivered.

The purpose of legal education is to teach young people through tools, forms, and methods. Respecting, upholding the rule of law is to form obedience to the laws. This is the legal consciousness in the individual formation and promotion of legal culture. In order to achieve the desired result, it is necessary to conduct legal education in a systematic way, to ensure their continuity. Legal education in the family, in pre-school and primary school in basic classes, academic lyceums and professional colleges, higher education institutions, training, retraining and out-of-school education system, neighborhood and workplaces.

As a result of legal education in this system, not only young people, they are taught to know the laws, but also to follow them. That's it young people also develop the ability to apply legal norms relevant to the fields of law. A person who respects the rule of law regularly learns to follow the rules and encourages others to do the same.

A. U. Tadjikhonov and A. Saidov noted, the result of legal education, are aimed at increasing the social activity of students, involving them in the fight against the evils of the past, indifference, selfishness, violations of national spirituality appears. [3].

Thus, the formation of person's legal consciousness involves a complex process - legal education. Therefore, legal education, which is an integral part of the education process, requires clarification of the concepts that having its basis in the law. In addition to the above general remarks, it should be defined as follows: legal education is a legal concept as a result of imparting legal knowledge and in the spirit of forming perceptions and observing the legal rules of the individual educating and raising legal consciousness and culture.

On this basis, a separate definition of legal education possible. Legal education is an acquisition of law, the formation of legal skills and competencies. Legal education also educates and develops young people mentally. As a result of legal education, it is possible to influence the legal consciousness, feelings and will of young people on the basis of a system.

Legal education is the process of providing and receiving legal information in a certain order, on the other hand, puts the knowledge gained by young people into practice is to teach to take. Legal education is not possible without legal education. Purpose of education is based on the practical application of the knowledge acquired by the person legal education. This activity constitutes a specific process.

In the formation and development of a person's legal consciousness, it is necessary to study and analyze their goals and aspirations, ideas and concepts in a certain direction. Only then does the subconscious mind realize reality helps to understand correctly, to have an idea about elements such as state, law, politics, ethics, etc. we must not forget that the legal consciousness it does not merely express the notion of relying on law, understanding law, imagining it, interpreting it, applying it, enforcing it. It has much broader meaning. It also includes concepts such as thinking about the state system and the legal system includes. Legal consciousness is an individual's attitude to law and order

expressive views, opinions, and perceptions.

Legal consciousness is known to a content, to a reflective object, to a worldwide, to a system of imagination has legal consciousness is the emergence, development and allows them to put into practice .the elements of the system of legal consciousness are inextricably linked, and in the individual's legal knowledge, literacy, their observance and application in life, one comes from the other, complements each other. The legal consciousness that develops along with social progress is the laws of thought, morality, and law in man norms are the basis for the formation of religious, scientific aesthetic views. Social without environment, without social relations of people in society, without education, upbringing consciousness does not arise. It is, of course, a social environment for the formation of consciousness that is, social life, there must be social factors.

The consciousness of man, all his/her mental abilities, is formed during his/her life in society, activity is required by certain social conditions through only society, under the influence of the social environment, the human child becomes a socially consciousness is inextricably linked with the processes of legal education of the individual, as well as the general education, today there is a growing need to improve the process of legal education.

While endorsing the idea that legal education is not just about legal instruction or the teaching of legal sciences, we believe that it is important to be aware of the theory and practice of legal education. The legal educator himself must have legal knowledge, be able to apply the learned legal understanding, imagination, legal norms in practice, master the normative rules in the form of ethical rules. For example, the constitution of the republic of Uzbekistan teaches the legal rule " Citizens are obliged to abide by the Constitution and laws, to respect the rights, freedoms and honor of others" and to understand its essence.

The goal of legal education will be achieved only if it becomes a moral virtue of every citizen. In this case, the person follows this rule not because there is a norm in the constitution but improving this aspects in their legal mind. Despite the work carried out in the framework of national programs in the field of education in the Republic of Uzbekistan and a number of positive changes, further acceleration of the development of quality and efficiency of education, the use of created conditions and opportunities is the most pressing issue today. Mechanisms that shape learner's motivation to learn and a new form of teaching through non-traditional methods improving their knowledge and the system of educational process and citation there is a need to develop management mechanisms and implement them. It is precisely these that improve the content of the system of continuing education, requires effective measures to serve to raise the effectiveness of education to a new level of quality.

Ensuring that everyone has free access to legal information is up to everyone creating conditions for their increase of their legal n knowledge, their right to citizens and the proper exercise of their liberties, the performance of their duties, of society allows for conscious and active participation of their political life. In strengthen legal education, the state, as the main organizer of legal education, constantly improves the methods and means of education, the structure of institutions directly involved in this activity, promotes the formation of alternative systems of legal education. A set of information, knowledge that must be acquired in legal preparation of the person for legal relations and formation of legal consciousness is the main means of □□.. therefore, the system of legal education is called a legal pedagogical process. This process is legal education and includes the individual's independent activities. For this reason, today at the junction of jurisprudence and pedagogical disciplines " Legal pedagogy". It is necessary to create and clearly show the essence of legal education are given.

Legal pedagogy is a modern law of legal education arming learners with intentions, content, methods, tools, as a branch of science, no matter how legal education is conducted, first of all, it is directed to the consciousness of the person, in the sense of regulating it into behavior through it affects. A lawyer- teacher engaged in pedagogical activity while responding to professional training also takes. The responsibility of the legal-pedagogical profession is that such a teacher is not only a teacher of various knowledge and skilled educator, but also a specialist in law in all spheres of his chosen profession and their foundation. Fundamental sciences and psychological and pedagogical bases of education must be occupied. The specify of general pedagogical activity is a number of personalities of the teacher as well as a legal educators and professors makes such demands. These requirements are professionally -important personal qualities called: social activism, purposefulness, desire to work with students, not to lose oneself in extreme situations, honesty, truthfulness, modernity, humanity erudition, pedagogical etiquette, tolerance, politeness, eloquence, such qualities as wisdom, outward appearance, and so on.

As part of the pedagogical qualification of the teacher is his psychological -pedagogical knowledge is of particular importance. The content of this knowledge is state general education standarts. Law educators and professors skills can be described as follows;

- Distinguishing the scope of problems of legal education;
- Substantiate the methods of their gradual implementation;
- Planning the content and types of activities of the participants of the legal education ;
- Planning individual work with students;
- Selection of forms, methods and mans of legal education;
- Planning a system of methods aimed at stimulating student activity;

The success of legal education is, first and foremost , education with the educator, secondly, from what to actively transfer the activities of the recipient partnership to be taught, by whom, by what methods depends on many ways on the implementation and what is taught.

References:

1. Karimov I.A. biz kelajagimizni o'z qo'limiz bi;an quramiz. - T .: "O'zbekiston" , 1999.
2. Jamiyatda huquqiy ma'daniyatni yuksaltirish Milliy dasturi // o'zbekiston Respublikasi oily Majlisining Axborotnomasi. 9-son, 227-modda, 1997.
3. Tadjixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. - T .: IIV Akademiyasi, 1998. -447-b.
4. Tadjixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. - T .: IIV Akademiyasi, 1998. -97-b.

O'ZBEKISTON XALQ DEMOKRATIK PARTIYASI YOSHLAR NIGOHIDA

Nizomitdinov Muxsiddin Muxiddin o'g'li
Xalq deputatlari Angren shahar Kengashi deputati,
Toshkent viloyati Angren shahar 44-umumiy o'rta ta'lim maktabi
O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari
+998935575154

Annotatsiya: Mazkur maqoladamizda O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi vujudga kelish tarixi, partiya olib borayotgan siyosati, ularning ahamiyati, XDP partiyasining islohotlar samaradorligi, bugungi kundagi yoshlar, ularning faoliyatida tutgan o'rni hususida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: partiya tarixi, rivoji, deputatlik faoliyati, O'zbekiston rivoji uchun xissasi

1991- yil 14- sentabrda faollar guruhi o'tish davrida manzilli ijtimoiy yordam va ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan aholi qatlamlari va guruhlarini manfaatlarini ifoda etuvchi va ilgari suruvchi partiyani tashkil etish tashabbusi bilan chiqdi. 1991- yil 1- noyabrda O'zbekiston Xalq demokratik partiyasining I Ta'sis qurultoyi bo'lib o'tdi. Qurultoy partiya Ustavi va Dasturini qabul qildi, uning ijtimoiy-siyosiy faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini belgiladi. 1991- yil dekabr oyida partiya O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olindi. Dekabr oxiriga kelib partiyani tashkiliy rasmiylashtirish va uning hududiy tashkilotlarini Qoraqalpog'iston Respublikasi, barcha viloyatlar va Toshkent shahrida hamda mamlakatdagi barcha tuman va shaharlarda tashkil etish jarayoni yakunlandi. 1992- yil 1- yanvar holatiga ko'ra, partiya safida 347,7 ming a'zo bo'lib, ular 11,3 ming boshlang'ich tashkilotlariga birlashdi. 1994- yil 1- noyabrda O'zbekiston XDPning II qurultoyi bo'lib o'tdi. Qurultoy O'zbekiston Xalq demokratik partiyasining 1994- yil dekabr oyida mustaqil O'zbekistonda Oliy Majlis va xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlariga ilk o'tkazilgan ko'p partiyaviylik saylovida ishtirok etishi to'g'risida qaror qabul qildi. Shundan o'zining o'chmas tarixiga ega. O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi o'z dasturiy maqsadlarini, avvalo, O'zbekiston mustaqilligini asrash va mustahkamlash, Vatanimiz gullab-yashnashi, mamlakatda ijtimoiy barqarorlik, fuqarolar va millatlarning o'rtasidagi hamjihatlik, har bir oila hamda butun xalqning farovonligiga erishish kabi umummilliy manfaatlar ustivorligiga asoslanib vazifalarini belgilab kelmoqda.

Xususan, O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasining bosh maqsadi; aholisi, turmush darajasi yuqori bo'lgan, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga qo'shilish, jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallash maqsadi yuqoridagi manfaatlarga to'liq mos keladi. Men ham O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi o'z oldiga qo'ygan dastur va islohotlar bilan tanishib chiqib, Xalq manfaatlarini hamma narsadan ustun ekanligiga shohid bo'ldim. Mazkur jarayonda islohotlar samaradorligini tubdan oshirish, davlat va jamiyatni har tomonlama jadal rivojlantirish, mamlakatni modernizatsiyalash hamda barcha sohalarni liberallashtirishga qaratilgan.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasidagi vazifalarni partiya tomonidan hayotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Partiya shunday buyuk ishlarni o'z oldiga qo'ygan ekan, men ham shu islohotlarni amalda ijrosini bajarish uchun o'z kuch-g'ayratimni safarbar etib, kelgusida partiya rivoji uchun o'z hissamni qo'shaman. O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi Toshkent viloyati Angren shahar kengashida deputat sifatida o'z o'rnimni egallar ekanman, shu orqali qonunlarni qabul qilish, davlat hokimiyati ijro organlarini shakllantirish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, yoshlar siyosatida olib borilayotgan ishlarni samarali amalga oshirish imkoniyatlariga ega bo'lishni

maqsad qildim. Yuqoridagilardan kelib chiqib Toshkent viloyati Angren shahar Kengashida Yoshlar siyosati va sog'lom avlodni tarbiyalash masalalari bo'yicha doimiy komissiya a'zosi sifatida ham, Vatanimizni rivojlanishiga, O'zbekistonda kechayotgan demokratik islohotlarda faol ishtirok etib, dunyoda rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shilishiga, kelajagimiz bo'lgan yoshlarni o'z o'rinlarini topishida, O'zbekiston Xalq demokratik partiyasining rolini va hissasini oshirishga intilaman. Men ham o'zim qatori yoshlarni qo'llab-quvvatlagan O'zbekiston Xalq demokratik partiyasining deputati bo'lganimdan faxrlanaman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. XDP 2020-2024 yillarga mo'ljallangan saylovoldi dasturi
2. www.xdp.uz
3. www.lex.uz

"YUKSAK MA'NAVIYAT -YENGILMAS KUCH"

Qahhorova Nargiza Baxtiyorovna

Navoiy viloyati Qizilteqa tumani 9-maktab Milliy istiqlol g'oyasi,

huquq va ma'naviyat asoslari fani o'qituvchisi

Tell: +99897 283 05 04

Annotatsiya: Mamlakatimizdagi hayotning rivojlanishi, unda intellektual salohiyat, aql-idrok, fikr, ma'naviy - ma'rifiy g'oyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etishidan dalolat bermoqda. Bunday tez sur'atlar bilan rivojlanish ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, ma'rifat sohasidagina emas, balki uning tarixiga nisbatan ham jiddiy e'tiborni talab etib, talabalar ongiga ma'naviyat tarixi haqida tushuncha, ko'nikma va bilimlarni singdirishni taqozo etmoqda.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, ma'rifat, ruh, aql, ong, idrok, ruhiy holat, an'analari, taraqqiyot, siyosat.

Milliy an'analarimiz va asriy qadriyatlarimizning tiklanishi, hayotimizdagi o'rni yanada mustahkamlanmoqda. Ma'lumki, kuchli, qudratli davlat kuchli ma'naviyat zaminida vujudga keladi. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratilib kelgan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosimiz, milliy qadriyatlarimizni tiklash davlat siyosatining muhim masalasiga aylandi. Xalqimiz o'z taqdirining chinakam egasi, o'z tarixining ijodkori, o'ziga xos milliy qadriyatlarning, madaniyatining sohibi sifatida tan olindi. Hozirgi davr O'zbekiston taraqqiyotida ma'naviyat va ma'rifat, milliy istiqlol g'oyasining rollari hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Muharam birinchi prezidentimiz I.A.Karimov "Hushyorlikka da'vat" asarida hozirgi eng muhim vazifalardan biri jamiyatimiz a'zolarini, avvalambor voyaga yetib kelayotgan yosh avlodni karnol topdirish, ularning qalbida milliy g'oya, milliy mafkura o'z vataniga mehr - sadoqat tuyg'usini uyg'otish, o'zligini anglash, ularni milliy va umrbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iboratligini ta'kidlashdir. XX asrda "Ma'naviyat" tushunchasining mazmuni yanada kengaydi va dunyoviylik kasb etdi. "Ma'naviyat" arabcha so'z bo'lib "ma'no" so'zidan olingan: Ruh, aql, ong, idrok, ruhiy holat, ichki kayfiyat, dadillik, jasorat, xususiy, mohiyat, g'amxo'rlik, qayg'urish, did kabi bir necha ma'nolarni anglatadi. Ma'naviyat odamlarining ruhiy va aqliy olami yig'indisi. Ma'naviyat boyib borsa, jamiyat ravnaq topadi. Aksincha ma'naviyatning qashshoqlashuvi jamiyatning tanazzulga yuz tutishiga olib keladi. Boy ma'naviyatimiz buyuk davlat ko'rib bo'lmaydi. Ma'naviyat jamiyat va millat ravnaqining bosh omili va poydevoridir. Ma'naviyat insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan inson ichki olamini boyitadigan, Lining iymoni irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli botiniy kuch ekanligini unutmaslik lozim. Moddiy narsalar odamga jismoniy oziq va quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy oziq va qudrat bag'ishlaydi. Faqat moddiy jihatdan ta'minlanish bilan kifoyalanish ongsiz va ruhsiz maxluqlarga xosdir. Vatanimizning gullab yashnayotganligini uning jahon hamjamiyatiga yuz tutayotganligi, urf-odatlarimizni qadriyatlarimizni qaytadan tiklayotganligimiz va bularni davlat siyosati darajasiga ko'targanimiz bizning ma'naviyatli xalq ekanimizdan dalolat beradi. Xalq ma'naviyati, an'analari, urf-odatlari milliy negizdan hosil bo'ladi, va tarixiy ahamiyatga ko'ra o'ziga xos, nodir sanaladi. Ayni har xalqning o'ziga xos madaniyati asrlar davomida boshqa xalqlarning madaniy yutuqlaridan ajralmagan holda yuzaga keladi rivojlanadi. Har bir avlod madaniy boylikni yangitdan yaratmaydi, balki sivilizatsiya davomida shakllangan moddiy va ma'naviy boyliklarni qabul qiladi hamda boyitadi. Demak, birinchi prezidentimiz I.A. Karimov ta'kidlaganlaridek, "Yuksak ma'naviy burchlar kecha yoki bugun o'ylab topilgan emas. Ular insonlarning ming yillik

tarixi, ota-bobolarimizning necha-necha avlodlar tajribasi davomida yuzaga kelgan". Xulosa qilib aytganda ma'naviyatning asosini vatanparvarlik, insonparvarlik, ilmi, ma'rifatli bo'lish, o'z dinini, o'z xalqining urf-odatini sevish, ularni qadrlash kabi yuksak insoniy fazilatlar tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.aim.uz Ma'naviyat asosari
2. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch Islom Karimov 2008
3. Ma'naviyat tarkibi, tuzilmasi va tamoyillari. A.S. Begmatov

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xo'janiyozova Donogul

300- DIU maktabi huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Odatda har bir davlat o'z Konstitutsiyasiga va shu asosda o'z konstitutsiyaviy tuzilmasiga ega. Sohibqiron Amir Temurning "Temur qonunlari" Sharq tsivilizatsiyasining konstitutsiyaviy hujjatining xususiyatlariga xosdir. Ular Osiyo xalqlariga, xususan bizning mintaqamizga kuchli ta'sir ko'rsatdilar. Agar biz O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi yaratilishining murakkab, o'ta muhim tarixiy voqealariga murojaat qilsak, shubhasiz, Konstitutsiya xalqimizning mustaqillik yo'lidagi harakatining mantiqiy natijasidir. Asosiy qonunni yaratishda deyarli uch ming yillik milliy davlatchilik tajribasi hisobga olingan.

Kalit so'zlar: demokratik talablar, davlat suvereniteti, fuqarolik jamiyati

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Islom Karimov, xalqimizning chinakam mustaqillik uchun olib borgan o'ta murakkab va mashaqqatli kurash tarixi, Buyuk rahbarimiz demokratik talablar va xalqaro mezonlarga to'la mos keladigan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy muallifi edi. Konstitutsiyaviy mustaqillikka erishgan birinchi huquqiy qadam davlat tili maqomining o'zbek tiliga berilishi edi. O'sha paytda men til muammolarini o'rganish bo'yicha hukumat ishchi guruhi a'zosi sifatida Islom Karimovning 1989 yil 23 iyunda O'zbekistonning birinchi rahbari sifatida faoliyat boshlanishi bilan bog'liq tarixiy jarayonlarning bevosita ishtirokchisiga aylandim. O'sha yilning 21 oktyabrida "Davlat tili to'g'risida" qonun qabul qilindi va bosma nashrda e'lon qilindi. Unda mustahkamlangan muhim huquqiy qoidalar keyinchalik Konstitutsiyaning 4-moddasida quyidagicha belgilab qo'yilgan: "O'zbekiston Respublikasining davlat tili - bu o'zbek tilidir. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiladigan millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va urf-odatlar hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi".

Konstitutsiyaviy mustaqillik sari ikkinchi huquqiy qadam bu Prezidentlik institutini tashkil etishdir. Mamlakatimiz hayotidagi bu juda muhim tarixiy voqea 1990 yil 24 martda yuz berdi. Mustaqillik e'lon qilinishidan oldin ham XII chaqiriq Oliy Kengashning birinchi sessiyasida Prezident lavozimini tayinlash to'g'risida qaror qabul qilindi. Ushbu sessiyada Islom Karimov O'zbekistonning birinchi Prezidenti etib saylandi.

Mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasini yaratish g'oyasi birinchi bo'lib ushbu sessiyada ilgari surildi. Prezidentlik institutining tashkil etilishi O'zbekistonning davlat suvereniteti va mustaqilligi yo'lidagi siyosiy va ma'naviy jasoratning haqiqiy namunasidir. Mamlakatimizda sobiq Ittifoq ichida birinchi bo'lib Prezident lavozimi o'rnatilganligi ham shundan dalolat beradi.

Islom Karimov Konstitutsiya loyihasini birinchi nashrdan oldin to'rt marta, keyingi nashrdan oldin - ikki marta va yana bir marta - hujjatni sessiyaga taqdim etishdan oldin tahrir qildi. Ushbu barcha tahrirlar va qo'shimchalar muhim edi. Islom Karimov Muqaddas kitobimiz bo'lgan "Quron'i Karim" dan foydalangan holda Konstitutsiyaga diniy qarashlar, onalik va bolalikni muhofaza qilish, erkaklar va ayollarning teng huquqliligi, madaniy yodgorliklarni davlat tomonidan muhofaza qilish, to'g'risidagi moddalarni qo'shishni taklif qildi. Birinchi Prezidentimiz insonning erkinliklari va fuqarolarning burchlarini mustahkamlovchi moddalarga katta e'tibor qaratdi. Shunday qilib, yetti marotaba o'tkazilgan tekshiruvdan so'ng loyiha deputatlar muhokamasiga yuborildi.

Mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Konstitutsiyaviy normalar davlat

organlari va fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishining huquqiy mezonlarini belgilaydi. Mamlakatimiz Konstitutsiyasi siyosiy va huquqiy hayotning ko'zgusidir.

Xulosa qilib aytish mumkin: Konstitutsiyani ishlab chiqish, muhokama qilish va qabul qilish jarayoni, shuningdek, O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Konstitutsiya butun dunyoni davlat, millat sifatida ulug'laydigan entsiklopediya degan fikrlarini yaqqol tasdiqlaydi. xalqimiz irodasi, ma'naviyati, ijtimoiy ongi va madaniyatini namoyon etadigan millat, bu xalq tafakkuri va ijodining natijasidir.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Adolat - bu qonunning ustuvor yo'nalishi: 2001 yil 29 avgustda ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning VI sessiyasida ma'ruza. // Prezident matbuot va axborot xizmati sayti. URL: www.press-service.uz

2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent, 2018 yil.

3. Ta'lim muassasalari kutubxonalari va jamoat kutubxonalarini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri bilan ta'minlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 5-avgustdagi qarori. 2003 URL: www.lex.uz

"АЙБСИЗЛИК ПРЕЗУМПЦИЯСИ" ТУШУНЧАСИНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИ ВА ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ФАНЛАРИ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШ.

Номозова Баҳоргул Исмоиловна
Қашқадарё вилояти юридик коллежи
"Мутахассислик фанлари кафедраси" мудири,
1тоифали ўқитувчи,Здаражали юрист
Электрон манзил:afton.inbox.uz
Телефон:99891-465-54-43

Аннотация: Айбсизлик презумпциясининг мазмуни ҳақида тушунча берилади. Айбсизлик презумпцияси жиноят иши юзасидан ҳақиқатни аниқлаш кафолати эканлиги тушунтирилади.

Калит сўзлар: Айбсизлик презумпцияси,гумон қилинувчи, айбланувчи.

"Ҳаммамизни тарбиялаган, вояга етказган - шу халқ. Барчамизга туз-насиба берган ҳам - шу халқ. Бизга ишонч билдирган, раҳбар қилиб сайлаган ҳам айнан шу халқ. Шундай экан, биз биринчи навбатда ким билан мулоқот қилишимиз керак - одамларимиз билан. Ким билан бамаслаҳат иш тутишимиз керак - аввало халқимиз билан. Шунда халқимиз биздан рози бўлади."

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев.

Мамлакатимизда амалга оширилган кенг кўламли ислоҳотлар миллий давлатчилик ва суверенитетни мустаҳкамлаш, хавфсизлик ва ҳуқуқ-тартибот муҳитини таъминлаш учун муҳим пойдевор бўлди.Юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш асосий вазифага айланди.Бу эса ҳар бир ҳуқуқ соҳаларидаги тушунчалар-нинг мазмунини тушунишни тақоза этади.

Айбсизлик презумпцияси тушунчаси - юридик жавобгарликка тортиш жараёнига жалб этилган шахснинг айбсизлиги эҳтимолидир. Бу принципга кўра, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг жиноят содир этишда айбдорлиги қонунда назарда тутилган тартибда исботлангунга ва қонуний кучга кирган суд ҳукми билан аниқлангунга қадар улар айбсиз ҳисобланадилар.

Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаб бериши шарт эмас. Яъни, у бунга мажбур эмас. Мазкур вазифа суд ва ҳуқуқни муҳофаза этувчи органлар зиммасига юкланади. Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи мутасадди органлар шахсни юридик жавобгарликка тортиш бўйича якуний хулоса чиқаришдан олдин унинг айбдорлигини исботловчи ишончли далилларни тўплаши лозим. Агар бунинг уддасидан чиқилмаса, ушбу презумпцияга мувофиқ шахс айбсиз ҳисобланади ва жавобгарликдан озод этилади.

Айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти, уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозим. Қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчи, айбланувчи ва судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши керак.

Фуқаронинг айбсизлик презумпцияси - шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг мустаҳкам кафолати Конституциямизнинг бутун мазмун моҳиятида устиворлик қилади. Инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари,ерки қадр-қимматини биринчи ўринга қўйилади .Демократиянинг умум инсоний принципларига асосланиши уларга кўра инсон,унинг ҳаёти эркинлиги, шаъни,қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари

олий қадрият деб эътироф этилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида (26-модда) айбсизлик презумпсияси ўзининг ифодасини топган бўлиб, унда жумладан, шундай дейилади: "Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошкора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади..." . Бунда Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлаш кучайтирилган.

Бу масала Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси 23-моддасида ҳам ўзининг аниқ ифодасини топган. Айбсизлик презумпсияси жиноят иши юзасидан ҳақиқатни аниқлаш кафолати ҳисобланади. Бинобарин, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 4-моддасининг иккинчи қисмида ҳеч ким суднинг ҳукми чиқарилмай туриб жиноят содир қилишда айбли деб топилиши ва қонунга хилоф равишда жазога тортилиши мумкин эмаслиги аниқ белгилаб кўйилган. Ушбу қоидада айбсизлик презумпсияси моҳиятининг икки жиҳати очиб берилган. Яъни: биринчиси - жиноятнинг муайян таркибини белгилаш ва шахснинг жиноят содир этганликда иқдор бўлишини қонунга аниқ риоя қилган ҳолда амалга ошириш; иккинчиси - шахс фақат суднинг айблов ҳулосасига, қарорига биноан айбдор деб топилиши ва қонунда кўзда тутилган ҳуқуқий чора ёки жазога тортилиши мумкин. Бунда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг шаффофлиги ошириш, озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган муқобил жазо турларини қўллашни кенгайтириш орқали қамоқ тариқасидаги жиноий жазони тугатиш; вояга етмаганлар учун назарда тутилган жиноий жазоларни либераллаштириш, уларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш; ярашув муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш институтини кенгайтириш; ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этиш орқали ахлоқ-тарбиявий таъсир кўрсатиш чораларини кучайтиришга қаратилган "мажбурий жамоат ишлари" тариқасидаги жиноий жазони киритиш;

Демак, шахснинг айбдорлигини белгилаш учун фақат исботлаш тартиб-қоидаларига риоя қилишнинг ўзи камлик қилади, шу сабабли жиноят учун жавобгарлик ва унинг асослари етарлича мавжуд бўлиши талаб этилади.

Шахснинг ҳаракатларида Жиноят кодексида назарда тутилган аломатлар расмий жиҳатдан мавжуд бўлсада, лекин у ижтимоий хавфли, ғайриқонуний ёки айбли бўлмаса, қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар деб топилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг 2010-йил 12-ноябрдаги кўшма мажлисида таъкидлаганидек, "Мамлакатимизда ўтган давр мобайнида дастлабки тергов босқичида суд назоратини кучайтириш, мазкур соҳада суд фаолиятини либераллаштириш бўйича ҳам кенг кўламли чора-тадбирлар кўрилди. Бу борада "Хабеас корпус" институтининг жорий этилиши, яъни 2008-йилдан эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олишга санксия бериш ҳуқуқи прокурордан судга ўтказилиши принциплар қадам бўлди. Ушбу қарорнинг ўз вақтида ва пухта ўйлаб қабул қилингани бугунги кунда кўпгина амалий мисолларда ўз исботини топмоқда. Мазкур институтнинг амалиётга татбиқ этилиши инсоннинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари, унинг дахлсизлигини ҳимоя қилишда муҳим омил сифатида намоён бўлмоқда" .

Ўзбекистон Республикасининг ривожлантирилишининг 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясининг 2-йуналишида Суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллиги таъминланди, суд тизими нуфузи оширилди ва демократлаштирилди. Маъмурий жиноят, фуқаролик иқтисодий қонунчииги такомиллаштирилди.

Суд ҳокимияти юридик жавобгарлик ва қилмишнинг ҳуқуққа хилофлигини истисно қилувчи ҳолатлар мавжудлигини аниқлаб хулоса қилади. Уларга қуйидагилар киради: ақли норасолик, зарурий мудофаа, охирги зарурат, ижтимоий хавфлилик даражаси бўлмаган ҳуқуқбузарликлар содир этиш кабилар.

Шундай қилиб, фуқаронинг айбсизлиги презумпсияси ўзбошимчалик, зўравонлик, ғайриқонуний босим ўтказиш ва қонунийлик бузилишининг олдини олувчи муҳим кафолатдир.

Ушбу ўринда буюк мутафаккир А.Фитратнинг қуйидаги сўзларини келтириш ўринлидир."Халқнинг аниқ мақсад сари ҳаракат қилиши, давлатманд бўлиши, бахтли бўлиб иззат хурмат топиши, Жаҳонгир бўлиши ёки заиф бўлиб, хорликка тушиши,бахтсизлик юкини тортиши эътибордан қолиб ўзгаларга тобе ва қул, асир бўлиши уларнинг ўз ота-оналаридан болаликда олган тарбияларига боғлиқ".

Айбсизлик презумпсияси ҳақида маълумот берилгандан сўнг ўқувчиларга Қиёсий таҳлил интерфаол усули топшириғи 5 дақиқа вақт оралиғида берилади: Юридик жавобгарликни истисно қилувчи ҳолатлардан зарурий мудофаа; охирги зарурат, муомалага лаёқатсизлик: Эта термин жадвал асосида бўлиб кичик гуруҳларга бўлинади, тушунчалар моҳиятини ўқувчилар билан биргаликда

	Зарурий мудофаа	Охирги зарурат	Муомалага лаёқатсизлик
1.			
2.			

таснифланади, ҳамда жадвал тулдирилади."Инсон ва унинг қадр-қиммати" ҳақида угити асосида фикрлар жанги усули қўлланилади.Фаол ўқувчилар рағбатлантирилади.

Мақсад фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига ҳар қандай тажовузлардан ҳимоя қилишга оид нормаларни рўёбга чиқариш, "Инсон ва унинг қадр-қиммати" деган улуғ тушунча марказий ўринга қўйилганлиги ҳамда "Давлат, унинг идоралари ва мансабдор шахслари жамият ва фуқаролар олдида маъсулдирлар" деган ғояни кучайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар.

1.Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.-Т.Ўзбекистон 2018.

2.Каримов И.А.Мамлакатимизда демократик ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепсияси.-Т.: "Ўзбекистон 2010 - 22- бет.

3.Мирзиёев Ш.М. Конституция - эркин ва фаровон ҳаётимиз,мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи. 2017 йил 8 декабрь.

4.Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси президентининг фармони.Т. Ўзбекистон 2020.30.04

5.Ўзбекистон Республикасининг "Судлар тўғрисида"ги Қонуни (янги таҳрири) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2017 й., 13-сон, 194-модда, 15-сон, 242-модда.

6.ОдилқориевХ.Давлат ва ҳуқуқ назарияси.Дарслик.- Т.: Адолат,2018.

АКТИВЛАРНИ ҚАЙТАРИШ МАСАЛАЛАРИДА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

Нозимжон Жабборов,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси магистри

Телефон: +998 (90) 9253426

nozim.jabborov.82@bk.ru

Аннотация:

Мазкур мақолада активларни бошқариш, жиноий йўл билан топилган активларни қайтариш бўйича халқаро тажриба ҳамда бу борадаги халқаро ташкилотлар мутахассислари берган тавсиялар ўрин олган.

Калит сўзлар: Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш, активларни қайтариш.

Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш жамият ҳаётининг турли соҳаларида уюшган жиноятчилик туғилиши ва фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароит яратиши туфайли миллий хавфсизликка жиддий таҳдид солади.

Ҳозирги даврда давлатимизнинг ташқи сиёсатидаги устувор йўналишлардан бири бу интеграция жараёни иштирокчилари ўртасидаги савдо-иқтисодий ва маданий алоқаларни ривожлантиришга асосланиб, жаҳон ҳамжамияти мамлакатлари билан муносабатларни янги босқичга кўтаришдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга қилган мурожаатномаларида давлат активлари тартибсиз бошқарилаётгани ҳам самарадорликка салбий таъсир кўрсатаётганлиги, ҳозирги вақтда 972 та давлат корхонаси активларининг атиги 21 фоизи Давлат рақобат қўмитаси томонидан, қолган 79 фоизи вазирлик ва идоралар ҳамда хўжалик бирлашмалари томонидан бошқарилаётганлиги, бундай ёндашув сўнгги 27 йил давомида давлат корхоналарини қандай аҳволга олиб келгани ҳеч кимга сир эмаслиги ҳақида тўхталиб ўтган. Шунингдек, мавжуд тизимни тартибга солиш мақсадида Давлат активларини бошқариш маркази фаолиятини тубдан такомиллаштириш, уни мустақил агентлик этиб қайта ташкил этиш лозимлиги, Агентлик давлат мулкани бошқариш, давлат корхоналарини ислоҳ қилиш, акция ва облигациялар чиқариш йўли билан уларни молиявий соғломлаштириш, хусусийлаштириш жараёнларига бош-қош бўлиши хусусида таклиф билдирилган эди[1].

Ушбу таклифлар натижаси ўлароқ, 2019 йил 14 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Давлат активларини бошқариш, монополияга қарши курашни тартибга солиш тизимини ва капитал бозорини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5630-сонли Фармони қабул қилиниб, унга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 15 майдаги "Ўзбекистон Республикаси давлат активларини бошқариш агентлиги фаолиятини ташкил этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида"ги 404-сонли Қарори қабул қилинди. Мазкур Қарор билан тасдиқланган Низомда Агентликнинг мақоми, асосий вазифалари, фаолият йўналишлари, функциялари, ҳуқуқлари, жавобгарлиги, фаолиятини ташкил этиш ва ҳисобот бериш тартиби белгиланган[2]. Мазкур Агентлик суд қарорлари асосида берилган ижро ҳужжатларини ижро этиш ваколатига эга эмас.

Активларни қайтариш ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашни ташкил этиш бўйича хорижий давлатлар ичида энг мукаммали, фикримизча, АҚШ қонунчилиги ҳисобланади. Бу мамлакатда "ноқонуний пулларни" ювишга қарши фаол кураш ўтган асрнинг 70-йилларида бошланган

бўлиб, 1970 йилда АҚШ Конгресси мазкур ҳодисага қарши кураш соҳасида замонавий давлат сиёсатини шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қиладиган учта қонунни қабул қилди: "Уюшган жиноятчиликка қарши курашиш тўғрисида", "Гиёҳванд моддалар тарқалишини универсал назорат қилиш тўғрисида", "Банк сири тўғрисида". Ҳақиқатда АҚШда Америка Қўшма Штатлари ушбу ноқонуний фаолиятда махфий банк депозитларидан фойдаланиш имконияти ҳақида жиддий фикр юрита бошлади.

Хусусан, бундай ҳисобварақлардан солиқларни тўлашдан бўйин товлаш, ноқонуний йўл билан олинган маблағларни тақсимлаш ҳамда ички савдо қоидаларини бузиш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилишда фаол фойдаланилган. Банк сири тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ноқонуний фаолиятнинг олдини олиш ва тергов қилишда асосий тўсиқ бўлган, чунки мустақил бўлган банклар ўз миқдорларининг ҳисобварақлари тўғрисида маълумот беришга қонуний мажбурият олмайдилар.

АҚШ Адлия вазирлигининг Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва активларни қайтариш бўлими (Money Laundering and Asset Recovery Section, MLARS) ўзлаштирилган активларни қайтариш бўйича АҚШнинг етакчи агентлиги ҳисобланиб, хориж давлатлари расмий идораларининг сўровларини кўриб чиқиш, коррупция ва бошқа жиноий схемалар бўйича ноқонуний ўзлаштирилган активларни қайтаришга оид ахборот алмашишда ёрдам беради.

Адлия вазирлигининг Ташқи ишлар бошқармаси жиноят ишлари бўйича бўлими (Office of International Affairs, OIA) АҚШнинг марказий органи ҳисобланиб, ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги барча расмий сўровларни қабул қилиш ва жўнатиш ҳуқуқига эга. Хорижий давлатлардан ёрдам сўраб келиб тушган расмий мурожаатлари Ташқи Ишлар Вазирлигига келиб тушади. Федерал Тергов Бюроси (Federal Bureau of Investigation, FBI) ва Миллий хавфсизлик хизмати тергов бўлими (Homeland Security Investigations, HSI) ушбу ташкилотларда махсус молиявий терговчилардан иборат махсус гуруҳлари мавжуд бўлиб, уларнинг бевосита вазифаси глобал коррупцияга қарши курашишдир[3].

Германияда жиноятлардан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши кураш 1992 йил 15 июлда қабул қилинган "Гиёҳвандлик воситалари ва бошқа уюшган жиноятчиликнинг ноқонуний савдосига қарши курашиш тўғрисида"ги қонун қабул қилинганлиги муносабати билан жиноий қонунчиликка ўзгартишлар киритилган.

Хусусан, Германия Жиноят кодексининг 261-моддаси пул ювиш ва мулккий имтиёзларни яширганлик учун жавобгарлик назарда тутилган бўлиб, унга кўра ноқонуний хатти-ҳаракатлардан бири натижасида олинган даромадни, унинг келиб чиқиш манбасини яширган ёки ушбу объектнинг келиб чиқиши, унинг жойлашган жойи, мусодара қилиниши, олиб кўйилиши, сақланиши ёхуд бундай объектнинг сақланиши ёки сақланишига тўсқинлик қиладиган ҳар қандай шахс жавобгар бўлади.

Шуни таъкидлаш керакки, ушбу модданинг 5-қисмида жиноят эҳтиётсизлик (бепарволик) туфайли содир этилган бўлса ҳам жиноий жавобгарликка тортиш имконияти кўзда тутилган. Шунингдек, агар жиноятчи ўз ихтиёри билан айбини бўйнига олса ва зудлик билан бу ҳақда ваколатли давлат органларига хабар қилса ва моддий бойликлар буст бутун сақланишини таъминласа, бундай ҳаракатлар жавобгарликни истисно қилади[4].

Активларни қайтариш бўйича Ирландия тажрибасида жиноий йўл билан қўлга киритилган активларни мусодара қилишни таъминлаш учун жиноий мусодара

қилиш ва жиноий таъқибдан ташқари фуқаролик тартибида мол-мулкни мусодара қилиш белгиланган[5]. Ноқонуний ўзлаштирилган активларни қайтариш бўйича тергов Бюроси кўп тармоқли агентлик бўлиб, полиция, солиқ ва божхона бошқармалари, ижтимоий хавфсизлик вазирлиги вакиллари, юридик мутахассис, маъмурий ва техник ходимлардан иборат.

Тайланд ҳукумати томонидан 1999 йилда жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва пулларни ювишга қарши курашиш тўғрисидаги қонун (Anti-Money Laundering Act - AMLA) қабул қилиш билан бирга пулларни ювишга қарши курашиш бошқармаси (Anti-Money Laundering Of?се - AMLO) ташкил қилинган[6].

Бошқарма Адлия вазирлиги назорати остида иш олиб борадиган мустақил орган бўлиб, Бош вазир ёки унинг ўринбосари бошчилигидаги пулларни ювишга қарши Кенгашга ҳисобот беради.

AMLO жиноятларни тергов қилишдан ташқари активларни мусодара қилиш ва ноқонуний пулларни ювиш билан боғлиқ ишларни текшириш учун жавобгардир.

Ўзбекистон Республикасида суд қарорлари асосида бериладиган ижро ҳужжатларини мажбурий ижро этиш Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида"ги Қонуннинг 3-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси органларининг давлат ижрочилари зиммасига юклатилган бўлиб, суд қарорлари ижроси бўйича мол-мулкларни давлат фойдасига мусодара қилиш мазкур қонун ва Вазирлар Маҳкамасининг 15 июль 2009 йилдаги "Давлат даромадига ўтказиладиган мол-мулкни олиб қўйиш, сотиш ёки йўқ қилиб ташлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида"ги Қарори билан тасдиқланган Низом ҳамда бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади[7].

Ўзбекистон Республикасининг Давлат активларини бошқариш Агентлиги ўзига юклатилган функция ва вазифалари доирасида давлат активларини бошқариш, хусусийлаштириш, давлат иштирокидаги корхоналарни молиявий соғломлаштириш, банкротлик, баҳолаш ва риэлторлик фаолияти соҳасида давлат бошқаруви органи ҳисобланиб, у жиноий йўллар билан ўзлаштирилган активларни қайтариш ёки уни тасарруф қилишда ваколатли эмас.

Суд қарорлари асосида мусодара қилиш белгиланган активларни давлат даромадига қайтариш эса Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси органларининг давлат ижрочилари томонидан амалга оширилади.

Юқорида баён этилган ҳорижий тажрибаларга асосланган ҳолда, миллий қонунчилигимизда ҳам ҳорижий ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган чет эл ташкилоти активларни аниқлаш ва уларни тасарруф этишни вақтинча чеклаш каби айрим турдаги сўровнома (талабнома)ларни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси томонидан тўғридан-тўғри бажариш тартибини белгилаш таклиф этилади.

Кейинчалик ушбу активлар юзасидан ҳорижий давлатлар судлари томонидан якуний қарор қабул қилинганидан кейин эса, амалдаги тартибга кўра ушбу қарор миллий судларимиз томонидан тан олиниб, ижрога қаратилганидан сўнг ижроси таъминланиши бу борадаги халқаро ҳамкорликни янада такомиллаштиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 28.12.2018 йилдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси.

2. 15 май 2019 йилдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Ўзбекистон Республикаси давлат активларини бошқариш агентлиги фаолиятини ташкил этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида"ги 404-сонли Қарори билан тасдиқланган Низом.

3. "Механизмы и процедуры возвращения активов в США: практическое руководство для международного сотрудничества". Подразделение по отмыванию денег и возврату активов (MLARS) Министерство юстиции США

4. "Опыт США и Германии в сфере борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем" МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ "СИМВОЛ НАУКИ" №2/2016 ISSN 2410-700X.

5. Выявление доходов от преступной деятельности: Опыт Ирландии. "Возврат похищенных активов Руководство по конфискации активов вне уголовного производства" стр. 220.

6. Роль Бюро по управлению активами в составе Управления по борьбе с отмыванием денег "Возврат похищенных активов Руководство по конфискации активов вне уголовного производства" стр. 239.

7. 15 июль 2009 йилдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Давлат даромадига ўтказиладиган мол-мулкни олиб қўйиш, сотиш ёки йўқ қилиб ташлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида"ги Қарори билан тасдиқланган Низом.

ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ИШ ЮРИТУВИНИ СОДДАЛАШТИРИШ ТУШУНЧАСИ, МАЗМУН ВА МОҲИЯТ.

Бекзод Ражабов

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси магистранти

Тел: +99899-012-91-97

bekzod-rajabov91@mail.ru

Аннотация: Мақолада жиноят ишлари бўйича иш юритувни соддалаштириш борасида айрим ҳуқуқшунос олимларнинг фикр ва назариялари таҳлил қилиниб, юридик жиҳатдан таъриф берилган.

Калит сўзлар: Соддалашмоқ, соддалаштириш, жиноят - процессуал муносабатларда соддалаштирилган тартибда иш юритиш, терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов ва судда иш юритиш.

Суд тизимини такомиллаштириш ҳамда уни мунтазам ривожлантириб бориш - жамият олдида турган энг муҳим ижтимоий-ҳуқуқий вазифалардан биридир. Зеро, мамлакатимизда амалга ошириб келинаётган туб ижтимоий ислохотлар мамлакатимизда демократик ва фуқаролик жамиятини қуришни мақсад қилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, "бугунги кунда юртимизда ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти барпо этиш жараёнлари янги, юксак босқичга кўтарилмоқда. Бинобарин, суд тизими фаолиятини танқидий қайта кўриб чиқиш, унинг натижадорлигини тубдан яхшилаш энг долзарб вазифага айланмоқда"[1].

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида, "Соддалашмоқ", "оддий" тушунчаларига қўйидагича таъриф берилган бўлиб, унга кўра, тузилиши, таркиби жиҳатдан оддийроқ ҳолга келтирмоқ, англашилиши осон, унча мураккаб бўлмаган ҳолат сифатида изоҳланган[2].

Маълумки, мамлакатимиз парламенти томонидан дастлаб соддалаштирилган тартибда иш юритиш борасидаги процессуал юридик нормалар фуқаролик суд ишларини юритишга доир Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексига, кейинчалик иқтисодий суд ишларини юритишга доир Ўзбекистон Республикасининг "Мамлакатда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар қабул қилингани муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий-процессуал кодексига 5 та моддадан иборат "Соддалаштирилган тартибда иш юритиш" деб номланган

231-боб билан тўлдирилган эди. Шу каби, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ҳам янги 3321-модда "Жарима солиш тўғрисидаги қарорни ижро этишнинг соддалаштирилган тартиби"[3] деб номланган янги қарор ижросида соддалаштирилган тартиб таомиллар билан тўлдирилди.

Демак, амалдаги жиноят процессуал кодексига ҳам янги соддалаштирилган тартибни назарда тутувчи янги нормалар киритилиши кун тартибида турган навбатдаги долзарб масаладир.

Илгари сурилаётган таклиф бўйича олий маълумотли юристлар ва кенг жамоачилик фикрини ўрганиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси ходимлари орасида "Жиноят процессида соддалаштирилган тартиб ҳақида биласизми?" деган сўровнома ўтказилди.

Сўровнома натижаларига мувофиқ, қўйилган саволлар бўйича 56%

(114 нафар) ушбу ҳақда ўзининг тушунчаси мавжуд эканлигини кўрсатиб овоз берган бўлса, қолган 45 % (116 нафар) бу тўғрисида алоҳида юридик таъриф мавжуд эмаслиги борасида фикр билдирганлиги ушбу жиноят процессида соддалаштирилган тартибда иш юритиш тушунчасини юридик жиҳатдан мустаҳкамлаш лозимлигини кўрсатмоқда[4].

Айни вақтда, жиноят процессуал муносабатларда соддалаштирилган тартибда иш юритиш тушунчасининг аниқ норматив тусдаги ҳуқуқий моҳияти қонунчиликда аниқ белгиланмаган.

Шу боис, "Жиноят процессуал муносабатларни соддалаштириш", "судга қадар иш юритувда соддалаштирилган тартиб"нинг мазмун-моҳияти, унинг назарий хусусиятлари борасида мамлакатимиз айрим ҳуқуқшуносларининг назарий фикрларини кўриб чиқамиз.

Жумладан, ИИВ ҳузуридаги тергов департаменти бошқарма бошлиғи ҳуқуқшунос Б.Э.Бердиалиев, "судга қадар ишни юритувнинг соддалаштирилган тартиби"га - терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов босқичида иш ҳолатлари аниқ ҳамда жиноятнинг ижтимоий хавфлилик хусусиятини инобатга олган ҳолда қисқа муддатда қонуний қарор қабул қилиш инконини берувчи жараён деб таърифлаган[5]. Ҳуқуқшунос олим Н.И.Хайриев томонидан жиноят процессуал муносабатларни интенсификациялаш (ёки жадаллаштириш) орқали жиноят процессуал муносабатларни соддалаштириш жараёнини тадқиқ этган[6]. ТДЮУ ю.ф.д. профессори З.Ф.Иноғомжонова суд босқичида соддалаштирилган тартибни, Г.З.Тўлаганова суд босқичида соддалаштирилган тартибнинг қўлланилиши [7] хусусида ўз илмий ишларида фикр юритишган. БМТ нуқтаи назарига кўра, "соддалаштирилган тартиб" ("summary proceedings") бу - одил судлов тизимини юқори сифатда самарадорлигини ва ҳаражатларни камайтириш орқали судга қадар ҳамда суд босқичида ишни кўриб чиқишни тезлаштирилишини таъминлашга қаратилган тартиб" бўлиб ҳисобланади[8].

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 10-моддасида, "Ҳар бир инсон ўзининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқлаш ва унга билдирилаётган айбловнинг асосли эканлигини билиш учун, тўлиқ тенглик асосида унинг иши ошқора ҳамда мустақил ва холис суд томонидан барча адолат талабларига риоя қилган ҳолда суд муҳокамасида кўриб чиқилиши ҳуқуқига эга"лиги қатъий белгиланган[9]. Фикримизча, бу ердаги, "адолат" тушунчаси замирида айбланувчини азобловчи процессуал шаклларни имкон қадар қисқартириш ва унинг тақдирини тезликда ҳамда адолатли ҳал қилишга имкон қадар шароит яратадиган судлов юритуви тартибини амалга оширишни назарда тутмоқда. Айнан ана шу қоида, кейинчалик жиноят ишларини судларда юритиш бўйича халқаро стандартларни ишлаб чиқишга пойдевор бўлиб хизмат қилган. Жумладан, 16 декабрь 1966 йилдаги "Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт"нинг 9-моддаси 3-бандига мувофиқ, "жиноят содир этганликда айбланиб ушланган ёки қамоққа олинган ҳар бир шахс зудлик билан судья ёки қонун бўйича суд ваколатини амалга оширувчи мансабдор шахснинг ҳузурига келтирилиши, шунингдек, оқилона (мақсадга мувофиқ) муддат ичида ўзига нисбатан юритилган ишнинг судда муҳокама қилиниш ёки озод бўлиш ҳуқуқига эга"[10].

Жиноят процессида одил судловни амалга оширишни соддалаштириш билан боғлиқ муаммолар турли илмий йўналишларда ўрганилганлигини қайд этиб ўтиш жоиздир.

Хусусан, процессуалист ҳуқуқшунос олими Ю.К.Якимовичнинг фикрича, "соддалаштирилган судлов юритуви" бу жиноят процессининг тузилиши ва

тизимига боғлиқ бўлган жиноят процессининг элементи" сифатида тадқиқ этган[11].

Жиноят процессининг тузулиши сифатида унинг босқичларида иш юритувнинг қанчалик тез фурсатларда кўриб чиқилиши, жиноятларни ижтимоий хавфлилик даражасига кўра иш юритиш ваколатига эга бўлган давлат структураларининг муайян ваколатларини қонунда белгилаб берилиши билан ўз фикрини исботлаган.

Юқоридаги ҳуқуқшунос олимларнинг фикрларини мақуллаган ҳолда фикримизча қуйидагича таърифни келтириш жоиз. "Жиноят - процессуал муносабатларда содалаштирилган тартибда иш юритиш - терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов, суд босқичида иш ҳолатларини аниқ ҳамда жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасининг барча хусусиятларини инобатга олган ҳолда тезликда ҳамда оқилона муддатларда қонуний қарор қабул қилиш инкони берадиган, жиноят процессининг барча иштирокчиларининг ортиқча такрорловчи куч ва бошқа воситаларни сарфланишини олдини олишга қаратилган жиноят процессининг жараёни" дейиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш. М. Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Т.: "Ўзбекистон" НМИУ, 2018. -Б.427.

2. Э.Бегматов, А.Мадвалиев ва бошқалар. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80.000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси А.Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти. "Ўзбекистон миллий инцеклопедияси" давлат илмий нашриёти. www.ziyouz.com кутубхонаси.

3. <https://lex.uz/pdfs/4766244#4767242>. Мурожаат этилган сана 05.04.2020 йил (date of the application April 5, 2020)

4.Б.Х.Ражабов. Жиноят ишлари бўйича иш юритувни содалаштириш: миллий ва хорижий тажриба. Магистрлик диссертация ишининг 2-илоvasи. 2020 йил апрел-май ойларида диссертация иши бўйича Бош прокуратура Академияси телеграмм каналида ўтказилган сўровнома натижаларидан.

5. Б.Э.Бердиалиев. Ишни судга қадар юритиш тартибини содалаштиришга оид айрим масалалар. Илмий мақоласи. 139-бетда. Жиноят ва жиноят - процессуал қонунчиликни либераллаштириш - инсон ҳуқуқ ва эркинларини таъминлаш кафолати: Республика илмий - амалий конференцияси материаллари (2018 йил 24 апрель) ИИВ Академия. Т-2018 й.

6.Н.И.Хайриев. Жиноят ишлари юритувини интенсификациялаш. Юридик фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертациясидан. ТДЮУ. Т: 2016 йил.

7. З.Ф.Иноғомжонова, Г.З.Тўлаганова. Жиноят процесси муаммолари. Ўқув қўлланма.

Т. ТДЮИ нашриёти 2006.

8. Ш.Ҳайдаров. Жиноят ишларини юритишнинг коррупцияга қарши курашиш борасидаги аҳамияти. http://xorazm.adliya.uz/xorazm/uz/publikatsii/korupciya/?ELEMENT_ID=21525

9. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси. <https://lex.uz/231546494>

10.Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт. <https://lex.uz/165164681>

11. Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производства. Основные и дополнительные производства. -Томск: 1991. -С. 48

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА: КРАТКИЙ ОБЗОР, ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Рахманова Сабрина Шухрат кизи

**Студентка 2 курса Ташкентского государственного юридического университета
rakhmanova1709@mail.ru**

Аннотация. В настоящей статье исследованы международные договоры по правам человека и дан краткий обзор, особенности и тенденции развития международных стандартов в области прав человека.

Ключевые слова: права человека, международные организации, ООН, универсальные стандарты по правам человека, декларация, пакт, конвенция.

Права человека являются неотъемлемым достоянием всех людей, без какого бы то ни было различия на основании расы, цвета кожи, пола, языка, религии, национального или социального происхождения, или любого иного аспекта.

В ст. 1 Устава Организации Объединенных Наций (ООН) говорится, что одна из главных целей ООН заключается поощрении и развитии уважения к правам человека и основным свободам для всех, без различия расы, пола, языка и религии. Важно подчеркнуть роль Устава в создании правовой основы для формирования механизма международной защиты прав человека, особенно в области разработки международных стандартов и деятельности международных контрольных органов [1].

Аналогичные положения содержатся в уставах практически всех региональных организаций. В частности, в Заключительном акте Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинский заключительный акт) от 1975 года, отдельной главой были определены направления деятельности и закрепления прав человека как основополагающих, и после принятия данного акта принцип уважения прав человека и основных свобод был включен в 10 главных императивных принципов международного права. То есть уставы региональных организаций не просто подтвердили. Сегодня права человека стали важнейшим и наиболее динамично развивающимся направлением международного сотрудничества. Принято огромное количество международных договоров по правам человека. Их принято называть международными стандартами по правам человека [2].

Под международными стандартами в области прав человека понимаются международно-правовые нормы, закрепляющие и развивающие принципы прав человека. В первую очередь, это обязательства государств предоставлять индивидам основополагающие права и свободы и не предпринимать действий, посягающих на эти права и свободы, не допускать какой-либо дискриминации, а также пресекать действия, нарушающие права человека. Помимо этого, устанавливается ответственность государств за невыполнение своих обязательств, определяются международные механизмы защиты прав человека.

Ключевую роль играет Международный билль о правах человека, который включает в себя: Всеобщую декларацию о правах человека (1948), Международный пакт о гражданских и политических правах (1966), Международный пакт об экономических и социальных правах (1966), Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах (1966), второй Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах, направленный на отмену смертной казни (1989). Наличие огромной

правовой базы, включающей множество документов, обуславливает необходимость их классификации.

Стандарты делятся на универсальные, т.е. признанные во всем мире (как правило, это нормативные акты, принятые ООН) [3] и региональные, действие которых распространяется на определенный регион, обычно на территории какого-либо межгосударственного объединения (Совет Европы, Европейский Союз, СНГ и пр.) Региональные стандарты часто бывают более конкретными, предусматривающими более строгую ответственность в рамках межгосударственного объединения для государств-нарушителей этих стандартов.

По юридической природе договоры по правам человека можно подразделить на документы обязательного и рекомендательного характера.

Так, международные стандарты бывают в виде деклараций, международных договоров (пакты и конвенции), резолюций международных организаций, руководящих принципов. Декларации принимаются обычно итоговым документом совещаний межгосударственных органов (например, резолюцией Генеральной ассамблеи ООН) и не имеют обязательной силы. Декларация-это свод принципов, определяющий дальнейшее направление развития международных отношений в определенной сфере. Государство может стараться приводить свое законодательство в соответствии с декларацией, но не обязано это делать.

Основу международно-правовых норм в области прав человека составляют международные договоры (соглашения) - пакты и конвенции. Эти формы международно-правовых актов носят общеобязательный характер для всех государств, их ратифицировавших или к ним присоединившихся. На основе договоров создаются специализированные международные органы для контроля за соблюдением условий соглашений.

По содержанию их можно разделить на документы общего характера и специального. Общие документы содержат права человека, присущие всем категориям населения. Специальные документы посвящены правам определенной, как правило, уязвимой группы - детей, женщин, молодежи мигрантов, инвалидов и т.д. В условиях исторического и политического развития общества стали формироваться особые группы населения с различной степенью уязвимости, которые в силу своих физических или психических особенностей организма не могут получить равный доступ к реализации своих прав и свобод в полном объеме. Уязвимость определенных категорий лиц и индивидуумов имеет универсальный и постоянный характер, в силу того, что в принципе невозможно констатировать тот факт, что данное явление отсутствует по своей правовой природе. Ввиду этого общество не способно искоренить данное социальное явление, но поощрение и защита прав уязвимых групп населения должно стать предметом международно-правового регулирования.

Нормы современного международного права не устанавливают понятие "уязвимость" и не предоставляет исчерпывающий перечень критериев, по которым лица могли бы быть определены именно в уязвимую группу населения. Как правило, в основу определения понятия включается фактор, предопределяющий уязвимость. Однако Европейская комиссия определяет уязвимые группы населения как "группы, которые в большей степени подвержены рискам бедности и социальной изоляции, чем обычное население" [4]. Это еще один пример того, что региональные соглашения дополняют и уточняют универсальные стандарты по правам человека, принятые в рамках ООН.

В условиях глобализации и тесного сотрудничества мирового сообщества с различными международными организациями должна быть поставлена

общечеловеческая цель защиты прав уязвимых групп населения. На наш взгляд, в международно-правовой плоскости необходимо разработать и юридически закрепить официальное понятие "уязвимые группы населения", которое бы в полной мере раскрыло сущность правовой природы данной категории лиц.

В заключение, защита прав человека наиболее уязвимых категорий населения, уделение им особенного внимания - важнейшая тенденция в развитии международных документов по правам человека. Данная тенденция нашла отражение и закрепление как главнейший принцип целей устойчивого развития - "Никто не должен остаться без внимания". Основная особенность этой группы документов в том, что это наиболее динамично развивающаяся отрасль международного права.

Список использованной литературы:

1. Павлова Л. Международная защита прав человека и ее эволюция на современном этапе. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/31005/1/1996_1_JILIR_pavlova_r.pdf
2. <https://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx> - официальный сайт Управления Верховного комиссара ООН по правам человека.
3. Перечень универсальных договоров по правам человека доступен на <https://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>.
4. Микрина В, Бекашев Д. Особенности защиты уязвимых групп населения в международном праве. // Advances in law studies. Том 7, № 1, 2019. // URL: <https://riorpub.com/ru/nauka/article/28398/view>.

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШГА ОИД МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИКНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

Фарход Хусанович Ахмедов

тингловчи

Бош прокуратура Академияси

Тошкент, Ўзбекистон

farhodhoja.uzbek@gmail.com

тел: +998-90-331-5717

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини таъминлашга оид миллий қонунчиликнинг умумий тавсифига қаратилган қонунчилик таҳлил қилади. Тадқиқотнинг объекти вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини таъминлашга оид миллий қонунчиликнинг умумий тавсифига қаратилган қонунчилик ва мавжуд тизимлар фаолиятини назарий ва амалий жиҳатлари ҳисобланади.

Калит сўзлар: вояга етмаганлар, халқаро стандартлар, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликка қарши курашиш, жиноят.

Мамлакатимизда оналик ва болаликни қўллаб-қувватлаш, болаларнинг маънавий ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси талабларига риоя этилишини таъминлаш мақсадида кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, болаларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ва уларнинг баркамол авлод бўлиб етишишини таъминлаш борасидаги фаолиятнинг институционал ва ҳуқуқий асосларини тубдан такомиллаштириш зарурати тобора ортиб бормоқда. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция талабларини ҳар томонлама ҳаётга татбиқ этиш, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларида назарда тутилган болаларнинг ҳуқуқларини амалда қафолатлаш, уларнинг жисмоний, интеллектуал, руҳий ва маънавий етук авлод бўлиб етишишини таъминлаш мақсадида мустаҳкам қонунчилик базаси яратилган.

Баркамол авлодни ҳуқуқий ҳимоя қилиш, вояга етмаганларни сиёсий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий шароитларда ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишни янада яхшилаш борасида республикаимизда 20 дан ортиқ қонун, 30 га яқин Президент Фармони ва қарорлари, 50 га яқин Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва 200 дан ортиқ соҳага оид бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар - жами 300 га яқин вояга етмаганларга оид қонун ҳужжатлари қабул қилинган. Шунингдек, болалар ва ёшлар ҳуқуқларига оид 10 га яқин халқаро шартномалар ратификация қилинган.

Ўтган давр мобайнида мамлакатимизда вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш борасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, "Таълим тўғрисида"ги , "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида"ги , "Бола ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисида"ги , "Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги , "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги , "Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида"ги , "Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонунларнинг қонунларнинг қабул қилиниши соҳада амалга оширилаётган ишларнинг мустаҳкам ҳуқуқий асоси вазифасини бажаради.

Ўзбекистон Республикасида вояга етмаганларга оид қонун ҳужжатларининг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида сўз юритишдан олдин вояга етмаганларнинг

ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган қонун ҳужжатлари мазмунига халқимизга хос болажонлик, ўз фарзандига ғамхўрлик хислатлари сингдирилганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциянинг

45-моддасида вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги, шунингдек 64-моддада ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбур эканликлари тўғрисидаги конституциявий норма мустаҳкамланган .

Вояга етмаганларга оид қонун ҳужжатлари хусусида сўз кетганда Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни муҳим аҳамиятга эга. Мазкур қонун фуқароларга, хусусан, вояга етмаганларга таълим, тарбия бериш, касб-ҳунар ўргатишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди ҳамда ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини таъминлашга қаратилган. Унинг 3-моддасида таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари мустаҳкамланган бўлиб, таълим Ўзбекистон Республикаси ижтимоий тараққиёти соҳасида устувор деб эълон қилинган.

Мазкур қонуннинг 7-моддасида давлат таълим стандартлари умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талаблар белгиланиб, ДТСни бажариш Ўзбекистон Республикасининг барча таълим муассасалари учун мажбурий эканлиги алоҳида аҳамиятга эга. Шунингдек, Қонуннинг 30-моддасида вояга етмаган болаларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари боланинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими олишлари учун жавобгар эканликлари белгиланган. Мазкур қонундан қонун чиқарувчи Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 47-моддасида давлат маъмурий мажбурлов чораси билан муҳофаза қилган. Яъни, унда ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан вояга етмаган болаларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш борасидаги мажбуриятларни бажармаганлик, бунинг оқибатида вояга етмаган болаларнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиши, шунингдек, болаларнинг мажбурий умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими олишига ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан тўсқинлик қилганлиги учун маъмурий жавобгарлик белгилаш билан мустаҳкамлаган .

Алоҳида қайд этиш керакки, юқорида келтирилганлардан ташқари вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиниши таъминлаш мақсадида ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар тўғрисидаги маълумотларни васийлик ва ҳомийлик органига хабар қилмаслик (471-модда), ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни жойлаштиришда қонун ҳужжатлари талабларини бузганлик (472-модда), никоҳ ёшига етмаган шахс билан ҳақиқатда никоҳ муносабатларига киришганлик (473-модда), вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаганлик (474-модда), васийликка олинганнинг зарарига гаразли мақсадларни кўзлаб васийликдан ёки ҳомийликдан фойдаланиш ёки уни назоратсиз ва зарур моддий ёрдамсиз қолдирганлик (48-модда) учун маъмурий жавобгарлик назарда тутилган. Уларнинг аксарияти бир йил ичида такроран содир этилганда жиноий жавобгарлик келтириб чиқарувчи ҳуқуқбузарликлар бўлиб, қонун чиқарувчи мазкур восита билан вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига хилоф ҳуқуқбузарликларга қарши курашади.

Ўзбекистон Республикасининг "Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни 3-моддасида ўн саккиз ёшга тўлгунга (вояга етгунга) қадар бўлган шахс

(шахслар) бола (болалар) деб эътироф этилиши мустаҳкамланган.

Мазкур қонуннинг ўзига хос жиҳати шундаки, унда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлат сиёсати, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг бола ҳуқуқларини таъминлаш бўйича ваколатлари, бола ҳуқуқларини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг иштироки ҳамда бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари ўрин олган. Бундан ташқари, ушбу қонун ҳужжатида вояга етмаганларнинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи, ҳимояга бўлган ҳуқуқи, оилавий муҳитга бўлган ҳуқуқи, гайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш ҳуқуқи, ўз фикрини эркин ифода этиш, ахборот олиш, фикрлаш, сўз, виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи, хусусий мулк ва турар жойга бўлган ҳуқуқи, меҳнат қилиш, дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқи, соғлиғини сақлаш ва билим олиш каби ҳуқуқлари кафолатлари мустаҳкамланган.

"Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги Қонун вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси соҳасидаги муносабатларни тартибга солишга қаратилган бўлиб, унда вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига доир фаолиятнинг асосий вазифалари ва принциплари ва уни амалга оширувчи органлар ҳамда муассасалар ва уларнинг ваколатлари мустаҳкамланган .

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги

ПҚ-2833-сонли "Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори қабул қилиниб, мазкур Қарорнинг 3-бандига асосан юқорида сўз юритилган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссия, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар, туманлар (шаҳарлар) ҳокимликлари ҳузуридаги вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларни тегишинча Вояга етмаганлар ишлари бўйича республика идоралараро комиссияси ҳамда вояга етмаганлар ишлари бўйича ҳудудий идоралараро комиссиялар этиб қайта ташкил этилди. Вояга етмаганлар ишлари бўйича республика идоралараро комиссияси бўйича ягона мувофиқлаштирувчи орган этиб Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси белгиланди .

Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган қонунлардан яна бири - "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги Қонунидир . Ушбу Қонун ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги муносабатларни тартибга солишга қаратилган. Қонуннинг 3-моддасида "ёшлар" тушунчасига изоҳ бериб, қонун чиқарувчи ёшлар деганда ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган шахслар доирасини белгилайди.

Шунингдек, Қонунда давлат томонидан амалга ошириладиган ҳамда ёшларни ижтимоий жиҳатдан шакллантириш ва уларнинг интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтириш учун шарт-шароитлар яратилишини назарда тутадиган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва ҳуқуқий чора-тадбирлар тизими ёшларга оид давлат сиёсатининг моҳиятини ташкил этиши кўрсатиб ўтилган.

Юқорида келтирилган вояга етмаганларга оид қонун ҳужжатларининг ўзига хос жиҳатларидан бири мазкур қонун ҳужжатларининг асосий мақсади вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, уларни жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатидаги ўз ҳуқуқларини тўлақонли реализация қилишга шарт-шароит яратиш ҳисобланади.

Шундай қонун ҳужжатларидан бири Ўзбекистон Республикасининг "Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида"ги Қонуни ҳисобланади. Ушбу қонун ўн тўрт ёшга тўлмаган етим болаларни ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни, шунингдек суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқароларни уларга таъминот, тарбия ва таълим бериш, уларнинг мулкӣ ва шахсий номулкий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида жойлаштиришнинг ҳуқуқий шакли - васийлик ҳамда ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган етим болаларни ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни, шунингдек суд томонидан муомала лаёқати чекланган фуқароларни уларга таъминот, тарбия ва таълим бериш, уларнинг мулкӣ ва шахсий номулкий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида жойлаштиришнинг ҳуқуқий шакли - ҳомийлик соҳасидаги муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

Қонунда, шунингдек, агар ота-онаси билан туриши вояга етмаган шахснинг қонуний манфаатларига жавоб бермаслиги ҳамда унинг ҳаёти ёки соғлиғи учун бевосита таҳдид мавжудлиги васийлик ва ҳомийлик органи томонидан аниқланса, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинмаган ота-онаси бўлган вояга етмаганга васий ёки ҳомий тайинланиши мумкин.

Бундан ташқари, васий ёки ҳомий ўз зиммасига юклатилган мажбуриятлардан ғаразли ёки бошқа паст ниятларда фойдаланганда, васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсни назоратсиз ва зарур ёрдамсиз қолдирганда, васийлик ва ҳомийлик органлари уни белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш учун зарур чораларни кўриши шарт. "Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 30-моддасида васий ёки ҳомий ўз зиммасига юклатилган мажбуриятлардан ғаразли ёки бошқа паст ниятларда фойдаланганда, васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсни назоратсиз ва зарур ёрдамсиз қолдирганда, васийлик ва ҳомийлик органлари уни белгиланган тартибда жавобгарликка тортиш учун зарур чораларни кўриши шартлиги белгиланган. Амалдаги қонун ҳужжатларига кўра васийлик ўн тўрт ёшга тўлмаган етим болаларни ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни, шунингдек суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқароларга, ҳомийлик эса ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган етим болаларни ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни, шунингдек суд томонидан муомала лаёқати чекланган фуқароларга нисбатан тайинланиши инобатга олинса юқорида келтирилган ҳолат нақадар жиддий эканлиги аён бўлади. Модданинг амалдаги таҳририда фақатгина васийлик ҳуқуқини суистеъмол қилганлик учун маъмурий жавобгарлик белгиланган. Шунингдек, бу турдаги қилмишлар васийлик ва ҳомийликнинг хусусиятига кўра мунтазамлик касб этиши эҳтимоли юқори. Шунга кўра, ушбу моддани янги таҳрирда қабул қилиш, мазкур моддага худди шу қилмишни маъмурий жазо чораси қўлланилганидан кейин такроран содир этилганлиги учун жазо чорасининг оғирлаштирилиши ижтимоий адолат принципини таъминлаш, васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахслар ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Алоҳида қайд этиш керакки, ўсиб келаётган ёш авлодни уларнинг саломатлигига, ҳаётига ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган ахборотлардан асрашни назарда тутувчи "Болалар соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан уларни ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни мазкур масалани тартибга солишда муҳим аҳамият касб этади. Қонунда бузғунчи ғоялар билан болаларнинг руҳияти, ҳаётига ва саломатлигига зиён етказувчи ахборотлар тарқатилишининг олдини олиш, чеклаш ва тақиқлаш масалалари ўз ифодасини топган. Шунингдек, болалар соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан

уларни ҳимоя қилиш борасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат ношаркат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари, жисмоний ва юридик шахсларнинг иштироки ҳамда улар томонидан жамоатчилик назоратини кучайтириш назарда тутилган.

Юқорида таҳлил қилинган вояга етмаганларга оид қонун ҳужжатларида уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини тўлақонли таъминлаш, жумладан, вояга етмаганларнинг яшаш, индивидуалликни сақлаб қолиш, эркинлик ва шахсий дахлсизлик, соғлиқни сақлаш, билим олиш, ҳимоя, гайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш, ахборот олиш, фикрлаш, сўз, виждон ва эътиқод эркинлиги, хусусий мулк ва турар жой, меҳнат қилиш, дам олиш ва шу каби бошқа ҳуқуқлари кафолатлари мустақамланган. Бизнингча, мазкур қонун ҳужжатлари талабларига риоя этилишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг МЖТКга айрим ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 150-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 1-2-сон, 1-модда, 2009 й., 52-сон, 554-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2010 й., 39-сон, 341-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
5. Ўзбекистон Республикасининг "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги Қонуни. "Халқ сўзи", 2016 йил 15 сентябрь, 182 (6617)-сони.
6. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 1-сон, 1-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
7. Ўзбекистон Республикасининг "Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.09.2019 й., 03/19/566/3734-сон.
8. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 152-модда; 2008 й., 52-сон, 510-модда; 2011 й., 16-сон, 159-модда; 2014 й., 16-сон, 176-модда.
9. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда.
10. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 2017 й., 1-сон, 1-модда.
11. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 1-2-сон, 1-модда, 2009 й., 52-сон, 554-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
12. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2010 й., 39-сон, 341-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
13. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 12-сон, 184-модда.
14. Ўзбекистон Республикасининг "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги Қонуни. "Халқ сўзи", 2016 йил 15 сентябрь, 182 (6617)-сони.
15. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 1-сон, 1-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда.
16. Ўзбекистон Республикасининг "Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.09.2019 й., 03/19/566/3734-сон.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УЗБЕКИСТАНЕ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Равшан Хакимов

**Канд. кафедры "Международного права и межгосударственных юрид. наук,
профессор дисциплин" Университета**

мировой экономики и дипломатии (Ташкент).

Моб.: (+998 90) 959-71-13,

ravshan-khakimov1961@mail.ru

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы становления и развития международного права в Узбекистане, об известных ученых-педагогах, внесших достойный вклад в развитие этой отрасли юриспруденции, а также о подготовке квалифицированных специалистов.

Ключевые слова: становление международного права в Узбекистане, этапы становления международного права, известные ученые-педагоги, подготовка квалифицированных кадров.

Annotation: the article deals with the establishment of international law in Uzbekistan, famous scholars who have made a worthy contribution to the development of this branch of jurisprudence, as well as the training of highly qualified specialists.

Keywords: establishment of international law in Uzbekistan, stages of establishment of international law, famous pedagogues, training of highly specialized human resources.

Современное становление международно-правовой мысли в Узбекистане, прежде всего, связано с независимостью. В связи с вышесказанным исходя исторической особенности развития международного права, мы можем объект нашего исследования условно разделить на несколько этапов: 1. Концептуально-подготовительный период (1902-1918 гг.), 2. Довоенный (1918-1941 гг.), Военный и послевоенный (1945-1991 гг.) и 4. Современный (с 1991 года по настоящее время) на котором мы и остановим ваше внимание.

До независимости представителями республики по специальности "Международное право. Шифр - 12.00.10 - было произведено 7 защит, из них: кандидатских - 5, докторских - 2 диссертаций, которые были защищены в учебных заведениях Москвы и Ленинграда.

В гендерном соотношении из женщин только Инамджанова Г.З., защитила кандидатскую диссертацию в Институте государства и права АН СССР (Москва, 24 мая 1968 г.).

Начиная с периода независимости на повестку дня актуальным стало развитие практически новой отрасли юриспруденции для Узбекистана - международного права.

23 сентября 1992 г. по предложению Политисполкома Центрального Совета Народно-демократической партии Узбекистана и Кабинета Министров Республики Узбекистан был принят Указ Президента Республики Узбекистан, "О создании Университета мировой экономики и дипломатии" [Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан. - № 11 (1992). - Ташкент: 1992. - С. 137-139.], основными задачами которой были определены:

- подготовка высококвалифицированных специалистов в области мировой экономики, межгосударственных отношений, дипломатии, международного права и международной журналистики;

- развитие и укрепление научных, культурных и других деловых связей с

университетами зарубежных стран аналогичного профиля, заключение с ними долгосрочных договоров о сотрудничестве и взаимопомощи;

- взаимодействие с учебными заведениями, государственными и общественными и частными структурами, фирмами, банками других стран в деле подготовки кадров высокой квалификации по указанным специальностям;

- обеспечение стажировки студентов и сотрудников за рубежом;

- изучение и использование мирового опыта подготовки кадров, специалистов широкого профиля в области международных отношений на основе деловых связей с посольствами, консульствами, торговыми и иными представительствами и организациями зарубежных стран;

- организация на договорной основе различных школ, курсов, семинаров, методических и консультативных пунктов по профилю университета с широким привлечением иностранных ученых, специалистов, деловых людей;

- создание научных центров, совета, лабораторий по многоплановым исследованиям и разработкам в области мировой экономики и бизнеса, межгосударственных отношений, дипломатии, международного права и международной журналистики, в том числе на договорной основе.

Таким образом, с периода независимости Узбекистана развитие международного права получило новое развитие, и первая защита кандидатской диссертации была произведена в 13 мая 1995 года в Университете мировой экономики и дипломатии.

В период начиная с 1995 г. по 31 декабря 2012 г. было произведено 57 защит, из них: кандидатских - 50, докторских - 7 диссертаций.

В гендерном соотношении: женщин - 19, мужчин - 38.

Защиты кандидатских и докторских диссертаций проходили в:

Университете мировой экономики и дипломатии - 39 кандидатских и докторских - 3, итого - 42. По годам:

1995 г. - 1, 1997 г. - 2, 2001 г. - 1, 2002 г. - 1, 2005 г. - 2, 2007 г. - 10, 2008 г. - 9, 2009 г. - 3, 2010 г. - 7, 2011 г. - 5, 2012 г. - 1.

В гендерном соотношении: женщин - 13, мужчин - 29.

В Ташкентском государственном юридическом институте - 13, из них: кандидатских - 11, докторских - 2. По годам:

2000 г. - 2, 2001 г. - 2, 2002 г. - 2, 2004 г. - 4, 2005 г. - 3.

В гендерном соотношении: женщин - 5, мужчин - 8.

В Академии Государственного управления при Президенте Республики Узбекистан - 2 из них:

кандидатских, 2000 г. - 1, докторских, 2001 г. - 1.

В гендерном соотношении: женщин - 1, мужчин - 1.

Также защиты диссертации были также произведены в: России (Р. Азходжаева, Российский Университет Дружбы народов им. П. Лумумбы, PhD 2008 г.), Германии (С. Саяпин, PhD 2012 г., Университет г. Бохум).

В 2013-17 годы по ряду организационных причин в Высшей аттестационной комиссии и Университете мировой экономики и дипломатии защиты диссертации по международному праву не проводилось.

В 2018-19 годы в Университете мировой экономики и дипломатии были произведены защиты диссертации на соискание ученой степени доктора философии по юридическим наукам (на 1-е октября 2019 г.):

	PhD	DSc
2018 г.	4	2
2019 г.	2	1.

Из них, в гендерном соотношении: женщин: PhD - 4, DSc - 2;
мужчин: PhD - 2, DSc - 1.

Таким образом, в 1995-2019 годы на 1-е октября 2019 г. включительно в Узбекистане в общей сложности было произведено 68 работ, из них: кандидатских (PhD) - 56 (+2 за рубежом), докторских (DSc) - 10 диссертационных защит.

Следует также отметить, что впервые в практике Узбекистана 31 марта 2000 года Абу-Ганем Абдель-Карим (Иордания) - стал первым из иностранных граждан, успешно защитившим диссертацию на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности "Международное право".

В настоящее время в Университете мировой экономики и дипломатии в общей сложности в соответствии с требованиями ВАК зарегистрированы работы 45 диссертантов на соискание ученой степени доктора философии по юридическим наукам, из них:

34 - PhD, в гендерном соотношении женщин - 15, мужчин - 19;
9 - DSc, в гендерном соотношении женщин - 2, мужчин - 9.

В настоящее время в Узбекистане развитие и исследования теоретических и практических основ международного права осуществляется согласно паспорту по шифру специальности: 12.00.10 - Международное право.

В ведущих учебных заведениях Узбекистана - Академии государственного строительства при Президенте Республики Узбекистан, Университете мировой экономики и дипломатии, Ташкентском государственном юридическом университете, Академии МВД Республики Узбекистан, Ташкентском государственном институте востоковедения, Высшем военном таможенном институте, Самаркандском государственном университете им. Алишера Навои, Республиканском центре повышения квалификации юристов Министерства юстиции Республики Узбекистан, высших военных учебных заведениях и учебных центрах по подготовке и повышению квалификации при министерствах и ведомствах читаются курсы и проводятся исследования в области международного права.

Наука международного права также заняла достойное место среди юридических дисциплин и в настоящее время в Узбекистане написаны монографические работы организовываются и проводятся научно-практические конференции, семинары и круглые столы.

Активную работу по распространению международного права выполняют государственные и общественные организации. Которые содействуют в поощрении, изучении и распространении, более широкого признания международного права, пропаганде идеалов гуманизма, прав и свобод человека, разработке теоретических и прикладных проблем международного права, ознакомлению общественности с национальным и зарубежными законодательствами, договорной практикой, документами международных организации и конференции.

Важной составляющей в деле распространения и развития международного права представляются издаваемые в республике научные и специальные юридические журналы и газеты, в которых активно освещаются международно-правовые проблемы.

В свете принятых в последнее время нормативных документов касающихся дальнейшего совершенствования системы подготовки и аттестации научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации в республике активно работают известные, в том числе и за рубежом, ученые, которые исследуют вопросы развития теоретических и прикладных основ, в таких направлениях как:

история развития и становления международного права в Узбекистане; соотношения национального и международного права; правопреемство государств; право международных договоров; применение норм международного права на практике национальных судов; защиты прав человека; международной ответственности; международной судебной системы, а также современных актуальных проблем терроризма, незаконного распространения наркотиков, экстремизма, отмывания денег, коррупции, кражи произведения искусства и предметов культуры, интеллектуальной собственности, незаконной торговли оружием, угона самолетов, морского пиратства, страхового мошенничества, ложного банкротства, компьютерной преступности, торговле людьми и человеческими органами и др.

Список использованной литературы

1. Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан. - № 11 (1992). - Ташкент: 1992. - С. 137-139.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО, КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Ходжаев Алишер Абдурашидович

Ташкентский институт инженеров железнодорожного транспорта

+998901884527

nhodzhaeva@bk.ru

Аннотация. В Узбекистане государственно-частное партнерство упоминается в качестве необходимого инструмента для реформирования системы государственного управления, совершенствования системы социальной защиты населения и либерализации экономики.

Ключевые слова. Экономическое отношение, государственно-частное партнерство, социальная политика, социальная защита, компетенции, бюджетные ограничения

В современном, быстро развивающемся мире глобальная конкуренция ставит на повестку дня вопрос о выживании государств не только в военно-политическом, но и в экономическом отношении. Сырьевая

и экспортно-ориентированная экономика не способна стать основанием для технологического прорыва и не будет в состоянии обеспечить стабильный рост уровня жизни граждан страны. Как показывает

мировой опыт, в данной ситуации не существует простых решений:

современная экономика слишком сложна и комплексна по своей структуре, чтобы ее регулирование могло осуществляться на интуитивном

уровне, с помощью чисто политических мер, без обеспечения необходимыми профессиональными компетенциями.

Более того, только знаний о принципах управления в какой-либо одной хозяйственной сфере или в одном секторе экономики сегодня недостаточно для решения возникающих проблем - все слишком взаимосвязано. В то же время на фоне кризисных явлений в экономике сокращение бюджетного финансирования различных направлений государственной политики приводит к необходимости изыскания новых источников внебюджетных инвестиций для реализации инфраструктурных проектов. По оценкам международных экспертов, в этой ситуации "власти

будут способствовать реализации проектов государственно-частного партнерства (ГЧП), в связи с чем следует ожидать появления новых интересных возможностей для инвестиций".

Бюджетные ограничения вынуждают государство искать способы привлечения частных инвестиций в инфраструктуру. Это тем более важно, что, по данным Организации экономического сотрудничества и развития, повышение качества инфраструктуры стимулирует рост производительности труда в целом по экономике.

Основными задачами государственно-частного партнерства являются:

-создание условий для эффективного взаимодействия государственного и частного партнеров в целях устойчивого социально-экономического развития Республики Узбекистан;

-привлечение частных инвестиций в экономику путем объединения ресурсов государственного и частного партнеров;

-обеспечение роста занятости и повышение уровня жизни населения;

- повышение качества товаров, работ и услуг;
- развитие инновационной деятельности, наукоемких производств, повышение технического уровня производства и совершенствование технологических процессов;
- развитие объектов инженерной, производственной, социальной и транспортной инфраструктуры;
- повышение эффективности использования имущества, в том числе земельных участков, находящихся в государственной собственности;
- эффективное использование бюджетных средств;
- привлечение и рациональное использование иностранных финансовых, материальных, интеллектуальных и других ресурсов, современных зарубежных технологий и управленческого опыта.

Все это требует принципиально нового уровня компетенций со стороны государственных гражданских служащих, владения ими современными методами проектного менеджмента, управления рисками, структурирования и оценки альтернатив. Государство должно не только осуществлять директивное управление в экономике, но и понимать особенности функционирования бизнес-организаций, уметь при совместных действиях "играть с ними по одним правилам" ради достижения общего успеха.

Государство - это не служба социальной поддержки, а в первую очередь инструмент для решения общественно значимых проблем.

В связи этим в настоящее время в Узбекистане реализуется и планируется к реализации целый ряд масштабных инфраструктурных проектов в различных отраслях. На этом фоне идет поступательное развитие сферы ГЧП по ключевым направлениям: законодательное регулирование, институциональная среда, непосредственная подготовка и реализация проектов. ГЧП не является панацеей, так как частный сектор никогда не сможет полностью вытеснить государственное финансирование,

но он может предоставить новые технологии и экспертную поддержку наряду с частичным финансированием важных проектов. В этих условиях ГЧП представляет собой наиболее оптимальный способ выстраивания институциональных отношений между государством и бизнесом, в основе которого лежит взаимный интерес сторон к реализации

инфраструктурных проектов, обладающих стратегической значимостью и социальной ценностью. Изучение основ ГЧП в системе высшего образования призвано составить основу для обеспечения государственной гражданской службы кадрами необходимой компетенции. Профессиональное чиновничество, владеющее современными навыками управления проектами ГЧП, является залогом для успешной деятельности государства по решению

актуальных проблем социально-экономического развития. Это же относится и к представителям узбекского бизнеса, которые должны приобретать в современных условиях новые навыки взаимодействия с государством не только посредством участия в исполнении государственного заказа, но и в более сложных по структуре проектах в инфраструктурных отраслях экономики. Государственно-частное партнерство принадлежит к подобным перспективным формам взаимодействия государства и частного бизнеса.

Список литературы

Матаев Т.М. Формы государственно-частного партнерства при реализации инфраструктурных проектов // Государственно-частное партнерство.

Обожина Д.А. Государственно-частное партнерство в условиях глобализации экономики [Электронный ресурс] /Д.А. Обожина // Международный научно-исследовательский журнал. - 2013.

КОРПОРАТИВ НИЗОЛАР ТААЛЛУҚЛИЛИГИНИНГ ПРЕДМЕТ ВА СУБЪЕКТ МЕЗОНЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Эшимбетова Дармон Уразбаевна,
Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби
магистранти
эл.почта: advice_d@mail.ru
тел: 99891 165-11-31

АННОТАЦИЯ:

Мақолада корпоратив низолар тааллуқлигининг асосий назарий ва амалий муаммолари шунингдек корпоратив низолар тааллуқлигининг предмет ва субъект мезонларининг ўзига хос жиҳатлари, бу жиҳатларнинг корпоратив низоларнинг иқтисодий судларга тааллуқлигини аниқлашдаги аҳамияти ёритилиб, судлар амалиётидан мисоллар келтириш асосида процессуал қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш зарурлиги ҳақида фикр юритилади,

Калит сўзлар: Тааллуқлилик, корпоратив низо, корпорация, корпоратив муносабатлар, корпоратив низолар тааллуқлигининг предмет мезони, корпоратив тааллуқлигининг субъект мезони, иқтисодий судлар, фуқаролик ишлари бўйича судлар.

Корпоратив низолар тушунчаси ўз характерига кўра икки белгини ўз ичига олган тушунча бўлиб, булар низонинг предмети ва субъектига кўра белгиларидир. Низони корпоратив низо сифатида малакалашда унинг асосан шу белгилари энг муҳим ва ўзига хос белгилари ҳисобланади.

Низонинг предмет мезони корпорацияни ташкил этиш, бошқариш ёки унда иштирок этиш билан боғлиқ, жумладан унинг иштирокчиларининг ўзаро муносабатларини ҳам ўз ичига олган муносабатлардир. Бу мезон корпорация иштирокчилари ҳуқуқий муносабатларининг мазмунини, шунингдек иштирокчиларнинг ўзаро ва корпорация билан муносабатларини ўзида акс эттирувчи корпоратив табиатини ифодалайди.

Корпоратив низолар предмети - корпорация иштирокчиларининг ҳуқуқларини амалга ошириш ва мажбуриятларини бажаришга қаратилган ҳаракатлари, шунингдек мол-мулк - корпорация устав фондига топширилган мол-мулк ва корпорация фаолияти натижасида қўлга киритилган мол-мулк, иштирокчилар ўртасида тақсимланадиган фойданинг бир қисмини улуш сифатида олинадиган пул маблағлари ва иштирокчиларга тегишли бўлган бошқа мулкий даромад объектлари ва ликвидацион квоталардир .

Е.Ю.Пашкова фикрича, корпоратив низолар иқтисодий судлар судловига тааллуқли бўлган барча низолар учун хос бўлган унинг иқтисодий характерини англатувчи асосий белгиси билан бирга, бу низоларни корпоратив низолар сифатида тавсифловчи ўз хусусий ёки махсус белгиларига ҳам эга. Бу махсус белгилар қуйидагилардан иборат бўлиб, булар: 1) низо корпорацияда иштирок билан боғлиқ бўлиши; 2) низо корпорациянинг ички корпоратив муносабатларидан келиб чиққан бўлиши (бундан ташкилий-бошқарув муносабатлари мустасно); 3) низо корпорация ва унинг аъзоларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш билан боғлиқ бўлиши лозимигидир .

Корпорацияда иштирок муносабатлари, бошқа иқтисодий фаолият турлари ҳисобланиб, бу муносабатлар билан боғлиқ низолар, агар тарафлардан бири яқка

тартибдаги тадбиркор мақомига эга бўлмаган жисмоний шахс бўлса, бу низонинг иқтисодий судларга тааллуқлилигини аниқловчи предмет мезони ҳисобланади .

Демак, корпоратив низоларнинг предметига хос мезони бу низоларнинг келиб чиқиш асослари, яъни низо тарафлари ўртасидаги корпоратив муносабатлар билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодий процессуал кодекси (кейинги ўринларда матнда ЎзР ИПК деб юритилади) нинг 30-моддасида келтирилган низолар ўз хусусиятига кўра, корпоратив низолар тааллуқлилигининг предмет мезони бўйича низолар жумласига киради .

Корпоратив низолар иштирокчиларнинг иштирокчилар билан, иштирокчиларнинг корпорация билан, шунингдек, иштирокчиларнинг бошқа шахслар (реестр сақловчилар, акцияларнинг номинал сақловчилари) агар бу шахсларнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги корпорация иштирокчиларининг ҳуқуқига дахл қилса корпорациядаги ички муносабатлардан келиб чиқади .

Корпоратив низолар унинг ички муносабатларига тааллуқли бўлган корпорация ва унинг иштирокчилари, иштирокчилар ва иштирокчилар, шунингдек, бошқа шахслар, яъни қимматли қоғозлар эмиссияси билан, шу жумладан эмитентнинг бошқарув органлари қарорлари юзасидан низолашиш билан, эмиссиявий қимматли қоғозларни жойлаштириш жараёнида тузилган битимлар, эмиссиявий қимматли қоғозлар чиқариш (қўшимча равишда чиқариш) натижалари бўйича ҳисоботлар (хабарномалар) юзасидан низолашиш билан боғлиқ низолар, қимматли қоғозларни номинал сақловчиларнинг акциялар ва бошқа қимматли қоғозларга бўлган ҳуқуқларни ҳисобга олиш, қонунда назарда тутилган бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятларни қимматли қоғозларни жойлаштириш ва (ёки) уларнинг муомаласи муносабати билан қимматли қоғозларнинг номинал сақловчилари томонидан амалга ошириш билан боғлиқ фаолиятдан келиб чиқадиган низолар ҳисобланади. Бу белгилар корпоратив низолар тааллуқлилигининг юқорида келтириб ўтганимиздек, предметига кўра мезонини тавсифловчи белгилардир.

Корпоратив низоларнинг субъектига кўра мезони қонунчиликда корпорациялар ва уларнинг иштирокчилари, реестр сақловчилар, қимматли қоғозлар номинал сақловчилари каби корпоратив муносабат иштирокчилари доирасини белгилайди. Яъни корпоратив низони субъектига кўра тавсифлашда ушбу муносабатлар иштирокчиларининг таркиби назарда тутилади. Бу таркиб албатта, корпоратив муносабатларнинг иштирокчиси, яъни муайян корпоратив ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга шахслар ҳамда бу ҳуқуқ ва мажбуриятларга таъсир ўтказувчи шахслар ҳисобланиши лозим.

Корпоратив низо юзасидан ишларда иштирок этувчи шахслар доирасини аниқлашнинг мураккаблигини корпоратив муносабатларда иштирок этувчи субъектлар доирасини аниқлаш мураккаблиги тақозо этади . Жумладан, бундай субъектлардан ҳисобланган юридик шахслар бошқарув органларини корпоратив низо иштирокчиси бўлиши тўғрисидаги масала ҳам баҳсли ҳисобланади.

Е.И. Вялих фикрича, юридик шахсларнинг бошқарув органлари моддий ва процессуал ҳуқуқ лаёқатларига эга бўлмаганлиги сабабли, улар корпоратив низолар юзасидан суд ишларининг иштирокчиси, яъни субъекти бўлиши мумкин эмас . Бу фикр асосли ҳисобланиб, корпорация бошқарув органлари корпоратив низоларнинг иштирокчиси бўла олмайди.

Демак, корпоратив низолар тааллуқлилигини аниқлашда унинг предмет ёки объект мезони қанчалик муҳим бўлса, субъект мезони ҳам шу даражада муҳим белги ҳисобланади.

Корпоратив низолар субъект мезонларини бир қадар шартли равишда ички

(низо тарафлари сифатида корпорация иштирокчилари (акциядорлар) ва (ёки) корпорациянинг ўзи) ва ташқи (агар низода иштирок этувчи томонлардан бири корпорация ёки унинг иштирокчиси бўлмаган) низолар туркумига ажратиш мумкин .

Е.Ю.Пашкова фикрича, корпоратив низолар иштирокчилари доираси фақатгина корпорация ва уларнинг иштирокчилари доираси билангина чекланиб қолмаслиги керак. Бу иштирокчилар доирасига, корпорациянинг собиқ иштирокчилари, яъни иштирокчи мақомини йўқотган шахсларни ҳам киритиш лозим. Бундай низолар сифатида иштирокчилар сафидан чиққан иштирокчининг ўз улушининг ҳақиқий қийматини тўлаш, унинг шахсий ҳисобварағидаги акциялар (уларнинг бир қисми)ни ҳисобдан чиқаришни ҳақиқий эмас деб топиш каби низоларни келтириш мумкин .

Е.Ю.Пашкова фикрича, корпоратив низолар доирасига универсал ворислар (тўғридан меросни қабул қилиш тўғрисидаги низолардан ташқари) иштирокидаги низоларни ҳам киритиш лозим .

Масалан, мерос таркибига акцияларга, улушларга бўлган ҳуқуқларни киритиш фуқаролик ишлари бўйича судларнинг судловига тааллуқли. Лекин агар меросни қабул қилиб олган (акция, улушга нисбатан) меросхўр (ворис)ни корпорацияга аъзолигига киритишни ёки акциядорлар реестрига киритишни рад қилиш юзасидан низолар корпоратив низолар ҳисобланади . Яъни бу ҳолатда меросхўр ҳали корпорация иштирокчиси эмас, лекин у ушбу низо субъекти доирасига киритилиши ва натижада бу низо корпоратив низо сифатида иқтисодий судларга тааллуқли бўлиши асосли ҳисобланади.

Е.Ю.Пашкованинг бу фикрига қўшилган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, ҳақиқатан ҳам универсал ворисларни корпоратив низолар субъекти таркибига киритилиши, бу туркум низоларнинг малакали ҳал қилиниши ва уларнинг корпорацияга бўлган ворислик ҳуқуқига оид қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари ҳимоясининг кафолатлайди.

Чунки, Ўзбекистон Республикаси иқтисодий процессуал кодекси 30-моддасининг 2) бандида "хўжалик жамиятлари ва ширкатларининг устав фондидаги (устав капиталидаги) акцияларнинг, улушларнинг, кооперативлар аъзолари пайларининг мансублиги, уларга юкламалар белгилаш ва улардан келиб чиқадиган ҳуқуқларни амалга ошириш билан боғлиқ низолар, бундан хўжалик жамиятлари ва ширкатларининг устав фондидаги (устав капиталидаги) акцияларни, улушларни, кооперативлар аъзоларининг пайларини ўз ичига олувчи мерос мол-мулкни ёки эр-хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган низолар мустасно", деб белгиланган.

Демак, хўжалик жамиятлари ва ширкатларининг устав фондидаги (устав капиталидаги) акцияларнинг, улушларнинг, кооперативлар аъзолари пайларининг мансублиги ва улардан келиб чиқадиган ҳуқуқларни амалга ошириш билан боғлиқ низолар - корпоратив низолар сифатида белгиланган экан, бу юқорида мисолда келтирилган универсал ворисларнинг корпорация аъзолигига ёки акциядорлар реестрига киритиш тўғрисидаги даъволари ҳам иқтисодий судлар судловига тааллуқли бўлиши лозимлиги талаби асосли эканлигини изоҳлайди.

Корпоратив низолар тааллуқлилигининг субъектига кўра мезонинг асосий иштирокчилари бу албатта, корпорация иштирокчилари, пай, улуш эгалари ёки акция эгаларидир. Чунки корпоратив ҳуқуқий муносабатлар аввало, ушбу иштирокчиларнинг ҳуқуқлари вужудга келиши, амал қилиши ва тугатилиши билан белгиланади.

Шу боис, субъект мезони доирасининг биринчи гуруҳи таркиби корпорация

иштирокчилари (улуш, пай, акция эгалари) дан иборат ҳисобланади.

Корпоратив муносабатлар ўз мазмунига ва моҳиятига кўра, ички ва ташқи турларга бўлинади.

Ички корпоратив муносабатлар - бу корпорация ичидаги, яъни акциядор билан акциядор, акциядор билан жамият бошқарув органлари, ишчилар билан жамият бошқарув органлари ва ҳ.к. муносабатлар бўлса, ташқи муносабатлар - бу корпорациянинг бошқа ташкилотлар, кредиторлар, депозитарийлар ва ҳ.к.лар билан муносабатларидир .

Демак, корпоратив низолар субъект мезони доирасида нафақат, корпорация иштирокчилари ва корпорациянинг ўзи, шу билан бирга корпорация ва иштирокчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларига таъсир этувчи, яъни улар билан муносабатга киришувчи ташқи субъектларни ҳам киритиш мумкин. Булар жумласига юқорида таъкидланганидек, депозитарийлар, қимматли қоғозлар номинал сақловчилари ва реестр сақловчилар, шунингдек, қимматли қоғозлар соҳасидаги ваколатли органларни киритиш мумкин. Чунки, корпорация ва уларнинг иштирокчиларининг бу субъектлар билан муносабатлари корпоратив ҳуқуқий муносабатлар доирасида содир бўлади. Бу субъектлар доирасини шартли равишда иккинчи гуруҳга мансуб субъектлар доирасига киритиш мумкин.

Корпоратив низолар субъектига кўра таркибига корпорация иштирокчиси мақомини йўқотган, универсал ворислик асосида улуш, пай, акциялар ворислари , шунингдек, корпорацияни ташкил қилиш жараёнидаги муносабатлар иштирокчиларини, яъни корпорациянинг бўлажак иштирокчилари, пай эгалари, улуш ва ҳиссадорларни киритиш мумкин.

Бу субъектлар доирасини шартли равишда учинчи гуруҳга мансуб субъектлар доирасига киритишимиз мумкин.

Лекин айнан шу гуруҳнинг ҳуқуқий мақоми ҳозирги қонунчиликда муаммоли бўлиб, олимлар ўртасида турли баҳс-мунозараларни келтириб чиқармоқда.

Бир қатор рус олимлари жумладан, Е.Ю.Пашкова, Д.Н.Северин бу субъектлардан корпорация иштирокчиси мақомини йўқотган шахслар иштирокидаги низоларни ва универсал ворислик асосида улуш, пай, акциялар ворислари иштирокидаги низоларни корпоратив низолар жумласига киритишни асосли деб ҳисоблайди .

Фикримизча, бу нуқтаи назар тўғри ҳисобланади, чунки бу туркум низолар келтириб ўтилган шахсларнинг айнан корпорацияга ва унда иштирокчилик ҳуқуқларига тааллуқли эканлиги низони корпоратив низо сифатида баҳолашга асос бўлади.

Юқорида баён қилинганларга асосан, корпоратив низолар тааллуқлилигининг предмет ва субъект мезонларини такомиллаштириш асосида қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш юзасидан бир нечта таклифларни келтириб ўтамыз.

Биринчи таклиф, процессуал қонунчиликка корпоратив низо субъектлари қаторига корпорация иштирокчиси статусини (бошқа шахсларнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги оқибатида) йўқотган субъектлар, шахсларни ҳам киритиш лозим ҳисобланади, яъни бундай шахслар иштирокидаги низоларни шахснинг корпорацияда иштирокчилик муносабатига боғлиқ низо бўлганлиги сабабли, корпоратив низо эканлигидан келиб чиқиб, иқтисодий судлар тааллуқлилигига киритиш.

Чунки амалиётда бу шахслар иқтисодий судларга даъво аризаси билан мурожаат қилганларида уларнинг даъвоси арз қилинган пайтда корпорация иштирокчиси эмаслигига асосланиб низо иқтисодий судларга тааллуқли эмас деб рад қилиниши

уларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари одил судлов томонидан кафолатланишига салбий таъсир ўтказди. Бу эса, бу шахсларнинг ўз бузилган ҳуқуқларини тиклаш ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлишига олиб келиши мумкин.

Агар бу масалага иқтисодий процессуал қонунчилик асосларига таяниб баҳо берганимизда ҳам, бу субъектларнинг иқтисодий судларга мурожаат қилиш ҳуқуқини қонунийлаштириш асосли эканлигига амин бўламиз. Чунки, процессуал қонунчилигимизда бу масала ЎЗР ИПКнинг 25-моддаси иккинчи қисмида "Якка тартибдаги тадбиркор мақомини йўқотган фуқаролар иштирокидаги низоларга доир ишлар ҳам, агар тегишли талаблар уларнинг аввалги тадбиркорлик фаолиятидан келиб чиқса, судга тааллуқли бўлади" деган норма асосида ҳал қилинган. Ушбу нормани қонун аналогияси асосида қўллаб, ИПК 25-моддасига қуйидагича ўзгартириш ва қўшимча киритилиб: "Корпорация иштирокчиси мақомини йўқотган фуқаролар иштирокидаги низоларга доир ишлар ҳам, агар тегишли талаблар уларнинг аввалги корпорацияда иштирокчилик ҳуқуқий муносабатларидан келиб чиқса, судга тааллуқли бўлади", деган қисм билан тўлдирилиши лозим деб ҳисоблаймиз.

Иккинчи таклиф, корпорация ташкил қилиш, яъни уни юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтишидан олдинги тарафлар ўртасида корпорация ташкил қилиш билан боғлиқ муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни корпоратив низолар таркибига киритиш ва бу низоларнинг иқтисодий судларга тааллуқлилигини белгилаш. Бу шахслар иштирокидаги низони фуқаролик ишлари бўйича судлари эмас, балки иқтисодий судларга тааллуқлилигини белгилаш.

Бинобарин, корпоратив низолар бўйича ишлар жумласига Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг 30-моддаси биринчи қисмининг 1) бандига кўра, юридик шахсни ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш билан боғлиқ низолар, корпоратив низолар жумласига киритилган. Бу норма талабидан бу туркум низоларнинг корпоратив низо эканлиги ва уларнинг иқтисодий судлар судловига тааллуқли эканлиги талаби келиб чиқади. Лекин амалиётда, бу норма тегишли тартибда қўлланилишида корпорация, яъни юридик шахсни ташкил этиш жараёнидаги иштирокчиларнинг иқтисодий низолар субъекти таркибига киртилмаганлиги тўсқинлик келтириб чиқаради.

Бинобарин, ИПК 25-моддасида биринчи қисми биринчи бандида, "иқтисодиёт соҳасида юридик шахслар ҳамда юридик шахс ташкил этмаган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган ва якка тартибдаги тадбиркор мақомини қонунда белгиланган тартибда олган фуқаролар, шунингдек корпоратив низолар бўйича ишлар кўрилаётганда тарафлар бўлган фуқаролар (бундан буён матнда фуқаролар деб юритилади) ўртасидаги фуқаровий, маъмурий ва бошқа ҳуқуқий муносабатлардан юзага келадиган низоларга доир ишлар", деб белгиланганлиги амалиётда тааллуқлилиқ борасида бу шахсларни бу низолар иштирокчиси эканлиги юзасидан ноаниқликларни келтириб чиқаради.

Шу боис, ушбу нормага тегишли равишда ўзгартириш киритилиб, "шунингдек корпоратив низолар бўйича ишлар кўрилаётганда, жумладан юридик шахсни ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш билан боғлиқ низоларда тарафлар бўлган фуқаролар (бундан буён матнда фуқаролар деб юритилади)", деган тахрирда қабул қилиниши таклиф қилинади.

Юқорида келтирилган таклифларнинг процессуал қонунчилигимизга киритилиши корпоратив низоларнинг иқтисодий судларга тааллуқлилиқ мезонларининг мукамаллашишида, натижада бу низоларнинг тегишли суд ваколоти доирасида малакали кўриб чиқилишини таъминланишида ҳамда

фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини одил суд томонидан ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси 2018 йил 24 январда қабул қилинган Иқтисодий процессуал кодекси <https://lex.uz/docs/3523891>.

2. Афанасьева Е.В. Корпоративное право. Учебный курс. Москва-2017. <https://istina.msu.ru/publications/book/75206574/>.

3. Вялых Е.И. Процессуальные особенности рассмотрения корпоративных споров в Российской Федерации. Автореферат диссертации на соискание кандидата юридических наук. Екатеринбург - 2018. <https://www.twirpx.com/file/2626403/>.

4. Данельян А.А. Корпорация и корпоративные конфликты. Автореферат диссертации на соискание кандидата юридических наук. Москва-2006. <https://www.dissercat.com/content/korporatsiya-i-korporativnye-konflikty>.

5. Пашкова Е.Ю. Подведомственность арбитражным судам споров, возникающих из корпоративных правоотношений. Автореферат диссертации на соискание кандидата юридических наук. Москва-2016. <https://www.dissercat.com/content/podvedomstvennost-arbitrazhnym-sudam-sporov-voznikayushchikh-iz-korporativnykh-pravootnoshen>.

6. Северин Д.Н.. Рассмотрение судами споров, вытекающих из условий учредительства хозяйственных обществ (корпоративные споры). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Минск, 2014. <http://dep.nlb.by/jspui/handle/nlb/45667>.

ГИЁҲВАНДЛИККА ҚАРШИ КУРАШ БОРАСИДА ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

**Алижонов Саид Али Анваржон ўғли,
Магистратура, 1-босқич
ЖИДУ, "Халқаро ҳуқуқ" йўналиши**

Аннотация: Мазкур мақолада гиёҳвандлик муаммоси, гиёҳвандликка қарши самарали курашиш ноқонуний наркосавдога нисбатан мамлакат хавфсизлигини таъминлаш масалалари ёритилган. Ўзбекистон ҳукумати ИНТЕРПОЛ ваколатхонаси, БМТ Гиёҳвандлик ва жиноятчиликка қарши кураш бошқармаси билан яқиндан ҳамкорлик масалалари ва МДХ давлатлар ҳамжиҳатликда иш тутишлари ва ички ҳуқуқий базани мустаҳкамлаб боришлари масалалари тадқиқ этишдан иборатдир.

Калит сўзлар: гиёҳвандлик муаммоси, курашиш, ИНТЕРПОЛ, ноқонуний наркосавдо, прекурсорлар, жиноятчилик.

Инсоният янги минг йилликка қадам қўйган бир пайтда эски асрдан баъзи иллатларни мерос қилиб олди. Шулардан бири "XXI асрнинг вабоси" номини олган гиёҳвандлик муаммосидир. Бу иллат айрим шахсларнинг ҳаётини заҳарлаш билан чегараланиб қолмади, балки бутун жамиятни издан чиқарувчи ва бутун бошли давлатларни инқироз жарига итариб юборувчи омил бўлиб хизмат қилмоқда. Шунини таъкидлаш муҳимки, гиёҳвандлик илллати бир давлат ҳудуди чегарасидан ташқарида ривож топади ва энгил мўмай даромад топиш учун ундан фойдаланувчи разил шахсларни ўз домига тортади. Гиёҳвандликка қарши самарали курашиш учун давлатлар ҳамжиҳатликда иш тутишлари ва ички ҳуқуқий базани мустаҳкамлаб боришлари керак бўлади.

Маълумки, гиёҳвандлик муаммоси асрлар давомида изғиб, ҳозирги тубан кўринишга келди.

XX асрнинг II ярмига келиб, гиёҳвандлик муаммоси янги даражага кўтарилди. Бунга эса техника ва технологиянинг ривожланиши, қолоқ давлатларга ривожланган мамлакатлар эътиборининг сусайгани ҳамда таълим тизимида ислоҳотлар пасайиб кетганлиги таъсир кўрсатди. Аксарият ҳолларда, ноқонуний наркосавдони амалга оширадиган шахслар четда қолиб, бегуноҳ ва унинг аянчли оқибатларидан умуман беҳабар инсонлар нобуд бўладилар. Гиёҳвандлик билан шуғулланишни қўллаб-қувватлайдиган омил бу унинг энгил даромад келтиришидир. Бу салбий касб бозорда ўзини оқлаган ва қатъийлиги билан донг таратгандир. Биринчидан, гиёҳвандлик воситаларининг бозордаги нархи унинг етиштириб чиқарилишига нисбатан 100 мартагача даромадлироқ бўлса, иккинчидан бу моддадан бир марта татиб кўрган шахс кейинроқ ҳам сурункали равишда уни истеъмол қилиб туришни тусаб қолади. Масаланинг оддий шахс онгида англаниши кийин бўлган жиҳати шундаки, гиёҳвандлик жамиятда мисли кўрилмаган касофатлар келтириб чиқариши мумкин. Буларга оммавий эпидемиянинг тарқалиши, жиноятчилик суръатининг кескин кўтарилиб кетиши, ахлоқсизлик даражасининг ўсиб кетиши, жамиятнинг демографик кўрсаткичи пасайиб кетиши ва иқтисодий инқирозни келтириб чиқариши мисол бўла олади.

Хусусан гиёҳвандлик бўйича европа мониторинг журналининг 2016 йилги ҳисоботида кўра, Европада гиёҳванд моддалар савдосидан тушадиган даромад Европа Иттифоқига аъзо саккиз давлатнинг ЯИМнинг 0,1-0,6 фоизини ташкил этади. 2018 йилда Европа Иттифоқидаги гиёҳванд моддаларнинг чакана бозори

24 миллиард еврога баҳоланди, унинг асосий қисми наша бозори бўлиб, бу бозорнинг 38 фоизини ташкил қилади, иккинчи ўринда героин (28 фоиз), учинчи ўринда кокаин (24 фоиз). Шу билан бирга, бу рақамларни минимал деб ҳисоблаш керак, чунки уларни ҳисоблашда атиги бешта асосий дори ҳисобга олинган ва муҳим тахминларни талаб қиладиган чекланган маълумотлар ишлатилган [1]. Яна бир аянчли маълумот, Ер юзида наркотик моддаларни истеъмол қиладиганлар сони 2017 йилда 271 миллион киши, яъни 15-64 ёшдаги дунё аҳолисининг 5,5 фоизи гиёҳванд моддаларни истеъмол қилган. Ушбу рақамлар 2016 йилги тахминларга яқин бўлишига қарамай, узоқ муддатли таҳлил шуни кўрсатадики, ҳозирги пайтда гиёҳванд моддаларни истеъмол қиладиганлар сони 2009 йилга нисбатан 30 фоизга кўп. Гарчи ушбу ўсиш қисман 15-64 ёшдаги популяциянинг 10 фоизга кўпайиши билан боғлиқ бўлсада, мавжуд маълумотлар Африка, Осиё, Европа ва Шимолий Америкада опиондан фойдаланишнинг юқори даражада тарқалишини, шунингдек, Шимолий Америка, Жанубий Америка ва Осиёда гиёҳванд кишиларнинг юқори эканлигини кўрсатмоқда [2].

Ҳозирда Марказий осий айрим давлатларидаги нарковазият фуқароларга жиддий таҳдид туғдиришда давом этмоқда

Ўзбекистон Республикаси ҳудуди гиёҳванд моддалари етиштириш учун унумдор ҳисобланади. Бироқ, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг сергаклиги туфайли мамлакат тупроқларида гиёҳванд етиштириб чиқариш сезиларли кўпаймаган. 2014 йил мобайнида 15 ёшдан 64 ёшгача бўлган 5% га яқин аҳоли (бу тахминан 250 млн. одам) наркотикларнинг ҳеч бўлмаганда бирор бир турини татиб кўрган. Тўғри, бу кўрсаткич кейинги 4 йил мобайнида дунё аҳолисининг умумий сонига нисбатан ошмаган. Лекин, сўнгги 6 йил мобайнида илк маротаба гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш натижасида унинг салбий оқибатларидан азият чекаётганлар сони номутаносиб равишда ўсганлигини кузатиш мумкин. 29 млн. дан зиёд одам бугунги кунда мана шу тоифага мансуб (бу кўрсаткич аввал 27 млн. бўлган). 12 млн. га яқин одам инфекция йўли билан гиёҳванд моддаларни қабул қилади, уларнинг 14% ОИВ/ОИТС билан касалланган [3]. Мустақиллик қўлга киритилгандан биланоқ Ўзбекистон Республикаси жиноятчиликнинг айрим турларига қашқатқич зарба бериб, янги жиноят кодексини қабул қилди [4]. Мамлакат ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг фаолиятлари такомиллаштирилди. 1961 йилги "Наркотик воситалар тўғрисидаги Конвенция [6]", 1971 йилги "Психотроп моддалар тўғрисидаги БМТ Конвенцияси" [5] ҳамда 1988 йилги "Наркотик воситалар ва психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда муомалага киритишга қарши кураш БМТ Конвенцияси [7]" ҳукуматимиз томонидан ўрганиб чиқилди ва имзоланди. Кўшни давлатлар билан "Ноқонуний наркотик воситалар ва психотроп моддалар ҳамда прекурсорларни ишлаб чиқариш, муомалага киритиш ва истеъмол қилишни назорат этиш тўғрисида шерикчилик Меморандуми (1992 "Қозғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон ҳукуматларининг наркотик воситалар ва психотроп моддаларни ноқонуний муомала шартномаси" (1996) [8], имзоланди. Кўриниб турибдики, мамлакатимизда гиёҳвандликни бартараф этиш бўйича етарлича ҳуқуқий база мавжуд. Бу эса ноқонуний наркосавдога нисбатан мамлакат хавфсизлигини таъминлашда энг муҳим омил ҳисобланади. Демакки, қонунга таянган ҳолда ушбу вабога қарши самарали кураш ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг бугунги кундаги энг муҳим вазифаси ҳисобланади. Бу борада Ўзбекистон ҳукумати ИНТЕРПОЛ ваколатхонаси, БМТ Гиёҳвандлик ва жиноятчиликка қарши кураш бошқармаси билан яқиндан ҳамкорлик олиб борилмоқда ҳамда мамлакат ички органлари (Божхона хизмати, Солик қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги

Наркотик моддаларни назорат қилиш миллий ахборот-таҳлил маркази) ўз фаолиятларини мувофиқлаштирмоқдалар. Республика Соғлиқни сақлаш ва Таълим вазирликлари томонидан дастурий фаолият амалга оширилмоқда. Ўтиш даврида қонунларнинг ўзгартиришларга учраши, кушимчалар киритилиши ва такомилланиб бориши одатий ва зарурий ҳолатдир.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикасининг "Гиёҳванд воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида" ги қонуни ҳам такомиллаштирилди [8]. Бироқ, мазкур қонунни янада такомиллаштириш ҳозирги кун талабига айланиб бормоқда. Жумладан, 46 моддадан иборат бўлган мазкур қонунда асосан гиёҳвандлик воситалари иштирокида ноқонуний фаолиятни ҳуқуқий тартибга солиш масалалари ёритилган. Масалан, қонуннинг 4-моддасида Ўзбекистон Республикасида назоратга олинган қонуний гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар рўйхати тартибга солинган бўлса, 5, 9 моддаларда эса Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қонуний гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни муомалага киритиш фаолияти ва уни лицензиялаш тартиби кўрсатилган. Бундан ташқари, 24 моддасида Ўзбекистон ҳукуматининг гиёҳвандлик воситалари ва Психотроп моддалар ва прекурсорларга нисбатан монополияга эга эканлиги, улардан фақат тиббиёт мақсадларида фойдаланиш тартиби қайд этилган. Аммо наркотик моддалардан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, уларни ноқонуний савдога чиқариб юбориш билан боғлиқ гайриқонуний хатти-ҳаракатлар ижрочиларини жиноий жавобгарликка тортиш қонунда етарли изоҳланмаган. Фақатгина

V бўлимда (33-модда) гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни қонунга хилоф равишда муомалага киритишга қарши курашни мувофиқлаш тартиби, оммавий рекламага (34-модда) йул қўйилмаслиги, гиёҳвандликка чалинган шахсларни тиббий кўриқдан ўтказиш (35-модда) ва қонунга асосан гиёҳвандлик воситаларини назорат қилишни таъминлай олмаган юридик шахсларни тугатиш (40-41 моддалар) тўғрисида суз юритилади. Афсуски, ноқонуний наркосавдо билан шуғулланидиган шахслар қора бозорда яқка ҳолда фаолият юритиб, кунига минглаб савдо операцияларини амалга оширадilar. Бундай жиноятчиларни жавобгарликка тортиш тартиби, уларнинг категориялари қонунда ўз аксини топа олмаган. Бундай жиноятларни жавобгарликка тортиш масалалари Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида XIX бобда ўз аксини топган. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда жиноят содир этган айрим шахсларга нисбатан энг кам ойлик иш ҳаққининг йигирма беш бараваридан йигирма йилгача озодликдан маҳрум қилиш [9] жазolari қўлланилиши белгиланган. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси ва "Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида" ги қонуни ўртасида атамаларнинг ишлатилиши бўйича номутаносибликлар мавжуд Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида "гиёҳвандлик" атамаси ишлатилган бўлса, бу атама 1999 йилги қонунда "гиёҳвандлик" сифатида қайд этилади. Бундан ташқари, "гиёҳвандлик атамаси Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процессуал кодексида ", Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида" қўлланилади. Бу эса кўпчилик ҳуқуқшунослар ўртасида баҳс-музокарага сабаб бўлиб келмоқда. Чунончи, ҳуқуқшунослар Жиноят кодексида келтирилган гиёҳвандлик шаклини қўлайдилар, зеро "гиёҳвандлик" дейиш билан гиёҳлар дунёсини салбий бўёққа буркаб қўйган бўламиз дейдилар. Бошқа ҳуқуқшунослар эса, "гиёҳвандлик" шакли умуман луғат бойлигимизда йўқлигини таъкидлаб, бу атаманинг қўлланилиши наркотик моддалар маъносини бермайди деб уқтирадilar. Нима бўлганда ҳам, бизнинг

назаримизда Жиноят кодекси ва 1999 йил 19 августдаги "Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалари тўғрисида"ги [10] қонуни ўзаро мувофиқлаштириб қўйиш лозим. Бу эса омманинг фикри ва қонун чиқарувчи орган вакилларининг мушоҳадаларига боғлиқ. Миллий қонунчилигимизни халқаро ҳуқуқ нормаларига Мослаштириш борасида ички қонунларимизни ўзаро мувофиқлаштириб, тартиблаб қўйишимиз даркор. Бунда фикримизча: 1. Ички қонунларимизни қабул қилаётганда рус ва ўзбек тилларидаги тахрирларига янада жиддийроқ эътибор беришимиз; 2. Янги қонун ишлаб чиқиляётганда унинг олдинги қабул қилинган қонунлар ва кодекслар билан ўзаро мувофиқлигини назорат этишимиз; 3. Глобализация талабларига биноан Республика ташкилот ва муассасаларининг гиёҳвандликка қарши фаолиятини ягона мувофиқлаш тизимини яратишимиз, шу билан биргаликда Марказий Осиё минтақавий мувофиқлаштириш марказини очиш масалалари хусусида ўйлаб кўрмоғимиз; 4. Гиёҳвандлик моддаларини тизимлашда ва ҳамкорлик фаолиятини олиб боришда компьютерлаштириш масалаларига эътибор беришимиз; 5. Гиёҳвандлик муаммоси билан фақатгина давлат ташкилотлари ва вазирликлари эмас, балки жойлардаги ўз ўзини бошқариш органлари фаол жалб этишимиз керак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Европейский центр мониторинга наркотиков и наркозависимости. Доклад о рынках наркотиков в ЕС, 2016

2. https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2019/June/world-drug-report-2019_-35-million-people-worldwide-suffer-from-drug-use-disorders-while-only-1-in-7-people-receive-treatment.html

3. <http://www.un.uz/uzb/news/display/141>

4. <https://www.lex.uz/acts/111453>

5. <https://lex.uz/docs/2673450>

6. <https://lex.uz/docs/4066682>

7. <https://lex.uz/docs/4066682>

8. <https://lex.uz/acts/2663675>

9. <https://lex.uz/docs/86044>

10. <https://www.lex.uz/acts/111453>

ҲУҚУҚ ШАКЛИ (МАНБАИ) ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

Авлияқулов Суннатилла Холмурод ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси ўқитувчиси, лейтенант

Телефон: +998(90)3378889

Аннотация: Ҳуқуқнинг манбаи деганда, умумий маънода ҳуқуқнинг ифода этилиш шакли тушунилади. Ҳуқуқ шакли - давлат билан ҳуқуқ ўртасидаги боғлиқликни ифодалайди.

Калит сўзлар: Ҳуқуқ шакли, одат, ҳуқуқий одат, юридик прецедент, норматив-ҳуқуқий ҳужжат, норматив шартнома.

Ҳуқуқнинг манбаи деганда, умумий маънода ҳуқуқнинг ифода этилиш шакли тушунилади. Ҳуқуқшуносликда "ҳуқуқ шакли" ва "ҳуқуқ манбаи" каби ўхшаш тушунчалар мавжуд ва уларнинг ҳар бири ўзига хос аҳамият касб этади. Ушбу тушунчаларнинг ўзаро нисбати хусусида баҳс юритар эканмиз, авваламбор, уларнинг этимологиясига эътибор қаратиш ҳамда ўзаро алоқадорлиги ва фарқини аниқлаб олиш лозим. Юридик адабиётларда баъзан ҳуқуқ шакли ва манбаи синоним тушунчалар сифатида талқин этилса, бошқа ҳолларда мазкур тушунчаларнинг бир-биридан кескин фарқ қилиши баён этилади.

Ҳуқуқ шакли - давлат билан ҳуқуқ ўртасидаги боғлиқликни ифодалайди. Унда ҳуқуқнинг ташқи ифодаланиши тушунилади. Ҳуқуқ манбаи дейилганда, ҳуқуқ нормасининг пайдо бўлиши ва амал қилишига имкон берувчи замин тушунилади. Таниқли рус ҳуқуқшуноси Г.Ф. Шершеневич ҳуқуқ шакли - маълум маънода ҳуқуқни ўзида акс эттирувчи, унинг олдинги вақтда чиқарилган манбаи, яъни асоси деб таърифлаган. Ҳуқуқ шакли, давлат иродасининг ҳамма учун мажбурийлик усулига қараб белгиланади. Шунга қараб, ҳуқуқнинг тўртта тарихий шакли мавжуд: ҳуқуқий одат, юридик прецедент, норматив-ҳуқуқий ҳужжат ва норматив шартнома.

Одат - доимий такрорланиши натижасида кишилар онгида шаклланган ҳуқ-атвор қоидаси. Жамиятдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи манбалар тизимида одат ва ҳуқуқий одатни фарқлаш лозим. Кундалик турмушдаги барча одатий қоидалар ҳам ҳуқуқий одат сифатида шаклланавермайди. Ҳуқуқий одат - узоқ давр мобайнида амалда бўлиши натижасида шаклланган ва давлат томонидан умуммажбурий қоида сифатида тан олинган юриш-туриш қоидасидир.

Мамлакатимиз мисолида оладиган бўлсак, Ўзбекистоннинг мустақилликкача бўлган даврида "Наврўз", "Қурбон ҳайити", "Рўза ҳайити" каби диний байрамлар одат тарзида, айрим ҳолларда яширин равишда ўтказилар эди. Ўзбекистон мустақиллигини қўлга киритгач, йўқотилган миллий ва маънавий қадриятларни тиклаш мақсадида Республикамиз Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг ташаббуси билан "Наврўз", "Қурбон ҳайити" ва "Рўза ҳайити" каби миллий қадриятларимизни расмий равишда байрам сифатида эътироф этиб, шу кунларни дам олиш кунлари, деб эълон қилди ва меҳнат қонунчилигида дам олиш кунлари сифатида белгилаб қўйилди.

Ҳуқуқий одат ҳозирги вақтда, асосан ер, мерос, никоҳ ва оилавий муносабатларни тартибга солишда Осиё, Африка ва Лотин Америкасининг айрим давлатларида қисман қўлланилмоқда.

Юридик прецедент деб, маъмурий ёки суд органининг муайян иш бўйича чиқарилган ёзма ёки оғзаки қарорини, келгусида худди шунга ўхшаш ишларни кўриб чиқишда асос сифатида қўлланишига айтилади. Юридик прецедент турлари

шартли равишда маъмурий прецедент ва суд прецедентига бўлинади.

Маъмурий прецедент - маъмуриятнинг жамиятни бошқарув соҳасидаги айрим ишлар юзасидан қабул қилган қарорини, келгусида худди шунга ўхшаш ишга асос сифатида қўллаши учун хизмат қилиши тушунилади.

Суд прецеденти - суд органининг бирор-бир иш юзасидан қабул қилган қарорини, келгусида худди шунга ўхшаш ишга нисбатан намуна тарзида қўллашига айтилади.

Юқорида таъкидланганидек, суд амалиёти, яъни суд прецеденти ҳуқуқ шакли ҳисобланадиган мамлакат Англиядир, шу боис юридик прецедент бир вақтда инглиз одат ҳуқуқи деб ҳам номланади. Англияда тўпلامда ёзилган суд прецеденти асосланиш худди қонун моддасига асослангандек юридик аҳамиятга эга. Бунга ўхшаш ҳолатларни Европа қитъасида учратмаймиз. Масалан, Франция ҳуқуқшунослигида, француз юристлари суд амалиётини ҳуқуқ нормаси сифатида ҳеч қачон тан олмаган. Уларнинг фикрича, суднинг обрўси қанчалик баланд, унинг қарори қанчалик тўлиқ бўлмасин, у ҳеч қачон ҳамма фуқаролар учун мажбурий бўлган қоидаларни ярата олмайди.

Шуниси эътиборга моликки, роман-герман ҳуқуқ назарийчилари ҳуқуқнинг прецедент шаклини ҳеч қачон тан олмаганлар, чунки улар суд ва маъмурий органлар ҳуқуқни ижод қилишлари эмас, балки уни қўллаш фаолияти билан шуғулланишлари лозим, деб ҳисоблайдилар. Англо-саксон ҳуқуқий тизимида кирувчи давлатларда судьялар томонидан шакллантирилган ва суд прецедентларида ифодаланган нормалар ҳуқуқнинг асосий манбаи бўлиб хизмат қилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат деганда, давлат ваколатли органларининг ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган умуммажбурий тусдаги қоидаларни ўрнатувчи, ўзгартирувчи ёки бекор қилувчи ҳуқуқ ижодкорлик ҳужжати тушунилади. Ҳуқуқнинг норматив ҳужжат шакли демократик ҳуқуқий жамият шароитида мамлакат хўжалик, сиёсий, маданий ва маънавий ҳаётига давлат йўли билан раҳбарлик қилишнинг энг мақбул шаклидир.

Норматив шартнома деб икки ёки ундан ортиқ субъектлар ўртасида тузиладиган, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини ўрнатадиган, ўзгартирадиган ва бекор қиладиган, оғзаки ёки ёзма шаклда ифодаланган ва тузилган битимга айтилади.

Норматив шартномалар халқаро ҳуқуқда катта аҳамиятга эга. Норматив шартномалар қаторига кирувчи халқаро шартномалар субъектларига кўра-икки томонлама ва кўп томонлама, хусусиятига кўра-норма ўрнатувчи ва таъсис этувчи шартномаларга бўлинади.

Дунё давлатлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар ҳеч бир давлатнинг қонун ёки қонун ости ҳужжати билан тартибга солинмайди. Халқаро муносабатларда шартнома ҳуқуқ манбаи сифатида майдонга чиқади. Халқаро шартнома - давлатлараро ёки бошқа шахслар ўртасидаги ўзаро келишув бўлиб, халқаро ҳуқуқ асосида тартибга солинади. Халқаро шартномалар тузилган вақтда ёки тан олинганида (ратификация қилинганида) унинг матнида ифодаланган мажбуриятларни тарафлар бажариши шарт эканлиги белгилаб қўйилади. Ўзбекистон Республикаси ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва махсус масалалар бўйича бир қанча шартномалар тузган ва бу борада 1995 йилда "Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалар тўғрисида"ги қонуни қабул қилинган. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, халқаро шартномаларнинг қоидалари Ўзбекистон қонунларига нисбатан устунликка эга. Халқаро шартнома - халқаро ҳуқуқнинг асосий манбаларидан бири сифатида давлатлар ва халқлар ўртасидаги турли хил муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий ҳужжатдир. Халқаро шартномалар ҳуқуқи халқаро ҳуқуқнинг соҳаси

сифатида майдонга чиқади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик / Х.Т. Одилқориев, И.Т. Тультеев ва бошқ; проф. Х.Т. Одилқориев таҳрири остида. - Т.: "Sharq", 2009.

2. Халқаро ҳуқуқ: маърузалар курси. Профессор А.Х.Саидов - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012.

3. akadmvd.uz

ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ДАВОМИДА ЎТКАЗИЛАДИГАН ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИ БЎЛМАГАН ПРОЦЕССУАЛ ҲАРАКАТЛАР ВА УЛАРНИ ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ.

Эгамбердиев Хасан Хамза ўғли
Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси
Академияси магистранти
Телефон: +998(94) 4223355
khasan_2017 @inbox.ru

Аннотация: мақолада жиноят процессида ишни судга қадар юритишнинг шакли бўлган терговга қадар текширувга оид нормалар таҳлил қилинган ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида кузатилаётган айрим камчиликларни бартараф этиш юзасидан таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: тергов қадар текширув, чақирув қоғози, гувоҳ, муддатни узайтириш, суриштирувчи, терговчи, прокурор, жиноят ишини қўзғатиш, прокурор назорати.

Жиноят процессининг терговга қадар текширув босқичида тергов ҳаракатларини ўтказилиши билан бир қаторда бошқа процессуал ҳаракатларни ҳам ўтказиш мумкин. Ушбу процессуал ҳаракатларга қуйидагиларни киритишимиз мумкин: ЖПКнинг 329-моддаси иккинчи қисмида келтириб ўтилган ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ҳақида топшириқлар, терговга қадар текширув фаолияти давомида текширилаётган хабар бўйича шахсларга чақирув қоғози юбориш, терговга қадар текширув муддатини узайтириш билан боғлиқ процессуал ҳаракатлар.

Ҳужжатлар талаб қилиш - корхона, муассаса ва ташкилотлар фаолиятида юритиладиган ёки муайян шахсда бўлган молия-ҳўжалик, шахсга оид, архив ҳужжатлари, йиғма жилдлар, баённомалар, тафтиш ёки хизмат текшируви дололатномалари, касаллик варақалари, хулосалар, маълумотнома, мутахассис маълумотномаси, қайд журналлари, қайдномалар, чипта, рухсатнома, тилхат, қўлёзма хатлар, расмий ҳужжатлар, қоралама ёзувларни сўраш тушунилади. Ҳужжатларни талаб қилиб олиш расмий сўров хати орқали амалга оширилиши шарт [1, 8 б].

Амалдаги Жиноят-процессуал Кодекс нормаларига назар ташлайдиган бўлсак, 329-модданинг иккинчи қисмида кўрсатилган терговга қадар текширув давомида қўшимча ҳужжатлар, талаб қилиб олишнинг процессуал тартиби ва терговга қадар текширув органининг бундай ҳужжатни талаб қилиб олиш ваколати кўрсатилмаган. Лекин, жиноят процессининг суд ва судга қадар иш юритиш босқичларида бошқа жиноят-процесси иштирокчиларининг бундай ваколатлари ЖПКнинг тегишли нормаларида мустақамланган, жумладан: Қўшимча ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш - ЖПКнинг 201-моддасига асосан, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахслари суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суднинг талабига кўра ўз ихтиёрларидаги ҳужжатларни ёки ўзларидаги мавжуд маълумотлар асосида махсус тузилган ҳужжатларни тақдим қилишлари шарт [2, 56 б.].

Шунингдек, ЖПКнинг терговчининг ваколатларига бағишланган 36-моддасида терговчининг ўз юритишидаги иш юзасидан қонунга мувофиқ берган ёзма топшириқлари ва чиқарган қарорлари барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан ижро этилиши

мажбурийлиги мустақамланган бўлса, ЖПКни суриштирувчининг ваколатларига бағишланган 381-моддасида суриштирувчининг ўз юритишидаги иш юзасидан қонунга мувофиқ берган ёзма топшириқлари ва чиқарган қарорлари барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан ижро этилиши мажбурийлиги мустақамланган [3].

Тушунтириш хатлари муайян фуқаролар ва мансабдор шахслардан олинади. Ўз моҳиятига кўра, ушбу ҳаракат жиноят иши кўзгатиладиган сўноқдан фарқ қилади. Агар гувоҳ, жабрланувчи, гумон қилинувчи, айбланувчи ишнинг барча ҳолатларини, иш бўйича исботланиши лозим бўлган ҳолатларни аниқлашга йўналтирилган бўлса, тушунтириш хатлари жиноят ишини кўзгатиш учун асосларнинг мавжудлигини тасдиқловчи ҳолатларни аниқлаштиришга йўналтирилади. Тушунтириш хатининг мазмуни терговга қадар текширув босқичида аниқланиши лозим бўлган ҳолатлар билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Шунинг учун тушунтириш хатлари фақат уларсиз жиноят ишини кўзгатиш ёки ишни кўзгатишни рад этиш тўғрисидаги масалани ҳал этиб бўлмайдиган ҳолатларда олинishi керак.

Терговга қадар текширув фаолияти юзасидан илмий изланиш олиб борган Д.М. Миразов тушунтириш хати олиш билан боғлиқ ўз фикрини баён этар экан тушунтириш хати олинаётган шахс ЖКнинг

238-240-моддалари билан жавобгарликка тортилиши мумкинлиги тўғрисида огоҳлантирилиши лозим ҳамда шахсга ҳақиқий кўрсатмалар бериш бурчи мавжудлиги ҳақида эслатиб ўтиш халақит қилмаслигини таъкидлайди [4, 28б.]. Бизнинг фикримизча терговга қадар текширув давомида гувоҳни фақатгина ЖКнинг 240-моддаси билан жавобгарликка тортилиши тўғрисида огоҳлантириш мумкин яъни, терговга қадар текширув босқичида гувоҳ кўрсатув беришни рад этиши ёки бу ишдан бўйин товлаши билан боғлиқ ҳолатдагина жавобгарликка тортилиши мумкинлиги тўғрисида огоҳлантирилиши мумкин, чунки ЖПКнинг гувоҳнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларига бағишланган 66-моддасининг

4-қисмида гувоҳ кўрсатув беришдан бош тортганлик, шунингдек, била туриб ёлғон кўрсатув берганлик учун қонунда белгиланган тарзда жавобгар бўлиши кўрсатиб ўтилган [3]. ЖКнинг ёлғон гувоҳлик бериш ва суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилишга бағишланган 238-239-моддаларидаги мавжуд жавобгарлик доираси эса терговга қадар текширув босқичидаги жавобгарликни қамраб олмайди, ушбу моддалар учун жавобгарлик суруштирув ва дастлабки тергов давомида белгилаган. Шунингдек, ЖКнинг 238-моддаси (Ёлғон гувоҳлик бериш) судга қадар иш юритишнинг суриштирув ва дастлабки тергов доирасидагина амал қилишини ҳисобга олсак, терговга қадар текширув давомида гувоҳнинг ёлғон кўрсатма берганлиги учун жавобгарлик белгиланмаган.

2016 йилнинг 25 апрель куни ЎРҚ-405-сон қонун билан ЖПКнинг

329-моддасига ўзгартиш киритилиб, унга кўра терговга қадар текширув ҳаракатлари давомида уни амалга оширувчи мансабдор шахслар томонидан "тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш ҳақида топшириқлар бериш" ваколоти киритилди.

Кейинги масала шундан иборатки, жиноят-процессуал қонунчилигида терговга қадар текширув даврида ўтказилиши мумкин бўлган тергов ҳаракатлари доираси аниқ белгиланган. Бироқ, терговга қадар текширув давомида Жиноят-процессуал Кодексида ҳам, Ўзбекистон Республикасининг "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги Қонунида ҳам айнан қайси тезкор-қидирув тадбирлари, кимларга нисбатан ўтказиш масалалари тартибга солинмаган.

Шунингдек, "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги қонун

15-моддасида Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асослари кўрсатилиб ўтилган бўлиб унда суриштирув ва тергов органларининг ёзма топшириғи, прокурорнинг эса кўрсатмаси ва топшириғи асос бўлиши кўрсатиб ўтилган бироқ терговга қадар текширув органлари мансабдор шахсларининг бу борадаги топшириғини бажариши тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилиши

белгиланмаган [5].

Терговга қадар текширув фаолияти давомида текширилаётган жиноятга оид ариза ва хабарлар юзасидан қўшимча текшириш учун ушбу жиноятга оид бирон бир маълумотга эга бўлган шахслардан тушунтиришлар олиш талаб қилинади. Ушбу шахсларни терговга қадар текширув фаолиятига жалб қилиш учун алоҳида чақирув хатлари юборилади ёки техник алоқа воситалари орқали ушбу шахслар чақирилади. Жиноят-процессуал қонунчилигимизда учрайдиган камчилик шундан иборатки, терговга қадар текширув давомида маълумотга эга шахсни терговга қадар текширув жараёнига жалб этиш учун чақириш масаласи амалдаги Жиноят-процессуал Кодексимизда ёритилмаган. Амалиётда терговга қадар текширув жараёнида маълумотга эга бўлган шахсларни чақириш чақирув хатларини юбориш орқали амалга оширилади. Чақирилувчи шахсларга чақирув қоғози юбориш ЖПКнинг 97-моддасига биноан амалга оширилади. Ваҳоланки, ушбу норма сўроқ қилиш учун чақириш тартибини белгиловчи норма бўлиб, терговга қадар текширувда фақатгина тушунтириш хати олиниши мумкин, сўроқ қилиш эса тақиқланади. Қолаверса, ушбу моддага биноан жиноят процессининг судга қадар иш юритув босқичида суриштирувчига, терговчига ва прокурорга чақирув қоғози билан чақирилиши белгиланган.

Ушбу моддага биноан чақирув хатини юбориш тартиби қуйдагича: "Чақирув қоғози почта орқали жўнатилади ёки чопар орқали топширилади. Чақирув телефонограмма, телеграмма, радиogramма билан ёки телефакс орқали ҳам бўлиши мумкин.

Чақирув қоғозидида шахс ким сифатида, қайси манзилга ва кимнинг ҳузурига чақирилаётганлиги, қайси кунда ва қайси соатга келиши кераклиги, шунингдек узрсиз сабабларга кўра келмай қолган тақдирда қандай оқибатлар рўй бериши кўрсатилган бўлиши лозим. Чақирув қоғози чақирилувчига топширилиб, тилхат олинади. Чақирув қоғози олиб борилганда чақирилувчи вақтинча йўқ бўлса, унга бериб қўйиш учун чақирув қоғози у билан бирга яшовчи вояга етган оила аъзоларидан бирига, ётоқхона маъмуриятига, уй эгасига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи вакилига топширилиб, тилхат олинади.

Қамоқда сақлаш жойларида, реабилитация марказларида, жазони ижро этиш муассасаларида сақланаётган шахслар сўроқ қилиш учун мазкур жойлар ва муассасаларнинг маъмурияти орқали чақиртирилади" - деб белгилаб қўйилган [3].

Ушбу нормага норасмий шарҳ берадиган бўлсак, жиноят процессида иштирок этиш учун шахсларга чақирув қоғози юборилади. Ушбу процессуал ҳаракатдан кўзланган асосий мақсад чақирилган шахсларга чақирувга биноан ҳозир бўлиш ва сўроқ, тушунтиришлар олишда иштирок этиши мажбуриятини юклашдан иборат. Чақирув қоғозига аҳамият берадиган бўлсак, унда чақирилувчи шахснинг фамилияси, исми, отасининг; қачон ва қайси вақтда етиб келиши лозимлиги; қайси органга келиши лозимлиги; ким чақираётганлиги; нима мақсадда чақирилаётганлиги, чақирувга биноан келмаслик оқибатлари; чақирув қоғозини қайси манзилга юбориш лозимлиги, адвокатнинг юридик хизматидан фойдаланиш ҳуқуқи мавжудлиги кўрсатиб ўтилиши лозим.

Шу ўринда бир ўринли савол туғилади терговга қадар текширув босқичида жиноий тақиб остига олинган шахсни ҳуқуқий мақоми терговга қадар текширув босқичида мустаҳкамланмаган бўлса, унинг ҳимоя ҳуқуқи қанақа қилиб таъминланади? Амалиётда терговга қадар текширувни амалга оширувчи мансабдор шахслар жиноий тақиб остига олинган шахсни гумонланувчи сифатида ишга жалб этиб процессуал хатога йўл қўймоқда чунки, ЖПКнинг 47-моддасига биноан шахсни гумон қилинувчи тариқасида эътироф этиш тўғрисида суриштирувчи, терговчи ёки прокурорнинг қарори билан амалга оширилади. Шунингдек, ЖПКнинг 24-моддаси талабларига кўра гумон қилинувчи ўзига қўйилган айбловдан ҳимояланиш учун қонунда назарда тутилган барча восита ва усуллардан фойдаланишда ҳақиқий имкониятга эга бўлишига қаратилган чора-тадбирлар кўриш мажбурияти суриштирувчи, терговчи ва прокурор зиммасига юклатилган бўлиб, терговга қадар текширувни амалга оширувчи мансабдор шахсларда бундай ваколатлар мавжуд эмас бу эса терговга қадар текширув давомида жиноий тақиб остига олинган шахсни ҳимояланишга бўлган ҳуқуқини таъминланмаслигига олиб келмоқда.

Чақирилувчи шахс белгиланган тартибда чақирув қоғозини олгандан сўнг чақирувга биноан ҳозир бўлиши мажбур ҳисобланади. Узрсиз сабабларга кўра келмаганлари тақдирда уларга қонуний чора кўрилиши назарда тутилган. Қонуний чора сифатида ЖПКнинг тегишли моддаларига назар ташлайдиган бўлсак, ЖПКнинг 261-моддасида судга қадар иш юритув босқичида жиноят ишини юритиш муносабати билан суриштирувчи, терговчи ва прокурор томонидан белгиланган тартибда чақирилган шахслар айнан кўрсатилган вақтда ҳозир бўлишлари шартлилиги узрсиз сабабларга кўра келмаганлари тақдирда улар мажбурий келтирилиши кўрсатиб ўтилган [3]. Гувоҳнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларига бағишланган ЖПКнинг 66-моддасида ҳам гувоҳни суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суднинг чақирувига биноан ҳозир бўлиши агар узрсиз сабабга кўра келмаган тақдирда ушбу Кодекснинг 261-264-моддаларида назарда тутилган тартибда мажбурий равишда олиб келиниши мумкин. Иккала нормада ҳам терговга қадар текширувни амалга оширувчи мансабдор шахснинг мажбурий келтириш билан боғлиқ ваколатлари келтирилмаган, шу сабабли ҳам амалиётда терговга қадар текширув жараёнида жиноий тақиб остига олинган шахс билан кечиктириб бўлмас терговга ҳаракатлари ва бошқа процессуал ҳаракатларни ўтказишда уларни ушбу тергов ҳаракатларига жалб этиш билан боғлиқ муаммолар вужудга келмоқда.

Бизнинг фикримизча, ЖПКнинг терговга қадар текширув босқичида жиноий тақиб остига олинган шахсни ҳуқуқий мақомини белгилаш билан бир қаторда уларга процессуал тартибда чақирув хатлари юбориш тартибини ҳам белгилаш зарур.

Чақирув қоғозининг юридик аҳамияти шундаки, у чақирилатган шахсга топширилиши билан унда процессуал ҳаракатларни амалга ошириш учун етиб бориш мажбурияти пайдо бўлади. Яъни, бошқача айтганда, чақирув қоғози топширилмас экан, шахсда тегишли мажбурият юзага келмайди. Демак, чақирув қоғози юридик факт - процессуал ҳаракатларда қатнашиш мажбурияти вужудга келтирувчи асос бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари чақирув қоғози шахсга муайян бир мажбуриятни юклаши билан бир қаторда, чақирилувчи шахс ушбу мажбуриятни бузган тақдирда унга нисбатан бошқа мажбурлов чораси қўлланишига асос бўлиб хизмат қилади.

Бизга маълумки, жиноятг процессининг ҳар бир босқичи алоҳида бир муддат билан белгилаб қўйилган ва маълум бир жиноят иши бўйича ўтказилиши лозим бўлган процессуал ҳаракатлар ана шу муддат давомида амалга оширилиши ва

атрофлича ўрганилиб якуний қарор қабул қилиниши лозим. Лекин истисно тариқасида қўшимча муддатлар ҳам белгиланган бўлиб, ушбу муддат жиноят иши ҳажмининг катта эканлиги, ҳамда кенг қамровли ва алоҳида ҳолатларни ўрганиб чиқишга белгиланган вақтнинг етишмаслиги процессуал муддатларни узайтиришни тақазо этади. Ушбу процессуал ҳаракат терговга қадар текширув фаолиятида ҳам мавжуд бўлиб, ЖПКнинг 329-моддаси

3-қисмида алоҳида тўхталиб ўтилган. Хусусан, унда: "Алоҳида ҳолларда, терговга қадар текширув муддати қуйидаги ҳолатлардан бири мавжуд бўлган тақдирда, суриштирувчи, терговчи ёки терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг асослантирилган қарорига кўра прокурор томонидан бир ойгача узайтирилиши мумкин:

1) ўтказиш учун кўп вақт талаб қиладиган экспертиза, хизмат текшируви, тафтиш ёки бошқа текширув тайинланган бўлса;

2) олис жойларда бўлган ёки чақирувга биноан ҳозир бўлишдан бўйин товлаётган шахслардан тушунтиришлар талаб қилиб олиш зарур бўлса;

3) янги ҳолатлар аниқланиб, уларни қўшимча тарзда текширмасдан туриб қарор қабул қилишнинг имкони бўлмаса.

4) етказилган моддий зарарнинг ўрнини ихтиёрий равишда қоплаш ва жиноят оқибатларини бартараф этиш учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Махсус қисмининг тегишли моддасида белгиланган муддат ўтмаган бўлса [3].

Терговга қадар текширувни амалга ошириш жараёнида белгиланган ўн кунлик процессуал муддатни узайтириш сабабини жиноят иши ҳажмининг катта эканлиги, ҳамда кенг қамровли ва алоҳида ҳолатларни ўрганиб чиқишга белгиланган вақтнинг етишмаслиги терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси, суриштирувчи ёки терговчининг бундай ҳолатларни асослантирилган қарорига кўра яъни нима сабабдан терговга қадар текширув жараёнини ўзайтириш кералилигини асослаб берган тақдирда тегишли ҳудуд прокурори томонидан терговга қадар текширув жараёни бир ойгача узайтирилиши мумкин. Терговга қадар текширув жараёнини ўзайтириш тўғрисидаги қарорда қуйидагилар ўз ифодасини топиши зарур:

1) Қарор чиқарувчининг лавозими, унвони, фамилияси, исми, шарифи;

2) Иш ҳолатининг тавсифи ва бошқа хусусиятлари;

3) Терговга қадар текширув муддатини узайтириш зарурати;

4) Тегишли ҳудуд прокурорининг ушбу қарорга розилигини ёки қаршилигини тасдиқловчи устихати.

Терговга қадар текширув жараёнини ўзайтириш тўғрисидаги қарорда ушбу ҳолатларнинг мавжудлиги қарорнинг процессуал талабларга мос тузилганлигини ифодалайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Терговга қадар текширувни юритиш: Ўқув-амалий қўлланма /Тузувчи-муаллифлар: И.Ж. Бабамурадов, Б.Э. Бердиалиев, М.А. Саттаров, А.А. Султонов; Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазири генерал-майор П.Р.Бобожоновнинг умумий таҳрири остида. - Т.: Академия ноширлик маркази, 2018. - 8 б.

2. Саҳадинов С. "Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига шарҳлар" (Махсус қисм) (Илмий-амалий шарҳ) - Тошкент.: "Янги аср авлоди" 2014. 56-бет

3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодекси // (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси) <https://lex.uz/docs/111460> . Мурожаат этилган сана 15.04.2020 йил.

4. Миразов Д. М. Терговга қадар текширув ўтказиш асослари, тартиби ва хусусиятлари: Ўқув қўлланма. - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. - 28 б.

5. Ўзбекистон Республикаси "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги қонуни // (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси) <https://lex.uz/docs/-2107763>. (Мурожаат этилган сана 17.04.2020 йил)

TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 16-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

(1-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.05.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000